

ANLIK

İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi

Hangi Devletçilik?

İhsan Ömer ATAGENÇ

Devletçilik, Anti-Emperyalizm ve Avrasyacılık

Deniz YÜCE

Germinal ile Hayvan Çiftliği Arasında

Muharrem ANIL

Özgür İrade, Birey ve Devletlerin Ekonomik Benlikleri

Çağlar KUZLUKLUOĞLU

Gençliğin Ekonomik Sorunlarına Dair Bir

Değerlendirme

Başar DURSUN

Gün Kurtaran Türk Dış Politikasındaki Yanılsamalar

Ahmet Yavuz GÜRLER

Hararet, Üçüncü Yol Ve Kemalist Portal'dan

Üç Yazı Ve Düşündürdükleri

Muharrem ANIL

İktisadi Açıdan Yeni Bir

Sürecin Başlangıcı

Sevcan ŞEN

Halkın Refahı mı?

Devletin Refahı mı?

Aykut Can KIZILDOĞAN

Kadrocuların Ankara'sı

Üzerine Bir Deneme

Beyze Selen ÇAVUŞ

Toplumsal Gerçekliğin İzdüşüm

Alanı Olarak Sinema

İlknur Burcu KESER

ANLIK

İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi

Temmuz - Ağustos 2020 / Sayı 15

İki ayda bir çıkar.

anlikdergisi.com

Künye

Genel Yayın Yönetmeni:
Deniz YÜCE

İdari İşler Kurulu Başkanı:
Muharrem ANIL

Yayın Kurulu:
İhsan Ömer ATAGENÇ
Deniz YÜCE
Doğacan BAŞARAN
Muharrem ANIL
H. Tolga ARSLAN
Çağlar KUZLUKLUOĞLU

Ankara Temsilcisi:
İpek ESEN

İstanbul Temsilcisi:
Berkay SEZER

Redaksiyon:
Beyza Selen ÇAVUŞ

Dizgi:
Furkan KAYABAŞI

İçindekiler

03 Sunuş

04 Hangi Devletçilik?
İhsan Ömer ATAGENÇ

08 Devletçilik, Anti-Emperyalizm ve Avrasyacılık
Deniz YÜCE

11 Germinal ile Hayvan Çiftliği Arasında
Muharrem ANIL

18 Özgür İrade, Birey ve Devletlerin Ekonomik Benlikleri
Çağlar KUZLUKLUOĞLU

21 İktisadi Açıdan Yeni Bir Sürecin Başlangıcı
Sevcan ŞEN

26 Halkın Refahı mı? Devletin Refahı mı?
Aykut Can KIZILDOĞAN

28 Gençliğin Ekonomik Sorunlarına Dair Bir
Değerlendirme
Başar DURSUN

30 Gün Kurtaran Türk Dış Politikasındaki Yanılsamalar
Ahmet Yavuz GÜRLER

32 Hararet, Üçüncü Yol Ve Kemalist Portal'dan Üç Yazı Ve
Düşündürdükleri
Muharrem ANIL

38 Kadrocuların Ankara'sı Üzerine Bir Deneme
Beyza Selen ÇAVUŞ

40 Toplumsal Gerçekliğin İzdüşüm Alanı Olarak Sinema
İlknur Burcu KESER

/anlikdergisi

Sunuş

Deniz YÜCE
Genel Yayın Yönetmeni

2020 yılının başından beri Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik ilkelerini ele almıştık. Bu sayımızda ise Devletçilik ilkesini ele aldık. Yılsonuna kadar Halkçılık (Eylül-Ekim) ve Devrimcilik (Kasım-Aralık) konularını işleyerek bir anlamda bugünün koşullarında uzlaşabileceğimiz bir asgari müşterekler bütünü ortaya çıkarmış olacağız. Aynı zamanda mevcut düşünce biçimine de eleştirilerimizi yöneltiyoruz. Bunu yaparken de eleştirdiklerimizin yerlerine yenilerini koymaya çalışarak ilerledik. Bundan sonrası için de bu tavrımızı sürdürmeye devam edeceğiz.

Dergimizin bu sayısı tam da devletçilik-sosyal devlet tartışmalarının kamuoyuna yansıdığı bir döneme denk geldi. Konuyla ilgili olarak İhsan Ömer Atagenç "**Hangi Devletçilik**" başlıklı bir yazı kaleme aldı. Bendeniz gündemle ilgili farklı noktalara da değindiğim yazımda ilk bölümü devletçilik konusuna ayırırken "**Devletçilik, Anti-Emperyalizm ve Avrasyacılık**" başlıklı bir yazı kaleme aldım. Muharrem Anıl'ın bu sayımızda iki yazısı yer alıyor. "**Yirmi Birinci Yüzyılda Kemalizm Üzerine Bazı Düşünceler**" serisinin 7. Yazısını kaleme aldı: "**Germinal ile Hayvan Çiftliği Arasında**". Diğer yazısı ise; **Hararet, Üçüncü Yol ve Kemalist Portal**'da yayımlanan üç yazıyı inceleyerek dergimizin perspektifini ortaya koymuştur. Bununla birlikte umarım verimli bir tartışmanın da fitilini ateşlemiş oluruz. Çağlar Kuzlukluoğlu **Özgür İrade, Birey ve Devletlerin Ekonomik Benlikleri** başlıklı, bakış açımızı genişleten bir yazı hazırladı. Bu sayımıza önemli bir katkı olarak Sevcan Şen **Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3. Büyük Kurultayı**'na eğildi. Umarım buradan hareketle bir yazı dizisi şekline dönüştürebiliriz. Aykut Can Kızıldoğan **Halkın Refahı Mı? Devletin Refahı Mı?** başlıklı yazısıyla bu sayımızda yer aldı. Başar Dursun **Gençliğin Ekonomik Sorunlarına Dair Bir Değerlendirme** başlıklı yazısıyla özellikle eğitilmiş gençlerin güncel ekonomik sıkıntılarını ele aldı. Dış Politika konusunda Ahmet Yavuz Gürler **Gün Kurtaran Türk Dış Politikasındaki Yanılsamalar** değerlendirme siyle bu sayımıza katkı sundu. Beyza Selen Çavuş **Kadrocuların Ankara'sı Üzerine Bir Deneme** ve İknur Burcu Keser **Toplumsal Gerçekliğin İzdüşüm Alanı Olarak Sinema** başlıklı yazılarıyla dergimizin içeriğini zenginleştirdiler.

Katkı sunan bütün yazarlarımızla birlikte dergimizin hazırlanmasında ve sizlere ulaşmasında emeği geçen Furkan Kayabaşı'na teşekkür ederim.

Keyifli okumalar...

"Hangi Devletçilik"?: Devletçilik Tartışmalarında Yöntem Sorunu

İhsan Ömer ATAGENÇ

Yazının başlığını okuyanların bir bölümü "kaç tane var ki?" serzenişiyile "Hangi?" sorusuna tepki duyacak. Ancak tarihsel tartışmaları ve süreçleri yakından inceleme fırsatına sahip olan ve meseleye çok daha derinlikli bakan Attila İlhan gibi ustaların analiz yöntemlerinden feyzalarak Kemalizmin devletçilik ilkesine dair tek yanlı okumanın mümkün olmadığını iddia edeceğiz.

Türkiye’de devletçiliğe dair akademik camia da dahil olmak üzere oldukça kısır tartışmaların yaşandığını görmek mümkün. Bu kısırlığı yaratan en önemli husus 1923-1938 arasında uygulanan ekonomi politikalarının tek bir hat üzerine kurulu olduğu ve Mustafa Kemal’in zihnindeki tüm ekonomik idealleri uygulamaya geçirebildiği ve bu sebeple bütünlüklü bir iktisadi model ürettiğine dair olan görüşlerdir. Ayrıca bu modelin dünyadaki herhangi bir şeye hiç benzemediği, başka bir deyişle gökten zembille indiğine dair sahip olunan inanç da devletçilik tartışmalarını büyük ölçüde gerilemektedir. Bu yazı konunun içeriğinde ilerlemekten ziyade yeni soruları gündeme getirerek devletçilik meselesine o gün ve bugün nasıl bakılması gerektiğine dair kararı okuyucuya bırakan bir yöntem önerisi sunacaktır.

Öncelikle ezberleri gözden geçirelim.

Devletçilik uygulamalarına dair en yaygın iddialardan biri dönemin iktisadi uygulamalarının pür bir rasyonalite ve program üzerine kurulu olduğu varsayımdır.

İkinci iddia, Kemalizmin ekonomi modelinin mevcut olan her ideolojiden bağımsız olduğuna dair iddiadır.

Üçüncü iddia ise tıpkı diğer evrensel iktisadi modeller gibi Kemalizmin de evrensel bir model ürettiği ve 1923’ten itibaren bunun sürekliliğinin sağlandığına dair iddiadır.

Tüm bu iddiaları yanıtlamaya çalışırken oturduğumuz yerden ürettiğimize inanılan kişisel kanaatlere değil tarihsel verilere dayanacağız.

Kemalizmin iktisadi bir model üretme çabası, ulusal kurtuluş savaşları gibi 20. yüzyıl başında oldukça yeni olan bir

direnme biçiminin sonucunda ortaya çıkmıştır. Yeni kurulmak istenen iktisadi modelin kapitalizm ve sosyalizmden bağımsız olması fikrinin arka planında kapitalizmi ve sosyalizmi temsil eden devletlerin boyunduruğu altına girmeme fikrinin etkili olduğunu görmek gerekmektedir. Buradaki "bağımsızlık" fikrini pür ve formel bir bağımsızlık olarak ele almak eksik ve hatalı olacaktır.

Zira Kemalizmin ekonomi modelini kurarken kapitalizm ve sosyalizm dışında sıfırdan, daha önce kimsenin aklına gelmeyen bir model ürettiğine dair bir fikir konunun demagogu değil uzmanı olan Bilsay Kuruç, Korkut Boratav, Serdar Şahinkaya ve İlter Ertuğrul gibi önemli isimlerin temel metinlerinde de rahatlıkla görülecektir.

Kemalizmin iktisadi modelinin köksüzlüğü üzerine kurulu bu iddianın Alman "milli iktisadi" başta olmak üzere Batı’daki temel iktisadi yönelimlerini ve Sovyet ekonomisinin "planlamaya" dayalı modelini tamamen görmezden geldiği ifade edilebilir. Özellikle de Alman "milli iktisat" modeli, İttihat Terakki’den Kemalizmin kuruluş sürecine kadar en yoğun etki gösteren kavram olarak karşımıza çıkacaktır. Zafer Toprak’ın kült eseri "Türkiye’de Milli İktisat" çalışmasını okuyanlar bu meselenin detaylarına daha fazla hakim olacaktır.

Kabaca açıklamak gerekirse, İngiltere ve Fransa egemenliğinde devam eden Avrupa sistemine Almanya’nın yeni bir oyuncu olarak dahil olduğu 1871’den itibaren Batı’dan yediği baskıya karşılık hızla sanayileşmeye çalışan yeni Alman devletinde kapitalizmin ve burjuvazi sınıfının yokluğu, bu eksikliğin devlet eliyle giderilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmış ve Batı Avrupa’da aşağıdan meydana gelen bu gelişme Almanya’da yukarıdan devlet eliyle sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde İttihat ve Terakki döneminde artık yarı-sömürge olmuş bir Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için Alman modelinin örnek teşkil ettiği görülecektir. Osmanlı’nın son döneminde uygulanan "milli iktisat" modelinin temel bileşeni "milli burjuvazi"dir. Devletin kendi eliyle girişimci yaratması fikri İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e miras olarak kalmıştır.

1923 Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi'nin kararlarından biri de millî bir girişimci sınıfın ortaya çıkmasına yöneliktir. Cumhuriyetin aldığı bu düşünsel mirasın uygulama süreci bekleneni verebilmiş değildir. Konunun önde gelen uzmanlarından Gülten Kazgan'ın Türkiye ekonomisinin tarihi üzerine yazdığı metinlere bakıldığında zaman Kazgan çok önemli bir eksikliğe dikkat çekmektedir. Bu eksiklik de Cumhuriyeti kuran kadronun en zayıf yanının ekonomi bilgisi olduğu gerçeğidir. 1923'teki kongreye bakıldığında zaman dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Kongre Başkanı da Kazım Karabekir'dir. Ekonomi alanında uzmanlaşmamış bir kadronun eldeki imkanlarla çizebildiği tek yol, ilk etapta geçmişten kalan mirası geliştirip ekonominin "bağımsız" bir niteliğe sahip olmasını sağlamaktadır.

Burada kritik olan nokta ekonominin "bağımsız" olmasıdır. Balta Limanı Anlaşması ile başlayıp, Muharrem Kararnamesi ve Düyun-u Umumiye'nin kurulmasıyla devam eden iktisadi sömürgeleşme süreci, Cumhuriyeti kuran kadronun en önemli gündemlerinden birini teşkil etmektedir. Mustafa Kemal'in ünlü "tam bağımsızlık ancak iktisadi bağımsızlıkla mümkündür" sözü, kurucu iradenin esas gündeminin ne olduğuna dair önemli bir fikir vermektedir. Bağımsız bir ekonomi kurabilmenin ana hedef olduğu bu yeni süreçte kullanılacak araçlar konusu devletçiliğe dair tartışmaların kilitlenmesine neden olmaktadır.

Bağımsız bir ekonomi kurabilme ve her türlü tek yanlı bağlılıktan kurtulabilme Kemalist ekonominin ana hareket noktası olduğuna kimsenin şüphesi yoktur sanıyoruz. Diğer iki önemli hareket noktası da bütçenin dengelenmesi ve paranın değerini koruyabilmesidir. Ana hedeflerin bu kadar belirgin olması ve yeni iktisadi modelin temellerini oluşturması, üzerinde fazlaca tartışmaya gerek olmayan bir gerçekliği ifade etmektedir.

Öte yandan bu üç önemli hedefe gidecek yolda kullanılan araçların amaçların yerini alması devletçiliğe dair algıların farklı temellerde oluşmasını sağlamıştır. Alman "millî iktisat" modelinden kalan "millî burjuvazi" tercihi, 1920'lere sıkışan dönemsel bir

model olmasına ve 1930'larla birlikte önemini yavaş yavaş kaybetmesine rağmen sanki bir "amaç" gibi algılanmakta ve kutsanmaktadır.

Tıpkı pek çok meselede olduğu gibi ekonomiye dair konuşmalar da bir noktadan sonra "niyet okuma" çemberinin dışına çıkamıyor. "Atatürk şöyle yapmak istiyordu" ile başlayan ve kendinden fazlaca emin cümlelere karşılık öncelikle hareket noktalarına yeniden temas etmek gerekmektedir. Kemalist ekonominin 3 temel hareket noktası olduğundan bahsettik. Ancak bu üç noktanın pratik alanda uygulaması 15 yıllık kısa bir dönemde dahi bütünlüklü ve uyumlu bir görüntü arz etmemektedir. Dönemlik uygulamaların ve ilgili güne ait sorunların giderilmesine dair adımların ilelebet değişmez kanunlar olarak algılanması, kendi siyasal görüşlerine meşruiyet kazandırmaya çalışan, ezberlerle konforlu alanlarında rahat etmeye çalışan bir anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kemalizmin yalnızca ekonomi alanında değil diğer pek çok hususta oldukça dönemlik ve belirli ölçülerde de pragmatik bir yönü olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. İç siyasal rejimin "denge" üzerine kurulu olma ihtiyacı, yeni bir ülke ve toplum inşasının doğum sancıları, kurucu iradenin güncel siyasette belirli ölçülerde pragmatik olmasını mecbur kılmıştır. Bu iddia Kemalizmi kör bir pragmatizm kuyusuna atmak için değil tam aksine hareket noktaları belirgin ve ona göre yol almaya çalışan bir iradenin güncel siyasette karşılaştığı sorunlara karşılık problem çözme kabiliyeti geliştirdiğini göstermek için ortaya atılmaktadır.

Ekonomiye dair uygulamalara geri dönecek olursak çok temel bazı sorulara cevap vermek zorundayız:

Öncelikle Kemalizmin ekonomi politikasının belirli bir dönemini oluşturan "millî burjuvazi" meselesinin doğru düzgün bir muhasebesi yapılabilmiş midir? Hayır. "Millî burjuvazi" klasik anlamda Batılı bir burjuvazi profili değil, devletin çıkarı bireysel kâr amacının önünde olan ve devlet için çalışan bir nevi "memur" statüsüdür. Peki bu imkanın tanındığı her birey bu amaca uygun olarak çalışmış mıdır? Devlet eliyle teşvik edilen her girişimci sahip

olduğu iktisadi gücü kendisi için mi ülkesi için mi kullanmıştır? Bu konu halen açıklanmaya muhtaçtır.

İkinci ve buna bağlı olarak sorulması gereken soru devlet ile yeni girişimci sınıf arasında idealize edilen bir uyumdan bahsetmek mümkün müdür? Devlet, her seviyede "uyum" içinde varlığını sürdürebilmiş midir? Yoksa sahip olunan yeni iktidar biçimleri devlet içinde yeni çatışma alanları haline mi gelmiştir?

Üçüncüsü, sermaye ile emek arasında "solidarist korporatist" bir ideale uygun olarak çatışmasız ve uyum içinde çalışan bir meslekler birliği sağlanabilmiş midir?

Dördüncüsü, devletin oluşturmaya çalıştığı "millî burjuvazi" bir meslek grubu mudur yoksa elinde üretim aracı olan bir yeni bir sınıf mıdır? Eğer bir sınıfsa dönemin baskın söylemi olan "sınıfsızlık" ilkesine aykırı değil midir?

Bu sorulara sağlıklı cevaplar verilemediği sürece boş demagojinin esiri olmaya devam edeceğiz.

Devletin uygulamalarının yanı sıra diğer önemli husus dönemin entelektüellerinin devletçiliğe dair yaklaşımlarıdır. Bu tartışmalar bilinmeden konuşulan meselelerin de havada kaldığı görülecektir. Bu konuyu uzunca yazmaya imkan yok ancak kısaca ve yeni sorularla ilerlersek bir parça daha bu meseleyi netleştirme şansımız vardır. Ahmet Ağaoğlu'nun "liberal" önerileri mi, Ahmet Hamdi Başar'ın himayeci "millî kapitalizmi" mi, yoksa Kadro'nun "devlet sosyalizmi" mi? Hangisinin gerçek bir çözüm üreteceğini düşünüyoruz?

Bir de mesele yalnızca o güne tek bir isim koymak mı yoksa oradan hareket eden 21. yüzyıl modelinin çerçevesini çizmek midir?

Devletçilik diye konuştuğumuz bütün meselelerin 1930'lara ait olması gerçeğiyle de yüzleşmek zorundayız. İşte esas parçalı sürecin başladığı noktadayız. Hiç uzatmayalım. Mustafa Kemal bir yandan Celal Bayar'ı İktisat Vekili yaparak "aferistler" olarak tanımlanan İş Bankası çevresinin büyümesine olanak tanırken öte yandan

İsmet İnönü'nün (nedense doğru düzgün bilinmeyen ama herkesin çok bildiğini sandığı) 1932'deki Moskova gezisini organize etmiştir. O öyle bir gezidir ki çoğunuzun "her fabrika bir kaledir" diye övünerek anlattığınız ve listelerle paylaştığınız o büyük atılımda SSCB, teknik ve ekonomik temel destekçi haline gelmiştir. Bütün bu yatırımın tamamını yapan elbette SSCB değil ancak gerek teknisyenleriyle gerekse açtığı kredilerle 1930'lardaki "planlı büyüme"nin de mimarı yine SSCB'dir. Katı sosyalizm düşmanlığı ve 30'ların planlı modeline bu denli övgünün yarattığı ironiyi de bir kez daha düşünmek gerek belki de. Buradaki iddia ilgili uygulamaları yine kutsamak değil. Ancak dönemin övünerek anlattığınız olumlu gelişmelerin çoğunun arkasında sosyalist bir ekonomi inşa eden bir ülkenin olması ve buna hiç yokmuş gibi davranılması ve modelin kapitalizmden daha çok sosyalizmden "kurtarılması" çabası epey yoruma açıktır...

1930'ların Bayar-İnönü ya da Bayar-Kadro çatışması olarak görünen bu süreçteki doğruluk ve haklılık sizin bulunduğunuz yere göre farklı devletçilik görüşlerini benimsediğiniz anlamına gelir ki burada farklı yorumların bir arada olduğu gerçeğini de kabul etmemiz gerekir.

"Atatürk savaş döneminde olduğu için bu kadar müdahale etti, O'na bıraksalar tamamen Batı'da yükselen kapitalizmle uyumlu, küresel ekonomiye doğrudan entegre ve özel sektörün merkezde olduğu liberal bir model yaratırdı!" fikrine de sahip olabilirsiniz. Ancak iki savaş arası dönemde ve 1929 bunalımının gölgesinde hayatını geçirmiş ve uygulama yapmış biri için daha fazla kanıt ihtiyacınız olacak.

Son olarak "kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü yol" üzerine de birkaç söz edip burada sonlandırmak lazım. Sosyalizm dahi kapitalizmin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmışken ve gökten zembille inmemişken mevcut yaklaşımlardan bu denli koparma ihtiyacının nereden kaynaklandığını anlamak zor. "Biz bize benzeriz" söyleminin baskın olması Kemalizin dünyanın geri kalanından kopuk bir fanusta yaşadığını kanıtlamaz. Bu sözün söylenmiş olması bundan sonra kimsenin uydusu olmama mesajını

verebilmek içindir. Zira oradaki meseleyi kapitalizm ve sosyalizm dışında olarak okumaktan daha çok Batı ve SSCB arasında bir tercih yapmama olarak okumak gerekmektedir. Bu mesele çok daha uzatılabilir. Biz işin şu noktasına dikkat çekelim.

Dünyada hiçbir ekonomi modeli birbirinden kopuk değil birbiri içinden çıkan yeni bir yorum ya da eleştiridir. Bu tarihsel bağı koparmaya niyetlenmek bilime aykırıdır.

Eğer dönemin yollarını sayılarla ifade edeceksek 1920'li ve 1930'lu yıllara damga vuran 5 yoldan bahsedilebilir. Batı kapitalizmi ve Sovyet sosyalizmi dışında 2 temel yol daha vardı. Bunlardan biri Lenin dönemine damga vuran ve "karma ekonomi" olarak adlandırılan, bir uzun vadeli plandan çok bir geçiş dönemi ekonomisi olarak uygulanan Yeni Ekonomi Politikası (NEP) farklı bir yol inşasıdır. Diğeri de Kıta Avrupası'nın Moskova'dan bağımsızlık talep eden yeni "sosyal demokrasi" modelidir. Devlet ile özel sektörü aynı anda içeren bu "karma" modellerden Kemalist ekonomi modelinin farkının esas olarak incelenmesi gerekmektedir. Öte yandan bu iki modele önemli bir reddiye ve alternatifi olarak faşizmin korporasyonlara dayanan ekonomi modelini görmek mecburiyetindeyiz.

"Karma" kelimesinin muğlaklığı elimizi ayağımızı bağıyor. "Devletin yapamadığı işlerin özel sektörün yapması" en büyük ezberimiz. Peki ama nedir bu "yapılamayan işler?" Hangi dönemde nasıl karar verildi ya da verilecek?

"Hem devlet olsun hem özel"... Tamam ama hangisinin ne kadar olacağı nasıl belirlenecek? Garip yüzdelerle dilimlerle mi ifade edeceğiz? Mesela %50-%50 kardeş payı mı yapacağız?

Alman "milli iktisadi" modelinden 1930'lara kadar "milli sermaye" ve "milli burjuvazi" üzerine gelişmeye çalışan bir modele hangi gerekçeyle "kapitalizm değil" diyeceğiz?

Planlamadan kooperatiflere sosyalist bir iktisadi modelin araçlarıyla büyümeye çalışan ve baskın bir devlet müdahaleciliği dönemde hiçbir zaman sosyalist olmasa da yüzünü sosyalizme

dönmüş bir model varken nasıl "sosyalizm" düşmanlığı yapacağız?

Mustafa Kemal'in bir model inşa etmeye çalışırken içine girdiği bu "arayış"ı nasıl sonlandıracağız? Bu tamamlanmış bir hikaye değil bağımsız bir iktisadi model kurmak için yürümeye devam ettiği bir "arayış"tır. Sonlanmamış bir arayışın bütün adımlarına model kurmak ne bilimle ne de tarihle uyumludur. Tamamlanmamış bu yolculukta bize düşen Mustafa Kemal'in ideali ve hareket noktaları üzerine en sağlıklı iktisadi modelin çerçevesini çizilebilir.

"İşte bu bir denge modelidir zaten"...

Nedir o denge?

Neyle neyi dengeliyorsunuz?

Hangi projeye ortaya çıkıyor bu denge?

Devletin ekonomideki varlığını "yetiemediği işler" gibi muğlak ve anlamsız cümleler yerine hangi kriterlerle açıklayacağız?

Özel sektörün "özerkliği"nin boyutları geçmişte nasıldı? Bugün nasıl olmalı?...

Bu sorular uzar gider...

Hem o günü hem de bugünü ve geleceği düşünürken oradan buradan aldığımız kavramlarla tatsız salatalar yapmak yerine her kavramın içeriğini doldurarak hareket etmek mecburiyetindeyiz.

Hangi kavramla hareket edersek edelim ne Mustafa Kemal'i sadece birinin içine zorla sığdırmaya çalışalım ne de kendi fikrimiz meşruiyet kazansın diye anlamsız çabaların içine girelim. "Esas temsilcisi biziz" gibi fikri mülk edinmeye çalışan bir hegemonya talebi yerine gerek geçmiş gerekse bugünü ve geleceği sağlıklı bir biçimde anlamaya ve idrak etmeye çalışan yeni bir yöntem belirleyelim.

"Karma ekonomi", "Planlama", "Devleti küçültme", "Kalkınma", "Küresel ekonomiye entegrasyon", "Sınıfsız toplum". "Bağımsız ekonomi", "Sosyal adalet" vb. kavramları hiç açıklamadan popülizm girdabında ilkesizliğe savrulmak yerine rasyonel

bir biçimde durum değerlendirmesi yaparak ve kullandığımız her kelimenin içini doldurarak konuşabilirsek ancak Mustafa Kemal'in mirasını sürdürürebilme imkanına sahip olabiliriz. Diğer türlü bugüne kadar edindiğimiz önyargılara Mustafa Kemal'in ağzından kılıf arayıp "ben haklıyım, geri kalanı cahil" gibi manasız bir sürtüşmenin tarafı olmak istiyorsak bu da bizi basit bir ego tatmininden öteye götürmediği gibi Mustafa Kemal'e ve O'nun mirasına zerre bir fayda da sağlamayacaktır.

Demagoglar yerine gerçek entelektüelleri, tevatürler yerine bilimsel verileri, katı önyargılarımız yerine farklı görüşleri dikkate aldığımız takdirde bütün taşlar yerli yerine oturacaktır.

Soru çok... Bu yazıdan daha fazla soru var hala sorulması gereken... Önemli olan bizim hangi soruların cevabını aradığımız ve bu cevaplarla ne yapacağımız...

Devletçilik, Anti- Emperyalizm ve Avrasyacılık

Deniz YÜCE

Düne kadar devletçilik konusu güncelden ziyade cumhuriyet dönemi açısından konuşulup tartışılıyordu. Cumhuriyet döneminde açılan fabrikalar, yapılan demiryolları vs bu politikanın temelini yerleştirmişti. Kuşkusuz o dönem için bunlar çok önemli hamleler, amacım bunları küçümsemek ya da önemsiz gibi göstermek değil. Ancak yüz yıl sonra geldiğimiz noktada devletçilik konusunda sadece cumhuriyet döneminde yapılanlarla avunuyor olmak da ilerici hatta devrimci olduğunu iddia eden bir görüş açısından dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Tam da biz bu sayıyı hazırlarken CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Cumhuriyet Gazetesi'nde "Yeni Devletçilik: Güçlü Sosyal Devlet" başlıklı bir yazısı yayınlandı.¹ Yazının giriş kısmında birkaç noktaya değinmekte fayda görüyorum. Öncelikli olarak konuyla ilgili Anlık Dergisi'nin ekonomi konulu 5. sayısında (Aralık 2017 – Ocak 2018) "Lozan, Milli İktisat ve Kapitalizm" başlıklı kısa bir yazı kaleme almıştım.² Bu vesileyle o yazıda eksik kaldığını gördüğüm noktaları tamamlayıp bazı noktaları açmaya çalışarak Kemal Kılıçdaroğlu'nun yazısının girişinde katılmadığım noktalara da değinmiş olacağım.

Yaygın kanı 1923-1930 arası dönemin liberal olduğu yönündedir. Yazımda ben de bu döneme liberal derken bazı açıklamalar yapmıştım 1923-1930 ve 1930-1939 dönemlerindeki farklı uygulamaları gerekçeleriyle açıklarken... Altını doldurduğum şekilde baktığımızda aslında Kılıçdaroğlu'nun bakış açısıyla farklı olduğu görülecektir. Korkut Boratav, o dönem için tam liberal denemeyeceğini ama kısaca belirtmek için kendisinin de liberal diyeceğini belirtmiştir Türkiye'de Devletçilik kitabında. (Bunu belirtmemem yüzeysel olarak bakıldığında önceki yazımın eksikliğidir). Kastettiğimiz altını

1 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kemal-kilicdaroglu-yazdi-yeni-devletcilik-guc-lu-sosyal-devlet-1752442>

2 <https://anlikdergisi.com/lozan-milli-iktisat-ve-kapitalizm/>

dolduruş şekline dikkat edilmediği için Boratav'ı kaynak göstererek döneme liberal diyenler de fazladır. Bu noktaya İlder Ertuğrul, Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri kitabında değinmiş ve eleştirmiştir. Birinci el kaynaklara ulaşmadan aktarımcılık yapıldığını söylemiş ve bunun sağlıklı bir bilimsel yöntem olmadığını savunmuştur.

Bunun yanında 23-39 arası dönem politikasının bir bütün olduğu ancak benim de yazımda birtakım alıntılara başvurarak belirttiğim gibi dönemin koşullarından dolayı uygulanmaya geçilemediği noktası üzerinde durulur. Yani başından beri uygulanmak istenen politika aslında budur. Ancak özellikle Lozan'dan kaynaklı olarak tam olarak uygulanamamıştır. (Ek bilgi olması açısından, İzmir İktisat Kongresi yapılması kararı Lozan süreci kesilmeden önce alınmıştır). Ayrıca Türkiye'nin Sovyetlerden sonra planlamacılığa yönelmediği, planlama konusunda Sovyetlerden destek alındığı görüşü de belirtilmiştir. Bir noktayı daha netleştirmek açısından da şunu söyleyelim, kilit nokta 1929 buhranı gibi görünse de Türkiye açısından ıskalanmaması gereken bir diğer nokta aynı yıl Osmanlı borçlarının ödenmeye başlanacak olmasıdır. Yani bu borçların ödenmesi her durumda Türkiye'nin ekonomisinde sıkıntılara yol açacaktı. Konuyla ilgili Serdar Şahinkaya'nın Cumhuriyet İktisadında Makas Değişimi ve Bilsay Kuruç'un Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye adlı çalışmalarına bakılabilir. Deniz Yıldırım, İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi başlıklı yazısında:³

"Bildirgede halkçılık yok, devletçilik ya da kamuculuk yok, laiklik yok. CHP bunları, yani kendi tarihsel birikimini bugünün şartlarına göre sentezleyerek, uyarlayarak mı ilerleyecek, yoksa bunları yok sayarak ittifaklarına göre mi kendi dilini, programını, sözcüklerini seçecek?" Dolayısıyla birçok farklı noktada sorgulanacak bir yazı...

3 <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/deniz-yildirim/ikinci-yuzyila-cagri-beyannamesi-1754653>

Kemal Kılıçdaroğlu'nun yazısıyla birlikte kavramların önemini bir kez daha kavramış oluyoruz. Daha önce bu konuda bazı şeyler söylemiş ve yazmıştım. Hatta bir toplantıda "Her şeyi kavramsal olarak açıklamak zorunda mısınız?" diye bir soruyla bile karşılaştım. Düşünüşteki temel eksikliklerimizden birisi de bu bana kalırsa. Hâlbuki her düşünüş belli oranda kavramsallık içerir. Ancak biz böyle bir tarzı huy edinmediğimiz ve sürekli "halka inmek" istediğimiz için bunu yeterince önemsemiyoruz. Bu sefer ortaya, aynı anlamdaymış gibi birbirinin yerine kullanılan kavramlar dizisi çıkıyor. Liberalizm-kapitalizm-empyeralizm ya da sol-sosyalizm-komünizm hatta Anarşizm gibi. Olay bu noktaya geldikten sonra kendi hayali kurgumuz içerisinde kalıyoruz.

Güncel olması bakımından son zamanlarda dış politikada kullanılan "anti-empyeralizm" kavramı da böyle. Türkiye'de ulusalcı kanadın bir kısmı bu kavramı "anti-empyeralizm"="anti-Amerikanizm" hatta abartıp "batı karşıtlığı" şeklinde ortaya koyuyor. Hâlbuki öncelikli olarak empyeralizm kavramı araştırılıp niteliği ortaya konsa böyle bir indirgemeciliğin yanlışlığı da ortaya çıkacaktır. Özellikle Amerikan karşıtlığının yükseldiği dönemlerde bu tarz bir tavır toplumun hoşuna gider, size de prim kazandırır. Bizim açımızdan önemli olan ise; anti-empyeralizm söylemleriyle Avrasyacı politikaların meşrulaştırmaya çalışılmasıdır. Burada bir noktaya yine değinmek gerekiyor ki bunu yapanların Avrasyacılık konusunda da yine farklı hatta belli noktalarda yanlış algılamaları söz konusudur.

S-400'lerin alımı söz konusu olduğunda konuyla ilgili eleştirilerimizi sıralarken bunun Türk-Rus ve Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade etmiştik. S-400'ün teknik kısmının ya da ne kadar etkili bir hava savunma sistemi olup olmadığı zaten tartışma konumuz değildi. O dönem eleştiri yapanlar için toptan "NATOcu" sıfatı kullanıldı. Avrasyacılık çalışan biri olarak o dönem tepkimi "Rusya ve Avrasyacılık çalışanların çalışma alanlarının ırzına geçtiler" diyerek dile getirmiştım. Konuyla ilgili görüş belirteceklerin en azından A. Dugin'in Avrasyacılık

yaklaşımını bilmeleri gerekmektedir. Üzerinde durduğumuz en az ABD kadar Rusya'nın da Türkiye açısından bir tehdit unsuru olduğuydu. Suriye meselesinin getirdiği son durum olarak Rusya-İran ittifakını da göz önüne aldığımızda Türkiye'nin kuzeyden güneye (Karadeniz'den Akdeniz'e) Rusya ile çevrilmiştir.

Bu açıdan bakıldığında; Türkiye açısından öncelikli tehdit içeren ülke hangisidir?

Bu soru öncelikli olarak cevaplanmayı beklemektedir. Dolayısıyla S-400'ün Rusya'ya karşı kullanılıp kullanılmayacağı, mevcut sistemimize entegre edip edemeyeceğimiz vs gibi birçok tartışma hala sürmektedir. O dönem için şunu da hatırlatalım, olay "Nato'dan çıkalım!"a kadar varmış ve Batı'nın empyeralist olduğu sürekli vurgulanarak Doğu'ya yani Avrasya'ya dönmemiz gerektiği yoğun olarak dillendirilmişti.

Geçtiğimiz günlerde konu yine gündeme geldiğinde Türkiye S-400'leri başka bir ülkeye satabileceğini söylediğinde Rusya bunun gerçekleştirilemeyeceğini açıklamıştı. Biliyorsunuz bu sistem hala kurulamadı. Ayrıca parasını ödediğimiz F-35'leri de Amerika'dan hala alamadık. Daha sonra Amerika bu uçaklara el koydu. Konjonktürel ve pragmatik bir tavır olarak takınılan tutum iki ülkeyle aramızdaki dengeye dayalı ilişkide kantarın topuzunu kaçırmamamıza sebep oldu.

Öncelikli olarak Dugin'in Rus Jeopolitiği kitabının ilk baskısında Türkiye aleyhine olumsuz ifadeler yer alan bölümler sonraki baskılarda değiştirilmişti. En başta Türkiye zaten Avrasya içinde görülmemişti. Toplum ve Ütopya'da "İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya" kitabının incelemesini yapmıştım.⁴ Şu an uzun uzun bu konuya girmeyeceksem de kitabın sonuç bölümünden birkaç alıntı yapacağım demek istediklerimin anlaşılabilmesi için.

4 <http://www.toplumve-utopya.com/insanligin-on-cephe-si-avrasya-kitap-incelemesi-deniz-yuce/>

"Avrasyacılık, tek kutuplu küreselleşmenin karşıtı olan eğilimleri ve akımları içine alan ve aynı zamanda olumlu ve yaratıcı bir şekilde ifade edilen bir projedir. Yani Avrasyacılık kendisini, tek kutuplu küreselleşmenin eleştirilmesiyle ve reddedilmesiyle sınırlanmadan, tek kutuplu küreselleşmeyle rekabet edebilen ve aynı derecede temellendirilmiş olan çok kutuplu küreselleşme projesini ileri sürüyor.

Avrasyacılık, merkez-çevre modeli esasında kurulan dünya yapısını reddeder ve onun yerine, yarı özerk ve göreceli olarak birbirine açık olan "büyük bölgenin" takımıydı olarak gözükecek gezegeni teklif eder. Bu "büyük bölgeler", milli devletler değil, "demokratik imparatorluklar"a benzeyen ama kıta federasyonları olarak organize edilen devletler blokudur. Bu arada milli devletler de belirli bir derecede iç özelliklerini koruyacaklardır. Böylece her bir "kıta federasyonu", etnik, kültürel, dini ve idari birimlerin karmaşık sistemlerini içeren çok kutuplu bir sistemi oluşturacaktır.

En geniş anlamda Avrasyacılık, 21. yüzyılın alternatif küreselleşmesini savunmaktır ve bu anlamda "çok kutuplu dünya"nın karşılığı olan bir kavram olarak da kabul edilebilir."

Alıntının da net anlaşılması için birkaç cümle ile söylemek istediklerimi belirteyim. Küreselleşme karşıtı olsa da kendisi de bir küreselleşme amacı güdüyor. Eski "Çarlık-Sovyet" bölgesi üzerindeki nüfuzunu koruyup artırmayı amaçlıyor ve bu nokta eşit egemen devletler birlikteliği değil, merkezinde Rusya'nın olduğu bir imparatorluk ideolojisi olarak kurgulanıyor. Dolayısıyla karşı olduğu düşünceden pek de farkı yok.

Türkiye ise geçmiş dönemlerde Orta Asya Türk Devletleri'ne abilik yaptığı yani merkezde olduğu bir Avrasyacılık yorumu geliştirmeye çalıştı ancak duygusal olmaktan ileri geçemeyecek bir girişim olarak kaldı. Çünkü bu devletler artık yeni bir abi istemiyorlar. Benzer açıdan bazı kesimler bunu bir çeşit Turan ülküsünün gerçekleşme aracı olarak gördüler ama bölge ülkelerinin bizden daha fazla Rusya ile

ortaklıkları var. Yani Türkiye'nin sürekli "soydaş" vurgusu yapıp sahiplendiği hatta "Orta Asya'dan geldik" söylemleri önemli ölçüde bu çabanın ürünü olarak günümüzde karşımıza çıkıyor.

Bu açıdan bakıldığında "batı karşıtlığına" kadar varan söylemler Avrasyacıların söylemleriyle paralellik gösteriyor. Ayrıca Dugin Avrasyacılığının milliyetçi-muhafazakâr (hatta belli oranda aşırı sağ) bir ideoloji olduğunu belirttim. Bu özelliğiyle de Türkiye'deki milliyetçilerin söylemleriyle önemli oranda ortaklaşıyor. Dolayısıyla önümüze çıkan tablo Türkiye'nin iç siyasetindeki milliyetçi-muhafazakâr-ulusalçı ittifakının büyük ve bölgesel bir versiyonuna çıkıyor. Yani bugün "Milli Diktatörlük" talep edenlerin, Turan hayaliyle yanıp tutuşanların ve Osmanlı Milleti tarzı bölgesel yayılcı bir kurgu yapmayı hedefleyenlerin durumu beni şaşırtmıyor. Ancak Türkiye'nin ilerici kesimleri yani Mustafa Kemal ve mirasının temsilcisi olduğunu ilan edenlerin bu konuyu doğru anlaması ilk adımda aşırı önem taşıyor.

Geçtiğimiz yıl Dugin'in bir kitabı daha çıktı. Dünya Adasında Son Savaş... Okuyanlar açısından önsözde Türkiye'yi ilgilendiren birkaç dikkat çekici nokta var.

"İslam, Çin, Rus veya Hint kültürlerinin her biri, Batı bireyciliğinden, turbo-kapitalizmden, LGBT örgütlerinin ilerleyişinden ve radikal seküler-ateist değerler sisteminden keskin bir şekilde farklı ve kendine hastır. Bu da çok kutuplu dünyanın bağlamıdır." (s.16)

"Şimdi geriye, Türkiye'nin bu çok kutuplu dünyadaki yerinin neresi olduğunu öğrenmek kalıyor. Bu soru açıktır. Türkiye bir taraftan bir NATO üyesi ve Batı'nın stratejik yapısının bir parçası olarak kalmaya devam etmektedir. Bu, Soğuk Savaş ile iki kutuplu dünyanın müesses nizamıdır. Ancak bu vaziyetin gerçekliği her geçen gün azalmaktadır, çünkü modern Rusya, Türkiye'ye karşı neredeyse hiçbir tehdit oluşturmamaktadır. Buna karşı; ABD, Recep Tayyip Erdoğan'ın politikasında görülen Türk hakimiyetinin güçlenmesine yönelik çabalardan memnun değildir. Dahası, Türk toplumu, küresel liberal ideoloji ile İslami değerleri arasındaki

ihtilafı her geçen gün daha derinden hissetmektedir. Buradan da Türkiye'nin çok kutuplu dünya taraftarlarının yanında yer alması gerektiği sonucu çıkmaktadır." (s.17)

Zannediyorum önce bahsettiğim ulusalçı-Avrasyacı bakışın nereden nasıl geldiğini bu alıntılarda görmek mümkün. Yani Türkiye'ye Rus bir stratejist gözüyle bakıyorlar ve bunu "yerli-milli-anti emperyalist" olarak pazarlamaya çalışıyorlar. Neden Batı karşıtı oldukları, LGBT'ye karşı çıktıkları, İstanbul Sözleşmesi aleyhine propaganda yaptıkları yeterince açık değil mi?

Bununla birlikte ele ayağa düşmüş bir kavram da jeopolitiktir. Türkiye bir kısım aydın ve entelektüel dışında bu konuda konuşanların çoğu emekli asker. Bahsettiğimiz entelektüellerin bir kısmı da konudan çok anlamasa da popüler olduğu için konuşmaya çalışıyor. Biz, ilkokuldan beri coğrafya derslerinde Türkiye'nin önemli özelliklerini sayarken "jeopolitik konumu"nu öğrendik. Yani konunun öneminin hep fakındaydık hatta son 15 yıla kadar da Türkiye güçlü, caydırıcılığı yüksek, kuvvet kullanmadan istediğini alabilen bir ülkeydi. Ancak tüm politikalar ne zaman sadece jeopolitiğe indirgendi, dış politikadan başlayarak iktidarın diğer politikaları da zamanla iflas etmeye başladı. Türkiye'nin caydırıcılığı ve inandırıcılığı ciddi zarar gördü. Demek istediğim "jeopolitik önemsizdir, gereksizdir, bilmesek de olur" tarzı şeyler değil ancak siyaseten hatta özellikle iç siyasette her konunun "jeopolitik saplantı" şeklinde ele alması ülkenin çok önemli gündem konuları söz konusunda muhalefet etmeyi ve siyaset yapmayı engelledi. Bu saplantılı bakış iktidar açısından mezhepçi, yayılcı, komşularının iç işlerine karışan, egemenlik hakkına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyen hatta bir başka ülkenin iktidarını devirmeye çalışmaya kadar vardı. Ancak Ege Adalarının silahlandırılmasına sessiz kalındı, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz konusunda, özellikle geçtiğimiz günlerde "tartışmalı bölgelerde ortak çalışmalar yapılсын" denerek Oruç Reis'in arama tarama faaliyeti askıya alındı. Bazı uzmanlar "Türk tezinin tartışmaya açıldığını" ifade etmişlerdi. Ancak tüm Türkiye, dış politika ve

bahsettiğimiz jeopolitik tutumlarda iç siyasetteki birçok sorun ve tartışmayı bu gerçeklerle ertelemişti. Dikkat çekmek istediğim nokta buydu.

Söylediklerimi somutlaştırmak adına Yavuz Alogan'ın "Stratejik Düşünce Tuzağı"⁵ başlıklı yazısından bir alıntı yapmak istiyorum:

"Coğrafya elbette bir kaderdir. Hatta devrimini yapmış, sosyalizme geçiş sürecindeki ülkeler için de öyledir. Mesela Lev Troçki, 1939'da yazdığı bir makalede "etki alanları" terimini kullanmış, 1917 sonrasındaki jeopolitik durumla ilgili örnek verirken, "Devrimci yayılma hatları Çarlığın yayılma hatlarıyla aynı idi; çünkü devrim coğrafi koşulları değiştirmez," demiştir.

Ancak coğrafyanın bir kader olduğu ve her ülkeye belirli bir politika dayattığı görüşünden hareketle her türlü siyasî faaliyeti coğrafi politikanın keşfine indirgediğiniz zaman, halktan yana hiçbir siyasî program, talep, görüş oluşturamaz ve herhangi bir eylem hattı belirleyemezsiniz. Hatta muhalefet edemezsiniz. Özellikle kriz zamanlarında siyasî pusulasını Devlet'in jeopolitik çıkarlarına ayarlayan siyasî hareketler, mevcut siyasî iktidara yönelik her türlü muhalefeti ülkenin yüksek stratejik çıkarlarına göre değerlendirmek gibi bir açmazın içine düşerler. Kendi hükümetlerini ya alkışlar ya da ona yol göstermeye, akıl öğretmeye çalışırlar fakat muhalefet edemezler. Böylece, söz gelimi ABD'nin baskı yaptığı İran'da Molla hükümetini destekler, halkın özgürlük mücadelesini "sırası mı şimdi" diye görmezden gelirler."

"Devletin bekâsi" ile bağlantısını çok rahat kurabilirsiniz. Anti-emperyalizm, Avrasyacılık ve jeopolitik kavramlarını bir de bu açıdan değerlendirmekte fayda var.

5 <https://www.veryansintv.com/jeostratejik-dusunce-tuzagi>

Germinal İle Hayvan Çiftliği Arasında

Muharrem ANIL

Yirmi Birinci Yüzyılda Kemalizm Üzerine Bazı Düşünceler-7

Anlık Dergisi'nin farklı sayılarında yayınladığımız deneme serimizde bugüne kadar sıklıkla durum tespitlerine yer verdik, milli burjuva, aydın din adamı gibi kavramları eleştirdik. Ulusun genel ve yüksek çıkarlarının, emekçi halkın çıkarları olduğunu, bu noktada Kemalistler tarafından hak savunusu temelinde bir siyaset inşa edilmesi gerektiğini ve ulusal egemenlikten anlaşılması gerekenin ulusun yalnızca siyasi olarak değil, başta ekonomi olmak üzere her sahada egemenliği olduğunu dile getirdik.

Anlık Dergisi olarak Kemalizmin "Devletçilik" ilkesinin ele alındığı bu sayıdaysa, 21. yüzyıl manzarasına bakarak bazı tasarımlarda bulunmanın çıktığımız düşünsel macera açısından yararlı olacağı kanaatindeyim. Zira, bugün devletçilikten bahsedilirken tekrar tekrar 1930'lu yıllarda yapılanları dillendirmek beyhude olacaktır. İçerisinde bulunduğumuz zaman dilimi 1930'lu yıllarda hayal dahi edilemeyecek bir şekil kazanmıştır. Bu nedenle, geçmişin birikiminden anlamlı sonuçlar çıkararak, bugünü ve geleceği tasarlamak gerekir.

Bilhassa COVID-19 salgını ile birlikte daha da katmerlenen ve toplumsal boyutunda ciddi bir sapma yaşayan küresel ekonomik buhran bizleri "Nereye?" sorusunu sormaya itmektedir. Zira, neo-liberal kapitalizm koşullarında dünya çapında bir salgının geniş halk kesimleri için nasıl bir trajediye neden olduğu tecrübe edilmiştir. Bulduğumuz çağda piyasa kurallarının "can pazarı"nda dahi belirleyici olduğu görülmüştür. Bu noktada, Kemalistlerin de mümkün olan başka bir dünya üzerine kafa yormaları zaruridir.

Elbette denememizin daha önceki kısımlarında olduğu gibi, bu kısmında da tasarımları dile getirirkenki perspektifimiz bellidir. Bu bakımdan, deneme serimizin önceki bölümlerini okuyanlar için bu bölüm daha anlamlı olacaktır.

Arbeit Macht Frei*

"Hapishanelerin, fabrikalara, okullara, kırsalalara, hastanelere ve bütün bunların da hapishanelere benzemesi şaşırtıcı değil mi?" Michel Foucault

COVID-19 salgının en şiddetli günlerinde dünya çapında pek çok insanın yüz yüze kaldığı bir sorun da, çalışma hayatının nasıl sürdürüleceği ve çalışmanın devam edip etmeyeceğiydi. Bu süreçte pek çok işletme çalışmaya ara vermiş, işin niteliğine göre kimileri evden çalışma uygulamasına yönelmiş, kimileri resmi kısıtlamalar getirilmedikçe çalışmayı sürdürmüş, kimileri ise resmi kısıtlamalardan dahi muaf tutulmuştur.

Şurası tartışmasız ki; ABD'den, İngiltere'ye, Brezilya'dan, Hindistan'a tüm dünyada devlet yöneticileri, halk sağlığını ikinci planda tutarak, önceliği piyasayı ayakta tutmaya vermişler ve salgına ilişkin kararları bu öncelik sırasına göre almışlardır. Dünyanın pek çok bölgesinde "sürü bağışıklığı" adı altında bir ötenazi egemenler tarafından halk kitlelerine dayatılmıştır.

Zira, salgınla mücadele açısından ehemmiyeti ve zorunluluğu nedeniyle sağlık çalışanlarını konunun dışında tutarsak, başta kargo çalışanları olmak üzere temel hizmet sağlayıcı sektörlerdeki pek çok kişi salgın riskine rağmen zorunlu olarak çalıştırılmaya devam edilmiştir. Pek çok örnekte, inisiyatif devlet yöneticileri tarafından büyük ölçüde işverenlere bırakılmıştır.

Elbette bu süreçte yüzlerce çalışan, işyerinde salgına yakalanarak hayatını kaybetmiş, daha "şanslı" milyonlarcası da ciddi ücret ve sosyal hak kayıplarına uğrayarak süreci geçirmiştir.

Bütün bu sürecin en trajik tarafı ise; çalışanlar açısından hayati önemdeki tüm bu kararlar alınırken, çalışanların fikrinin hiç sorulmamış olmasıdır. Dünya genelinde milyonlarca çalışan ve aileleri, egemenler tarafından salgın hastalık ve ölüm riskini almaya veya işsizlik ve yoksullukla yüzleşmeye zorlanmıştır.

Esasında bu, on yıllardır süregelen

köklü bir mesele olup, COVID-19 salgını ile yalnızca daha gözle görülür hale gelmiştir. Zira, on yıllardır madenler, tersaneler, şantiyelerden, tarla yollarından, kot taşıma atölyelerine kadar neredeyse tüm iş kollarında çok sayıda çalışan işin doğası veya kendi inisiyatifleri dışında gerçekleşen kötü koşullar, ihmal veya zorlamalar nedeniyle iş kazalarına maruz kalmakta, sakatlanmakta veya hayatlarını kaybetmektedir. Egemenler tarafından sıklıkla hak kayıpları ve güvencesizlik dayatılması ise, çalışanlar açısından artık ölümü görüp de razı olunan sıtma durumundadır.

İşbaşında kurulan, eşit koşullarda gerçekleştirildiği ve karşılıklı hukukun korunduğu varsayılan iş sözleşmesi mantığı, sürecin devamı ve çalışanları da ilgilendiren kritik konularda karar alma mekanizmalarının işleyişi bakımından yetersizdir. COVID-19 salgınında ortaya çıkan manzaraların tekrar etmemesi ve on yıllardır süregelen olumsuzlukların en aza inmesi için, çalışanların da karar alma mekanizmasına dahil olabildiği "demokratik işletme" mantığının iş hayatına yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması gereklidir.

Zira, iş süreçleri karşılıklı faydayı gözetken mutualist bir sözleşmenin yaratısı olup; temel erek olan ve nihayetinde ortaya çıkan kar, kolektif bir çabanın ürünüdür. Bu açıdan, tek taraflı dayatmalar, esasen sözleşmeden gayri tabii sapmalardır. Faydayı yaratan katılımcıların tamamının rızasına dayanan ve inisiyatif kullanabildiği demokratik usullerin keşfedilmesi ve iş hayatında pratiğe dönüşmesi, tüm insanlık ve medeniyet açısından ileri atılmış dev bir adım olacaktır.

**Alm.: "Çalışmak özgürleştirir". İkinci Dünya Savaşı sırasında, Auschwitz başta olmak üzere, çok sayıda Nazi toplama kampının girişinde yazılı bulunan slogan.*

Bir Havuz Problemi

"Bir elin nesi var, iki elin sesi var."

Türk Atasözü

Türkiye’de devletçilik veya sermaye sahipliği üzerine konuşulurken genel olarak odaklanılan iki başlık vardır. İlki özel sermaye sahipliği, diğeri ise devlet sermayesi. Öyle ki, sanki özel girişimci veya devlet dışında bir sermaye sahipliği modeli bulunmamaktadır. Her türlü ekonomik aktivitenin ya özel girişimcinin muhteris kabiliyeti, yahut devlet bürokrasisinin siyasi ve hantal devasalığından birinin elinde gerçekleşeceğine dair düalist bir anlayış mevcuttur.

Oysa, dünyada ve Türkiye’de bu ikisine alternatif pek çok sermaye sahipliği ve kar yaratma modeli mevcuttur. Üstelik, Cumhuriyet’in ilk yıllarında dahi bunların çok başarılı örnekleri ortaya konulmuştur. Bu bakımdan Kemalistlerin "devletçilik" ve "ekonomi" tartışmalarında sadece özel-devlet tartışmasına saplanıp kalmaları da oldukça gülünç ve gariptir.

Havuz problemimizin hikayesi oldukça bilindikdir: Var olagelen tarihsel kapitalist sistem içerisinde, 1930’ların Türkiye Devleti, yönetici kadronun gerçekleştirmek istediği sanayileşme ve kalkınma hamlesinin sadece prematüre Türk özel sermayesinin kabiliyetleri ile gerçekleştiremeyeceğini anlayarak, yakın zamanda gerçekleşen Sovyetler Birliği deneyiminden de ilhamla, aynı zamanda iktisadi bir varlık ve dev bir sermaye sahibi olan devleti bu sanayileşme ve kalkınma hamlesinde baş aktör yapmaya girişir. Böylece, Türkiye’de hem devletin, hem de özel girişimcinin sermayedar olarak rol aldığı bir iktisadi yapı ortaya çıkar. Elbette süreç içerisinde bu yapı deforme olur ve nihayetinde bugünün ekonomik manzarası ile karşılaşırız. Dünyada ise eş zamanlı olarak Sovyetler Birliği’ndeki sosyalizm denemesi hızla bir tür "devlet kapitalizmi"ne dönüşmüş ve kısa süre sonra yıkılarak, her şeyin piyasa dinamiklerine bağlı kıldığı ve özel sermayenin sınırsız özgürlüğü üzerine kurulu "neo-liberalizm" zaferini ilan etmiştir. Bugün ise hem dünyada, hem de Türkiye’de neo-liberal ekonomik sistemin derin ve yapısal krizini hepimiz yaşamaktayız.

Velhasıl kelim, Wallerstein başta olmak üzere çok sayıda düşünürün tespit ettiği gibi, tarihsel bir sistem olan kapitalizmin içerisinde, kapitalistlerle rekabet halinde tek başına sosyalist bir sistem denemesinin hüsrarla sonuçlanması kaçınılmazdır. Türkiye’de (her ne kadar sosyalizm olarak nitelenemeyecek de olsa) devletçiliğin kısa sürede aşınmasının da, Sovyetler Birliği’nin iflasının da, Çin H. C.’nin geçirdiği kapitalist dönüşümün de, Kuzey Kore veya Küba’nın ilkel izolasyonunun da altında yatan temel neden bu "sistemin doğası" problemidir.

Ancak, toplumsal zenginliğin ve kolektif faydanın, farklı yöntemler ile sadece piyasa dinamiklerinin vahşiliğine ve bireysel ahlak, bilgi ve becerilere terk edilerek; bu şekilde batığa, vurguna, israfa, verimsizliğe veya hepten talana teslim edilmesi de sürdürülebilir değildir.

Şu halde, "üçüncü yol" retoriğini pek seven Kemalistlerin, ilk etapta kapitalist sistemin içerisinde ancak ulusun yüksek ve genel çıkarlarını piyasanın sömürsüne ve şahısların keyif ve kabiliyetine teslim etmeyecek, krizden çıkışta etkili birer enstrümana dönüşecek alternatifler üzerine kafa yorması ve bunları –yeniden-keşfetmesi gerekmektedir.

Bu noktada ise devlet ve özel girişimciler dışında kalan iki alternatif sermaye sahipliği yöntemi ön plana çıkmaktadır:

Bunlardan ilki, pek çoğumuzun tahmin edebileceği gibi, "kooperatifler"dir. Çok sayıda küçük sermaye veya üreticinin işbirliği ile ortaya çıkan bu yapılar, ihtisaslaşma, katılımcılık, demokratiklik ve paylaşımcılık gibi temel toplumcu vasıflara sahip olmanın yanı sıra, profesyonel yönetim becerilerini kullanabilmeleri ve devletin siyasi-bürokratik handikaplarından azat olmaları nedeniyle oldukça rekabetçidir. Günümüzde dünya genelinde kooperatif işletmelerin yıllık gelirleri 3 trilyon doları aşmıştır. Dünya genelinde 1,3 milyar ortağı bulunan bu kooperatifler, 250 milyon insana da istihdam sağlamaktadır. Sadece G20 ülkelerinde

istihdamın 12%'si kooperatiflerce gerçekleştirilmektedir. 2030 yılında dünya ekonomisinde kooperatiflerin 2 milyon işletmede, 4 milyar üye ile dünya ekonomisinin 20%'sini sağlaması öngörülmektedir. Kooperatifçilik, köklü bir sistemsel değişim gerçekleşinceye kadar, Türkiye'nin zenginliğini ve Türk Ulusunun emeğini, kapitalizmin piyasa koşullarının vahşiliğine terk etmeden yürütülebilecek toplumcu ve rekabetçi alternatif bir iktisadi model olarak yeniden gündeme alınmalı, incelenmeli, geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Gündeme getirilmesi gereken ikinci model ise, her ne kadar Türkiye'deki siyasi konjonktür gereği muhalif kesimde kavram irrite edici bir imaj kazanmış olsa da "varlık fonları"dır. Bütçe fazlaları, doğal kaynak gelirleri, bankalar veya emeklilik fonları gibi çeşitli sermaye birikimi kaynakları ile oluşturulan ve özerk yapıları bulunan bu teşekküller, günümüzde dünya genelinde çok ciddi bir ekonomik ağırlığa sahip olup, hem sistem içerisinde etkin kalabilmekte, hem de profesyonel yönetim, katılımcılık, paylaşımcılık ve kamu yararı gözetme gibi toplumcu fonksiyonları gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca, atıl kalması veya israf edilmesi olası birikmiş zenginliğin verimli yatırımlara dönüştürülmesi açısından da etkilidir. Bugün dünya genelinde varlık fonlarının toplam değeri 12 trilyon dolar civarındadır. Çin H.C., Japonya, Norveç, Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Kore, Hollanda, Hong Kong, Singapur gibi ulusların "ulusal varlık fonları" ilk sıralarda gelmekte olup, Çin H.C. ve Japonya ulusal varlık fonlarının her birinin toplam büyüklükleri 1 trilyon doların üzerindedir.

Elbette, bugün dünya genelinde varlık fonlarının tartışılması gereken pek çok noktası bulunmaktadır. Ancak, bu yapılarda iyileştirilebilecek ve geliştirilmeye açık toplumcu bir ekonomiye elverişli pek çok imkan sahası da bulunmaktadır. Ayrıca, her ne kadar dünya genelindeki manzara bunun tersi olsa da; varlık fonlarının illa bürokrasi denetiminde, siyasi etkiye açık enstrümanlar olması zorunluluğu

yoktur. Türkiye tarihinde "varlık fonu" olarak nitelenebilecek iki deneme ve gerçekleştirdikleri başarılar bu açıdan ümit vaat etmektedir. Ayrıca ve geniş bir çalışma ile titizlikle irdelenmesi gereken bu iki örnekten birincisi 1924 yılında kurulan Cumhuriyet'in ilk ulusal bankası olan Türkiye İş Bankası ve onun girişimciliği ile kurulan başta Şişecam olmak üzere çok sayıda büyük iktisadi işletme; diğeri ise 1961 yılında TSK mensuplarının yardımlaşma ve emeklilik fonu olarak kurulan OYAK ve sermayesi ile bugün Türkiye'nin çelik, otomotiv, çimento gibi sektörlerde en büyük sanayi işletmelerinden pek çoğunu oluşturan iştirakleridir. Sermaye yapıları ne doğrudan devletin ne de şahısların elinde bulunan, çok sayıda katılımcının idaresi ve profesyonel yönetim altında Türkiye tarihinde çok büyük sanayi atılımlarına hizmet eden bu iki özgün kurum, elbette çok ciddi eksikleri ve tartışılacak yönleri olsa da, geleceğe dair tasarılar oluşturulurken alternatif birer model olarak muhakkak nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Velhasıl, özel girişimciliğin bireysel tek yanlılığı ve hırsı ile doğrudan devlet yatırımcılığının siyasi dejenerasyonu ve bürokratik hantallığının yarattığı ikileme karşın; kooperatifler ve varlık fonları çok sayıda küçük paydaşın ortaklığı ile profesyonel ve demokratik bir idare altında, katılımcı, paylaşımcı ama aynı zamanda da rekabetçi yapıları ile toplumcu bir ekonomik düzene ilerleyişte kullanılabilir iki enstrümandır. Elbette bu konudaki başarıları teknik gelişmelere, bilgi birikimine ve insan niteliğine bağlı olarak işlevsel ve hukuki düzenlemelerinin mükemmelleştirilmesi ölçüsünde gerçekleşecektir.

İyi bir planlamanın eşlik ettiği, kooperatifler ve varlık fonları ile örülmüş bir ulusal ekonomi yapısı, dünya çapında köklü bir sistem değişikliği gerçekleşene kadar, hem ulusun genel ve yüksek çıkarlarını gözeterek, Türkiye'nin küresel kapitalizmin tahakkümü ve sömürüsü altına girmesini, hem de ulusal zenginliklerin ve ulusun emeğinin ayrıcalıklı

seçkinler tarafından talan ve israfını engelleyebilecek; ayrıca özerk yapısı ve profesyonellik ile ulusal kaynaklarımızın kullanımında verimliliği artırırken, bölgeler arası ekonomik eşitsizliği azaltabilecek, paylaşımcı, katılımcı, demokratik yapısı ile de toplumun refah koşullarının iyileşmesine imkan sağlarken; bir yandan da dinamizmi ile dünya çapındaki ekonomik sisteme uyum gösterebilecektir.

Okumuş Bir İşçi Soruyor

*Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?*

Bertolt Brecht

Brecht'in "Okumuş Bir İşçi Soruyor" başlıklı şiiri aslında bir karşı tarih okumasıdır ve bizlere büyük işlerin hep ve sadece büyük adamların eserleri olmadığını hatırlatır. Liderliğin payı elbette asla küçümsenemez, ancak büyük işlerin gerçekleşmesinde işbirliğinin, kolektif çabanın ve uzmanlığın payını göz ardı etmek de sanırım bireysel başarı hikayelerini kutsamaya meyilli çağımızın bir saplantısıdır.

Gerçekten de tarih kitaplarına yahut aktüel yayınlarına baktığımızda genelde bürokrasiye hükmeden, orduları komuta eden, sermayeleri yöneten hep tek kişiler görürüz. Koca Rusya'yı yöneten Vladimir Putin'dir, Normandiya Çıkarması'nı General Eisenhower yapmıştır, Apple şirketi Steve Jobs'un eseridir. Kavrayışımız bu büyük organizasyonun arka planındaki çok sayıda paydaşı olan uzmanlığı göz ardı etmek yönündedir. Vladimir Putin'in Rusya'yı idare ederken dayandığı devasa Rus sivil-askeri bürokrasisi, istihbaratı, ekonomik örgütlenmesini; Eisenhower'ın kurmay heyetini, birlikleri komuta eden her bir subayın hatta muharebe eden erbaşın ve erin becerisini; Jobs'un ekibindeki finans ve pazarlama uzmanlarını, mühendisleri, operatörleri bir çırpıda kenara bırakırız.

Daha önce defalarca değindik, ancak bir kez daha değinelim, süreç; girdileri,

faaliyetleri ve çıktıları olan basit bir tasarımı ifade eder. Liderlik, süreçlerin önemli bir girdisi olduğu kadar, uzmanlık, sorumluluk veya operatörlük de faaliyeti gerçekleştirmesi sebebiyle süreçlerde başat girdidir. Nihayetinde faaliyeti gerçekleştiren olmadığında, süreç çıktıları üretemeyecektir.

Konuyu fazla dağıtmadan, denememizin başından beri yürüttüğümüz ekonomikalana geri dönecek olursak, şunu diyebiliriz; büyük iktisadi girişimler, büyük organizasyonlar gerektirir. Bugün artık küresel boyuta ulaşmış hiçbir işin tek kişinin veya küçük, dar bir grubun elinden çıktığına rastlayamayız. Zira, bir tek kişinin tüm bu devasa organizasyonun tüm değişkenlerine ilişkin verilerini derlemeye, ölçmeye, kontrol etmeye ve yönetmeye ne zamanı, ne enerjisi, ne de bilgisi yetecektir. Bu nedenle tüm büyük işletmelerin ve organizasyonların süreçlerin işleyişindeki dayanakları profesyonellik ve mesleki uzmanlık olmaktadır.

İşin aslı şudur; kasasında ne kadar çok parası bulunursa, ne büyük sermayeye sahip olursa olsun, bugünün iş dünyasındaki tüm büyük ve başarılı işletmeleri profesyoneller ve uzmanlar idare etmektedir. Adına CEO dediğimiz seçkin profesyonel yöneticilerden tutun da, en basit bir torna tezgahı veya forkliftin idaresindeki ustabaşına kadar, tüm stratejik, ana, alt ve yan süreçlerin idaresi profesyonellerde ve uzmanlardadır. Hatta denilebilir ki; kasada biriken para arttıkça, eldeki sermaye büyüdükçe, organizasyon gelişip, genişleyip, kompleks bir hal aldıkça, en alttan en tepeye kadar yönetimindeki profesyonelleşme ve uzmanlığa olan ihtiyaç da o oranda artmaktadır.

Zincir en zayıf halkası kadar güçlüdür. Haliyle bir işletmenin başarısı da her seviyedeki süreçlerinin sorumluluğunu üstlenen profesyonellerin ve meslek uzmanlarının niteliği ölçüsündedir. Arka planında işleyen bu uzmanlık mekanizması olmadığı taktirde; yatırımçılık, okyanus dalgaları karşısında

yalpalayan ve sadece kaptanın ufuk çizgisinde görebildiği kadarıyla ilerlemeye çalışan, motorsuz, yelkensisiz, küreksiz, radarsız, mürettebatsız ancak içi mücevheratla dolu ve az sonra alabora olabilecek bir tekneye benzer.

Şu halde, 21. yüzyılın küresel ekonomik manzarasında başarıyla ilerleyen işletmeleri, burjuvanın tek başına yazdığı başarı hikayeleri olarak değil, otonom olarak ve parçaları uyum halinde çalışan dev bir mekanizmanın ilerleyişi olarak görmek daha doğru olacaktır. Keza, yüzyılımızda büyük iktisadi hamleleri yaratacak olan moment, bireysel irade, deha ve becerilerde değil; profesyonellik ve uzmanlığa dayalı organizasyon kabiliyetlerinin büyüklüğü ve niteliğinde saklıdır.

Okun Düştüğü Yere Medeniyet Kurulabilir Mi?

“Ölçemediğiniz hiçbir şeyi kontrol edemez, kontrol edemediğiniz hiçbir şeyi yönetemezsiniz.”

Peter Drucker

Selçuk Erdem'in yukarıdaki karikatürüne her zaman hem çok gülmüşümdür, hem de içerdiği derin tariz nedeniyle hüzünlenmeme neden olur. Mizahın böyle güzellikleri vardır.

Birkaç cümlede, sayfalar dolusu makaleye eşdeğer analizleri getirir önünüze koyar... Her neyse, bizim bu karikatürden yola çıkarak anlatmak istediğimiz, mizahın güzellikleri değil elbette.

Asıl mesele şudur: Bir medeniyet okun düştüğü yere kurulabilir mi? Açacak olursak, büyük bir iş; araştırma, hesaplama, planlama yapmadan böylesine bir rastsallığa emanet edilebilir mi? Fazlaca kaderciliğe saplanmamış pek çoklarının "hayır" dediğini duyar gibiyim.

O halde, denememizin ana temasına dönecek olursak; bugünün ekonomi dünyasında en basit bir işletmenin, en basit bir alt sürecindeki bir tezgahın gerçekleştireceği işe kadar planlama yapıyorken, ulusal ekonomilerin makro planlamalardan azat edilerek, sadece piyasa rastsallığına teslim edilmeleri ne kadar akılsel midir?

İş dünyasına bir kenarından bulaşmış herkes bilir ki, işletmeler için planlama hayati önemde bir iştir. Planlama ne kadar iyi icra edilirse, işletme de o kadar kusursuz çalışır, israflar azalır, verimlilik ve karlılık artar ve başarılı olur. Bunun için şirketler mümkün olan en iyi yazılımlarla, yapay zekayla, en son teknolojilerle desteklenmiş her seviyede kalabalık planlama birimleri kurarlar ve tüm organizasyonlarını bu plan mantığına uygun hareket etmesini sağlayacak şekilde eğitirler. Sistemlerinin tüm bileşenleri ürettikleri çıktılara ilişkin verileri, ilgili planlama birimlerine iletir ve bunlar buralarda değerlendirilerek işletmenin mali kaynaklarının nasıl yönetileceğinden, yatırımların ne şekilde yapılacağına, pazar verileri ve müşteri şikayetlerinin geri bildirimlerinden, insan kaynaklarının nasıl kullanılacağına, stokların yönetiminden, hat, tezgah veya makinelerin işleyişine kadar tüm stratejik, ana, alt ve yan süreçlerini planlarlar.

İdaresini ve işleyişini planlamayan veya kötü planlayan işletmeler, kapitalist piyasa koşulları içerisinde bocalamaya ve mağlup olmaya mahkumdur. Şu halde, devasa birer iktisadi varlık olan ulusal ekonomilerin de batması, bocalaması yahut yükselmesi, ancak ulusal ölçekte iyi bir planlama ile mümkün olacaktır. Aksi halde, ulusal ekonominin tüm bileşenleri piyasa denilen müphem düzlemin belirsizliği

ve rastsallığı içerisinde bocalayan, birbirine zarar veren, israfa ve kayıplara yol açan, her an infilak etmeye müsait ucube bir makinenin çarpık dişlilerine benzer.

Ulusal kaynakların doğru ve verimli kullanımı için, gelecekte atılacak adımların hesabını bugünden yapmak için, ulusun zenginliğiyle şahısların bilgi, beceri ve ahlakına emanet ederek, piyasa denilen arenadaki bir kör dövüşünde bahis oynamamak için planlama şarttır. Ki bizim anlayışımıza göre de "Devletçilik" demek esasen, "planlama" demektir.

Çok çalışmaya ve kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaya ihtiyaç duyan yoksul milletimizin; zenginliğini mirasyediler gibi çarçur etmek, piyasa denilen kumar masasında şahsi menfaat ve ihtiraslar için heba etmek gibi bir tercih şansı yoktur. Esasen "serbest piyasacılık" ile böyle çok zaman kaybedilmiştir. Üstelik en son kriz ve COVID-19 salgınıyla da, tüm dünyaya bunu vaaz edenlerin kendi memleketlerinde bir anda nasıl korumacı ve müdahaleci olabildiği görülmüştür.

En büyüğünden en küçüğüne tek tek tüm işletmeler için bu iktisadi ölüm kalım savaşında hayati olan planlamanın, devasa ulusal ekonomiler için lüzumsuz olduğuna hükmetmek, bizce acı tecrübelerle yol açan bir abesle iştiğaldir.

Her halde bir hak vardır

"Yeryüzünde her birey belli bir mal üzerinde meşru bir hak ile dünyaya gelir."

Thomas Paine

Kemalistlerin önemli bir kısmının benimsediği "üçüncü yol" perspektifinin önemli retoriklerinden birisi de ulusu "sınıfsız, kaynaşmış bir toplum" olarak kavramaktır. Esasen, komünizmden, faşizme pek çok farklı ideolojide de benzerine rastlayabileceğimiz bu mantığa göre, Türk toplumunu burjuva veya proletarya gibi emek-sermaye

çatışması sınıflarına göre kategorize etmek yanlıştır. Türk halkı, tüm unsurları ile ulvi bir vatandaşlık bilincinden aldığı sorumluluk neticesinde üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmek ve böylece bütün milletin genel ve yüksek menfaatini sağlamak üzere çalışmaktadır/çalışmalıdır. Haliyle burada bir çıkar çatışması, buna bağlı bir sınıf çatışması ve sınıf farklılıkları yoktur. Daha doğrusu temenni öyle olması gerektiği yönündedir. Elbette yüz yıl önce nüfusunun 80%'i köylü olan Türkiye'de karın tokluğuna tarla süren maraba ile geniş arazilere hükmeden ağalardan oluşan manzaraya dahi bakıldığında başka bir çıkarımda bulunmak imkanı yoktur...

Denememizin bu kısmında maksadımız, bu retoriği veya perspektifi yermek değil, belki de bu gayede anlamlı bir katkı sunabileceğine inandığımız bir öneriyi dile getirmektir. Zira, "sınıfsız, kaynaşmış bir toplum" ancak muhtaçlığın giderilmesi, yoksulluğun yani zenginliğin paylaşımı meselesinin halli ile anlamlı olacaktır. Herhalde, "sınıfsız, kaynaşmış bir toplum" ile düşlenen yoksullukta kaynaşmış bir toplum değildir.

Gelelim önerinin içeriğine; sınıfsız, kaynaşmış bir toplumun var olageldiği ve bunun tüm unsurlarının ulusun genel ve yüksek çıkarları için çalıştığı retoriğinin hayat bulabilmesi için evvela ulusun tüm unsurlarının ve tüm bireylerinin memleketin ve milletin zenginliği üzerinde pay sahibi olduğunun kabul edilmesi ve daha sonra da bu bilince uygun tasarımlar geliştirilerek, tüm unsur ve bireylere gerçekleştirdikleri ulusal mahiyetteki çabanın faydalarının hissettirilmesi lazımdır. Böylesi ulvi bir çalışmanın geri dönüşü bazı anasının elinde kalıyor, geri kalanına da başının çaresine bakması öğütleniyorsa, burada inandırıcılığı yitirmeye neden olacak çelişkili bir şeyler var demektir.

Buradaki önerimiz; tüm vatandaşların, yurdun ve ulusun zenginliğinde doğuştan bir pay sahibi olduğu ön kabulüne dayanarak, tüm vatandaşlar için belirlenmiş, kayıtsız-şartsız,

doğuştan bir hak olarak, vatandaşın temel ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek ancak bu sayede servet biriktirmesine imkan vermeyecek ölçekte bir "temel vatandaşlık ücreti" ödemesinin hayata geçirilmesidir.

Sadece son yaşanan COVID-19 salgını tecrübesi dahi göstermiştir ki sadece katılıma dayalı sosyal güvenlik sistemleri ani gelişmeler karşısında toplumun tamamını kapsayıcı olamamakta, devlet kaynakları kısa sürede ihtiyaç duyan herkese yetecek şekilde organize edilerek mağduriyetler önlenememekte, hayırseverliğe dayalı dayanışma mantığı ise ihtiyacı karşılamakta büsbütün yetersiz kalmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomilerine sahip, koca bir milletler, salgın sürecinde işsizlik, açlık ve yoksullukla burun buruna gelen yetişkin, çocuk, yaşlı veya hasta milyonlarca vatandaşa geçimi ve hayatta kalması için gereken desteği sağlamakta güçlük yaşamıştır. Bu bakımdan, tüm vatandaşların kayıtsız-şartsız ve daimi olarak muhtaçlığını giderecek önlemlerin geliştirilmesi zaruridir.

Bahsettiğimiz "temel vatandaşlık ücreti"ni biraz detaylandırmamız ve kısa bir kritiğini yapmamız yerinde olacaktır.

Evvela, bu gelir, vatandaşlık sayesinde kazanılan bir hak olup, bir katılım şartına bağlı değildir. Amaç, her vatandaşın, yaş, cinsiyet, etnik köken, medeni hal, işgücü durumu, engellilik veya herhangi bir statüden bağımsız olarak temel bir güvenceye sahip olmasıdır.

Tutar temel nitelikte olmalıdır. Yani vatandaşlara hem hayatta kalmaları ve temel haklarını edinmelerinde (eğitim, çalışma, sağlık vb.) bir güvence sağlayacak, hem de aylıklığa sapsmaları veya bu şekilde servet edinmelerine imkan vermeyecek ölçekte olmalıdır. Bu açıdan tutar, hayatta kalmaya yetecek ve zenginleştirici hedeflerle çabayı kolaylaştırmaya yarayacak bir düzeyde belirlenmelidir.

Ödemeler hanehalkı adına değil, tek tek tüm vatandaşlar için yapılmalıdır. Evlilik, ebeveynlik veya ilişki devamlılığı

ödemenin bir ön koşulu olmamalıdır. Bürokratik bir hak ediş mekanizması sonucu verilmemelidir. Temel gelir, bir tür sadaka değildir.

Ayrıca tutar, makbuz veya mal olarak değil, nakit olarak ödenmelidir. Düzenli, öngörülebilir ve özgürleştirici bir güvence olmalıdır. Bir kereye mahsus veya muhtaçlık, olağanüstü hal gibi şartlara bağlı olmaksızın, rutin periyotlarla ödenmelidir.

Temel gelir, toplumdaki sosyal adaletsizlik ve gelir eşitsizliğini azaltmanın ve güvencesizliği ortadan kaldırmanın bir yoludur. Böylece adaletsizlik ve güvencesizlik sonucu ortaya çıkan trajedilerin de önüne geçilecektir. Yine salgın hastalık örneğinde olduğu gibi, belirsizlik ve şoklara karşı toplumsal bir koruma sağlayacaktır.

Elbette böyle bir "temel vatandaşlık geliri" talebi karşısında ilk başta gelecek eleştiriler, bunun hak edilmişindeki ahlaki gerekçe, kaynak sorunsalı ve tembelliği özendirme olacaktır.

Ahlaki gerekçe basittir: sadece şahsi servet yaratımındaki toplumsal katkı göz önüne alınarak dahi, ulusal zenginlikten her vatandaşın alacağı böyle bir cüzi payın ataları tarafından tarihin herhangi bir diliminde çoktan ödenmiş olduğu gerçektir. "Bu yurt bize atalarımızın mirasıdır." retoriğini havada bırakmamak gerekir öyle değil mi? Temel gelir, atalarımızın çalışkanlıkları sonucu miras kalan bir sosyal kar payı olarak görülmelidir. Keza, pek çok düşünürün hemfikir olduğu şekilde; bireyler, servet edinme maceralarına atalarından miras aldıkları eşitsiz koşullar altında başlamaktadır. Şu halde eşitliğin ve özgürlüğün yüceltilmesi bir toplumda temel ereklerden birisi de bu eşitsiz koşulları mümkün olduğunca azaltmak olmalıdır.

Ayrıca, bireysel katkıya dayalı sistem herkesin kayıtlı, tam zamanlı ve yeterli bir ücret kazandığı bir işte çalıştığı bir toplumda anlamlı olup, aksi halde toplumun bir kesimini kapsamın dışında bırakarak adaletsizliği

derinleştirmektedir. Üretken emek sağladıkları halde kayıt dışı veya günübirlik çalışanların, stajyerlerin, ev kadınlarının ekonomik katkısı, mevcut düzende bir güvence yaratmak açısından göz ardı edilmektedir.

Böyle bir ödemenin kaynak sorunsalını cevaplamak ise çok daha teknik bir konu olup, zannederim işin uzmanları tarafından dahi burada bir tek paragrafta açıklanamayacaktır. Ancak, kabaca kestirmek mümkündür. Her toplumun kaynaklarının yönetiminde çok zaman açıkça görülen ve kamuoyunca tartışılan çok sayıda israf kalemi vardır. (Örn.: vergi muafiyetleri, batık sübvansiyonlar, lüks kamu harcamaları vs.) Toplumlara ve ekonomik büyüklüklere göre sadece bu kaynakların ortadan kaldırılması dahi, bir temel vatandaşlık ödemesinin gerçekleştirilmesi için kaynak oluşturmaya yetebilir.

Ayrıca, atıl durumdaki veya israf edilen ulusal zenginliklerin, ulusal varlık fonları ile karlı yatırımlara dönüştürülmesi ve işletilmesi de ek bir kaynak oluşturabilecektir. Başta belirttiğim gibi bu kısım oldukça teknik bir konudur. Yoksulluk, bir zenginliğin paylaşımı problemidir. Ve ortadan kaldırılması, 830 milyon obez ile 820 milyon kronik açın bulunduğu dünyamızda bir imkan değil, istek meselesidir.

Son olarak yanıtlanması gereken eleştiri ise böyle bir temel ücretin tembellik ve aylıklığı özendirip, özendirmeyeceğidir. Elbette, asgari hayatta kalma koşullarında bir saksı bitkisi gibi varlığını sürdürmek isteyen bireyler çıkacaktır. Bunlar bugün de varlar. Ancak temel vatandaşlık gelirinin ana gayelerinden birisi, insanların atıl kalmaları değil, hayata mümkün olduğunca eşit koşullarda atılmalarını sağlamaktır. İmkansızlıklar nedeniyle eğitim alamayan, tedavi göremeyen, ekonomik zorunluluklar nedeniyle asıl başarılı olacağı işi yapamayan insan sayısı, zannederim tüm toplumlarda düşük bir gelirle tembelliğe yönelecek kişi sayısından fazladır. Üstelik mevcut sistemin de aylıklık sorununu tamamen

ortadan kaldırdığı söylenemez. Hatta emek piyasasında yaratılan işsizlik olgusu ile insanlar alenen çalışma haklarından mahrum bırakılmaktadır. Bugün, Türkiye'de dört gençten biri ne okumakta ne de çalışmaktadır, aylaktır. Yine bir diğer dörtte birlik genç kesim ise çalışmak istediği halde iş bulamamaktadır. Böyle bir manzara karşısında, tembellik edecekleri gerekçesiyle, temel bir gelirden de mahrum ederek insanları çıkmaza itmek hiç de vicdani değildir.

Ayrıca, bir kez daha altını çizmek gerekir ki, temel gelir, sadece hayatta kalmayı ve güvenceyi sağlayacak bir gelir olup, sonsuz olan her türlü insani arzuyu karşılamaya yetecek düzeyde değildir. Daha fazlasını isteyen, illa ki daha fazla çaba sarfetmesi gerekecektir. Fakat, temel bir vatandaşlık geliri, meslek edinme, iş seçimi ve çalışma konusunda özgürleştirici olacaktır. Bireyler arzu ettikleri mesleklere daha rahat yönelebilecek, yapmak istedikleri işte kendilerini gerçekleştirmeleri kolaylaşacaktır. Böylece toplumun ve bireylerin potansiyelinden daha verimli çıktılar almak olasıdır.

Bir diğer mühim konu ise çalışma hayatındaki özgür irade ile eşit koşullar altında gerçekleştirildiği varsayılan sözleşme mantığının ancak böyle bir temel gelir ile gerçek anlamda hayata geçmesinin mümkün olduğudur. Zira, tek taraflı bir acziyet ve muhtaçlığın bulunduğu bir masada özgür irade ile eşit koşullar altında bir sözleşme gerçekleştirildiği iddia edilemez. Sözleşme, ancak her iki tarafın da hayatta kalma kaygısı giderildiğinde anlamlı hale gelecektir.

Ayrıca, böyle bir temel gelirin pazarlar açısından da olumlu etkisi mevcuttur. Zira, bu sayede vatandaşlara temel bir gelir sağlanarak, pazarlarda sürekli bir likit sirkülasyonu sağlanabilecek, kriz dönemlerinde dahi pazar daralmaları kestirilebilir bir minimum düzeyde olacaktır. Borçlanmayı azaltarak veya geri ödemeleri kolaylaştırarak, batık bireysel borçlar nedeniyle oluşan bunalımları da en aza indirecektir.

Bu bakımdan "temel vatandaşlık ücreti" fikri, "Hakların Savunulması" perspektifi dahilinde, irdelenmesi, tartışılması ve geliştirilmesi gereken bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

Özgür İrade, Birey ve Devletlerin Ekonomik Benlikleri

Çağlar KUZLUKLUOĞLU

John O'Neill Piyasa adlı eserinde, kendi deyimi ile; bugünkü küresel ekonomik düzenin düşünsel öznesi olan Hayek'le diyaloga girer. Klasik iktisat öğretisinin ve neoliberal bakış açısının "tartışılmaz" olduğunu savunanların aksine, özellikle 2008 Küresel Krizi sonrası görüş belirten karşı(!) kanatlar da görüldüğünü rahatlıkla söyleyebileceğimiz "özeleştirir" O'Neill'in eserinde de dikkatlerden kaçmaz. "Hasımlara Kısmi Övgü" bölümünde, daha kitabın başında, piyasa ekonomilerinin ekonomik erdemleri üzerindeki görüş birliği olgusuna karşın reel sosyalizmin ekonomik deneyimlerinin; mal birikimine ilaveten yurttaşların iyi yaşamı, ekolojik sürdürülebilirlik, siyasal-toplumsal özgürlükler, demokratik şeffaflık ve hesap verilebilirlik ile zenginlik ve gücün dağılımı noktalarında başarısız olduğu tespiti dile getirir.

Gelinen noktada; kabaca 3 faza bölebileceğimiz yakın tarihte 2008 Küresel Krizi, Kriz Sonrası ve Salgın dönemleri gözü ile bakıldığında, mevcut küresel ekonomik düzenin de sosyal ve siyasal yansımaları ile beraber yukarıdaki tespitlere "nesne" olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu yazıda 100.yaşını doldurmasına sayılı zaman kalan Türkiye Cumhuriyeti perspektifinde, birey-ulus-devlet-ekonomi olgularına sorgulayıcı bir bakış ele alınmaya çalışılacaktır.

Gordon Orians, ABD'li bir evrim biyoloğu, kuşbilimci ve ekolog. 50 yıla yakın akademik çalışma hayatında yoğunlaştığı konular davranışsal ekoloji, nüfus dinamiği ve toplum-ekosistem ekolojisi. Yılanlar, Gündoğumları ve Shakespeare kitabında Afrika savanlarında kendine yaşayacak yer ve gıda arayan avcı-toplayıcı atalarımızdan miras bilişsel olguları ele alıyor. Bu bilişsel mirasın geçmişte insanoğluna sağladığı işlevlere ilaveten bugünümüzü nasıl biçimlendirdiğini açıklamaya çalışıyor. Hayek'ten önceki ekonomik dönemin düşünsel öznesi olan Keynes, bir iktisatçının nadedir birçok özelliği barındırması gerektiğinden bahseder ve bir iktisatçının hem matematikçi, hem tarihçi, hem devlet adamı, hem de bir nevi filozof olması idealini ortaya koyar. Tam bu noktada bireyin, birey akli ve davranışlarından ortaya çıkan ulus, devlet ve ekonomi gibi kavramların varoluşsal ölçekte ele alınmadığı yaklaşımların -her ne kadar

el üstünde tutulduğu dönemler olsa da- artık bir öneminin kalmadığı çağda yaşadığımızı belirtebiliriz. Dolayısı ile taraflı ya da objektif olarak meseleyi ele alış biçimlerimiz, bedensel ve zihinsel varlıklarımız ile nedensellik çerçevesinde meydana gelişler bütünlüğünde düşünülmelidir.

İki ayağımız üzerinde durmaya başlamamızdan sonra beyinlerimizin geçirdiği değişim bizleri diğer canlılardan farklı olarak sayısız miktarda arayışa itti. Sahip olduğumuzu düşündüğümüz(!) bilinç, seçimlerimizin yapılış biçimindeki "bağımsız olma" detayına kafa yormamıza neden oldu. Antik Yunan'dan günümüze aldığımız kararlar hususunda üzerinde durulan özgür irade noktası hakkında Spinoza dikkate değer bir ifade ile "özgürlüğün bir fantezi" olduğunu dile getirir. Özetle, seçimlerimizin kendisinden önce "olanlara" dayalı olarak vuku bulduğunu iddia eder ve "nedenlerin" bilinemezliğine dikkat çeker.

Türümüz ortaya çıktığından beri türemensup olanlar "birey" miydi ya da birey "türümüzün ortaya çıkışından günümüze geçen süreçte var olabilmiş bir olgu" mudur?

Bu sorunun yanıtını günümüz ekonomik düzeninde ve Hayek'in temsil ettiği düşünce evreninde aradığımızda; karşımıza rasyonalite ve Gordon Orians'ın düşün dünyasından farklı olarak toplum-ekosistem ilişkileri yerine, birey-bireyin özellikleri-çevresel koşullar ve bireyler arası ilişkilerden ortaya koyulan çerçevede "kendi haline bırakılma"nın özgürlüğü ve daha etkin bir sosyal, siyasal ve ekonomik düzeneği sağlayacağı kanısı çıkar.

Keynes'in çok yönlü iktisatçı idealinden ilhamla tarih, matematik ve devletler gözüyle baktığımızda; 2008 Küresel Krizi, Kriz Sonrası ve Salgın dönemlerinde ve öncesindeki 40 yıllık süreçte -yanlışlanadabilecekle- beklenenin tersi olumsuzlukta, bireylerin tercihleri ve mahkumiyetleri gerçeği ile karşılaşılacaktır.

Hayek'in özgürlük algısının tasavvurunda varlığı subjektif olarak sorgulanabilir olsa da, ortaya çıkan ekonomik ve sosyal düzenin yarattığı birey, Erich Fromm'un eşitlik görüşüne tekabül

etmektedir. Fromm'a göre eşitlik, "bir olmaktan çok aynı olmak anlamına gelmektedir ve soyutlamaların, başka bir deyişle aynı işlerde çalışan, aynı biçimde eğlenen, aynı gazeteleri okuyan, düşünceleri, duyguları aynı olan insanların aynılığıdır". Bu eşitlik ve özgürlük bazı bakış açılarına göre "bireyin ulaşabileceği en ileri nokta" iken, bazı bakış açılarına göre ise "bireyin özgürleşmesini ve toplumsal eşitliğin ilerleyişini kısıtlayan anlayış"tır.

Hayek'in özgürlük ve Fromm'un eşitlik yorumlarını bugünkü birey-ulus-devlet-ekonomi olguları kapsamında bileşen kabul ederse; Karl Marx ortaya çıkan tablodaki sözde özgür "edilgen" bireye karşı çıkar ve onu "etkin" konuma koyar.

"Fikirlerin, tasavvurların ve bilincin üretimi, başlangıçta, insanların maddi faaliyetleriyle ve aralarındaki maddi temaslarla, yani gerçek hayatın diliyle doğrudan bağlantılıdır. Tasavvur, düşünme, insanlar arasındaki zihinsel ilişkiler, bu aşamada hala onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın siyasi dilinde, hukuki, ahlaki, dini, metafizik vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim için de aynı şey geçerlidir. Sahip oldukları tasavvurları, fikirleri vb. üretenler insanların kendileridir; yani, üretici güçlerinin belirli bir gelişim düzeyi ve bu düzeye karşılık gelen -en ileri biçimlere varıncaya kadar- maddi ilişkileri tarafından koşullanan gerçek, aktif insanlardır."

Küresel ekonomik ve siyasi paradigma, yakın tarihsel zaman dilimi ve özellikle salgın dönemi kapsamında görünürde bir özgürlük ve eşitlik kılıfında, gerçekte ise karşıtı olan ve başarısız kabul edilen reel sosyalizmin başarısızlık kriterlerini hem sosyal hem ekonomik ölçekte taşıyan bir karakter sergilemiştir. Özgür irade ve birey, tarihsel tartışmalar bir yana eleştirilen ve kaybettiği varsayılan reel sosyalizm üzerinden yapılan tespitlerde vurgulandığı üzere mevcutta yok sayılmıştır. İllüzyon olup olmamasından bağımsız olarak birey ve toplumlara illüzyon olarak sunulmuş, genel kabulleri ise eşitlik olarak konumlandırılmıştır.

Cumhuriyetimizin kurucusu ve örneğin biz ANLIK fikir işçileri için DÜ-

ŞÜNCE ÖNDERİMİZ olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bir ulusun kültür düzeyinin üç alanda; devlet, fikir ve ekonomi alanlarındaki faaliyet ve başarıları ile sonuçlarının kazançlarıyla ölçülebileceğini ifade ediyor.

Atatürk'e göre bir ulusa bağımsız kişilik ve değer veren siyasi varlık makinesinde, devlet, fikir ve ekonomik yaşam mekanizmaları, birbirine bağlı ve birbirine uyarak çalışırlar; o kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı düzen içinde çalıştırılmazsa, hükümet makinesinin motor gücü israf edilmiş olur.

ANLIK'ta beyan edilen fikirler arasında Kemalizm ve Atatürk ile Kemalizm'in ele alınabileceği alanlarda bir ALTIN DÖNEM ya da KUSURSUZ DENEYİM iddiasına genellikle rastlamazsınız. ANLIK'ı gerek doğal olarak tabi olduğunu varsayabileceğimiz MERKEZ gerekse ÇEVRE kapsamında ele alırsanız günümüz yaygın tapınma ve yüceltme basitliğinden uzakta, FİKİRSİZ ve EYLEME DAYALI arayışta etkin konumda görebilirsiniz.

Bu noktada yine Atatürk'ün ifade ettiği gibi mecburuz ki, biz henüz şimdiye kadar gerçek, bilimsel, olumlu anlamıyla millî bir dönem yaşayamadık. Cumhuriyetin, Bağımsızlık Savaşı kazanan bir insan topluluğundan var etmeye çalıştığı birey olgusuna erişme hedefi, geride kalan 100 yıla yakın sürede son derece kısıtlı ölçüde gerçekleştirebilmiş ve dünyadaki birey ve toplumlara paralel olarak görünürdeki özgürlük ve eşitlik bünyesinin, eksikleri ve farklılıkları ile ancak bir parçası olabilmıştır. Gelinek noktada özgür irade ve birey olguları dünyanın ve devletlerin ekonomik benliklerinin edilgen unsurları olarak Türkiye'de de konumlanmıştır.

Ulus Baker'den alıntı ile "Bugün artık dünyanın sahiplerinden bile bahsedebiliyoruz. Kendilerini çok daha kolay gizleyebilen sahipler bunlar. Kapitalizmin modernleşme sürecinin farklı ülkelerde ve coğrafyalarda, farklı zamanlarda ve biçimlerde gerçekleştiğine kuşku yok".

Cumhuriyetin kuruluş ve kuruluşunu izleyen yıllardaki iktisadi karakterini ve izlenen politikaları değerlendirme çabası, özgür irade ve birey olma ekseninde ele alınırsa Atatürk'ün şu sözlerini hatırlamakta fayda olacaktır:

"Bildiğiniz gibi, milletimiz asırlardan beri iki kuvvetin, iki zorlu kuvvetin, iki yok edici kuvvetin baskısı altında üzüntü ve acı duymakta idi. O kuvvetlerden birisi, doğrudan doğruya memleket ve milleti yönetmek iddiasında bulunan zorbalar, ikincisi, bütün bir emperyalist ve kapitalist dünyasıdır.

Asırlarca bu iki kuvvetin baskısı altında kalmış olan millet, doğal olarak son derece güçsüz bir haldedir. Fakat efendiler, baskıların sonucunda büyük uyanışlar ortaya çıktı. İşte bizim milletimizde de o gerçek uyanış ortaya çıkmıştır ve biz böyle bir uyanış devresinin içinde bulunuyoruz.

Gerçekten bir, bir buçuk yıl önce millet aynı zamanda bu iki kuvvete karşı isyan etmiş ve mücadeleye başlamıştır. Emperyalist kuvvetler milletimizi hukuk, haysiyet ve bağımsızlıktan mahrum ve bunlardan anlamayan bir hayvan sürüsü kabul ettiği için; böyle bir sürünün elinde sonsuz doğal hazinelere sahip, değerli ve geniş bir memleketin bırakılmasını doğal olarak uygun göremezdi. Onların görüşüne göre bu memleketi parçalamak ve bu memleketteki insanları esaret altına almak gerekiyordu. Böyle bir emel, böyle bir amaç takip ediyorlardı ve Genel Harbin sonucuyla oluşan fırsattan yararlanarak, ateşkes ile milletin ve ordunun elinden silâhlarını da aldıktan sonra bunu uygulamaya girişmişlerdir.

Bir taraftan içeride bulunan gafil veya hain kuvvetler, memleket ve milleti âdetta bu dış kuvvetler gibi, bu dış görüşler gibi kabul ediyorlardı. Bundan dolayı onların da çalışması, en hain düşmanların çalışması kadar kendisini göstermiştir. İşte bundan bir yıl önceki durumumuz böyle bir şekil, renk ve manzara gösteriyordu.

Halbuki efendiler milletimiz hiçbir zaman düşmanlarımızın kabul ettiği gibi hukukuna ve bağımsızlığına yabancı değildir. Bilakis büyük bir aşk ile ve aşk bağı ve vicdan bağı ile istiklal ve haysiyetine bağlanmıştır ve yine milletimiz içindeki cahil ve gafillerin ve hainlerin düşünce ve ifade etmek istedikleri şekilde değildir. İşte bir yıldan beri gerçekleşmekte olan mücadelemiz, çabalarımız sonucunda millet, içeriye karşı, dışarıya karşı ve bütün kainata karşı,

varlığının yüksek anlamını bütün belgeleriyle ispat etmiş bulunuyor. Bundan dolayı mücadeleye başladıktan sekiz, on ay, bir yıl sonra bugünkü durumumuz ortaya çıkmış bulunuyor. Bugünkü durumumuzu ifade etmek gerekirse, milletin doğal temsilcilerinden oluşan Meclis ve onun hükümeti ayırım yapmadan bütün memlekete hâkimdir ve hâkimiyeti korumak kuvvet ve kudretine sahiptir.”

1921 yılının Ocak ayında sarfettiği bu sözlerin devletin ilk yıllarında ekonomik benliği oluşurken bulunduğu fiili karşılığı eksikleri ve fazlaları ile inkar etmek mümkün değildir. Fakat Türkiye’de ve dünyada yaşanan değişimlerin kattıkları ve ulaşılan noktada iç ve dış etmenlerin etkileri ile 100 yıllık ekonomik benlik, kuruluş aşamasında da benzer olarak yaşanmıştır. İzzettin Önder bu noktayı şöyle özetliyor:

“İktisat Kongresi’nin şekilsel liberal görüntüsüne rağmen, Lozan sonrası uygulanan ekonomi politikalarında CHP’nin altı okunun üç kolu öne çıkmıştır. Bunlar; ekonominin halka yaygınlaştırılması ve toplumsal kalkınmayı işaret eden “halkçılık”; Osmanlı’dan devralınan milli iktisat görüşü doğrultusunda ulusal kaynakların millileştirilmesi ve korunmasını ifade eden “milliyetçilik”; ve sanayileşmeyi vurgulayan “devletçilik” kollarıdır. Dünya buhranı ile dünya güçlerinin Türkiye’den ellerini çektiği ve bazı yatırım mallarının ucuzladığı dönemde, 1930 yılında korumacılık önlemlerine, 1933 yılında ise Sovyet planlarının da desteği ile plan yapılarak planlı devletçiliğe geçildi.”

Özetle; evrimsel süreçte insanın; bireyin, bireylerin seçimlerinin ve meydana getirdiği ulus-devlet-ekonomi olgularının, tarihsel perspektifte dünyada yaşanan süreçler ile ortaya çıkan sonuçların birbirinden ayrılması 2020 yılından bakıldığında özgün niteliklerle beraber bütünleşik bir yapı görünümü vermektedir.

Bireyler olduğumuz varsayımından bakışla bedensel ve zihinsel mirasımızın olduğu kadar toplumsal, ekonomik ve siyasi mirasımız da geçmişimizi ve bugünümüzü oluşturan olgulardır. Atatürk’ten ilhamla benim bakmaya çalıştığım pencereden bakanların görmek istedikleri ile gördükleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Vücut bulan

erdemler kadar vücut bulması için çalışılacak erdemler adına birey olmak’tan başlayıp toplumu, ulusu, devlet dahil olmak üzere kurumları, dünyayı ve gezegeni (hatta evreni) kapsayan düşünce dünyasına ve eylem yetisine sahip bireyler, en az yazılı olan tarihte olduğu kadar bugün ve gelecekte de arayış içinde olacak; başarılı ve başarısız olmaktan bağımsız biçimde ilerlemeye katkı sunacaklardır. Tabiatımız ve zaman diliminin 2008-2020 arasındaki minik silueti bunu zorunlu kılmaktadır.

Özgür Orhangazi’nin önemlik ders niteliğindeki Türkiye Ekonomisi’nin Yapısı adlı kitabında aşama aşama ele aldığı üzere; cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan dış gelişmelere ve merkez ülkelerin ekonomik benliklerine (zorunlu) bağımlı seyreden yapı, 1950’lerde büyümenin finansmanı ve 1980’lerden sonra da giderek bireyleri kurumların ve devletlerin sınırsız tahakkümü altında bırakan aşamalarının ardından günümüz koşullarını oluşturmuştur.

Türk Aydınlanması, Atatürk ve O’nun düşüncelerinden hayat bulan Kemalizm; bireysel, sosyal ve iktisadi olarak bize fantezi ya da gölgeler değil kanlı canlı İNSANLIK ERDEMLERİ, ULUS ÜLKÜSÜ ve ÖZGÜR İRADE ideallerini sunmaktadır.

Bugünü ve dünü anlamada dünyada ve ülkemizde yaşanan dönüşümleri; birey, ulus, devlet ve ekonomi açılarından tahlil edebilmek, gelecek günler için bireylere ve belki de dünyaya sömürsüz ve eylemde özgür bir miras bırakabilmenin yöntemini sunacaktır.

“Yaşam demek ekonomi demektir. Yaşayabilmek için kesinlikle kazanç sağlayan olmalıdır. Bu millet şimdiye kadar imparatorluklar kurmuştur. Cihangirler yetiştirmiştir. Halbuki bazı dönemler oldu ki, ekonomi ile uğraşmaya tevezül etmemiştir!

Ekonomiyi aşağı bir şey sayarak onu başka unsurlara bırakmıştır. Bunun sonucu olarak bugün o unsurlar, o yabancılar esas unsurun gerçekten efendisi olmuştur. Onlar, nihayet bu memleketi sömürge saymışlar, onu bir sömürü alanı yapmışlardır. Hem nasıl sömürge? Kendi evladiyla, kendi parasıyla yönetilen bir sömürge... Ürünleri, bütün ka-

zancı dışarıya gitmek şartıyla....

Efendiler! Yaşamak için, kuvvetli bir devlet yapmak için ekonomi esastır. Onun için görüş noktamızı, çalışmalarımızı kesinlikle bu merkezin etrafında toplamalıyız. Her çalışma dalını, kesinlikle bu esas noktaya dayandırmalıyız. Örneğin öğretim ve eğitim programımız ne olacaktır? Öğretim ve eğitim programımız şu olacak ki, onu izleyen insanlar, güzel çiftçi, kunduracı, fabrikacı, tüccar olacak. Pratik, yararlı, verimli adam olacak... Bunları öğreten programların, bunları öğreten memleketlerin ve kuruluşların tümü öğretim ve eğitim sistemi olacaktır.”

1923 (Gazi ve İnkılâp Mahmut Soydan, Milliyet gazetesi, 9.1.1930)

İktisadi Açıdan Yeni Bir Sürecin Başlangıcı

Sevcan ŞEN

Özet

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10-18 Mayıs 1931 tarihli 3. Büyük Kurultayı, Türkiye'nin iktisadi, siyasi ve toplumsal hayatında önemli başlangıçlara sebep olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının Türkiye dahil olmak üzere tüm dünyada yarattığı olumsuz etkiler, Türkiye'nin devlet ikameci modeli iktisadi alanda esas olarak benimsemesini gerekli kılmıştır. 1929 yılının Kasım ayından itibaren iktisadi hayatta başlayan devlet kontrolü, 1930 yılıyla beraber artarak devam etmiş ve neticede 3. Büyük Kurultay'da parti programına dahil edilerek Kemalizm'in altı oku hazır hale getirilmiştir. Okumakta olduğunuz bu çalışmanın amacı, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye'de yarattığı etkilerini ve bu etkileri ortadan kaldırmak adına devletçiliğe doğru atılan adımları göstermek ve CHF'nin 3. Büyük Kurultayı'nı devletçilik bağlamında incelemektir. Çalışmanın hazırlık aşamasında resmi kaynaklardan, süreli yayınlardan ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: CHP, Kurultay, Kongre, Devletçilik, Dünya Ekonomik Bunalımı.

Giriş

Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı elinde bulundurduğu yıllarda ülke politikalarına da yön veren önemli kurultaylar düzenlemiştir. Bu kurultaylar siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel hayata tesir etmiş ve kurultaylarda alınan kararlar Hükümet faaliyetlerinde de kendisini göstermiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra temel gıda maddeleri üzerinden artan hayat pahalılığının halka yüklediği ağırlık Hükümet tarafından da hissedilmeye başlanınca daha önce görülen liberal politikalarından vazgeçilerek devletin iktisadi hayata daha fazla etki edebildiği devletçiliğe doğru bir adım atılmıştır. Bu dönüşüm olana kadar geçen süre zarfında Türkiye'de yeni bir siyasi parti kurulmuş ve 3 ay gibi kısa bir sürede kapatılmış, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk yaklaşık 2 ay süren büyük bir yurt gezisine çıkmış, Menemen Hadisesi yaşanmıştır. Aslında bahsi geçen bu olaylar Türkiye'nin devletçiliği benimsemesine giden yolda etkili tetikleyiciler olmuşlardır. Bu

süreç içerisinde adı geçen devletçilik ifadesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10 Mayıs 1931 tarihinde düzenlenen 3. Büyük Kurultayı'nda kabul edilerek uygulamaya konma şansı bulacaktır.

Devletçilik ilkesi, Kemalizm'in en önemli ilkelerinden biri olması sebebiyle pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve devletçiliğin ideolojik altyapısı ve uygulanmasıyla ilgili çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak 1929 Ekonomik Bunalımı da tek başına ele alınan konulardan olmuştur. Ancak CHF'nin 3. Büyük Kurultayı 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte gelişen olayların bir sonucu olduğu için kurultayın 1929'dan itibaren ele alınması gerekmektedir. Bu yönden bakıldığında literatürde, konuyu bu çerçevede içerisinde inceleyen pek fazla çalışma olmadığı görülmektedir. Her ne kadar Hakan Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947)"¹ adlı makalesinde 1931 Kurultayı'nı devletçilik bağlamında incelemiş olsa da kurultayın hangi ihtiyaçları karşılama adına düzenlendiği, kurultayda devletçiliğin parti programına dahil edilmesine etken olan sebepler ve bu kararın sonuçları kısmında eksiklik olduğu gözlemlenmektedir.

Okumakta olduğunuz çalışmanın amacı, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye'de yarattığı etkileri devletçilik üzerinden incelemek ve CHP'nin 3. Kurultayı'nın iktisadi açıdan önemini anlatmaktır. 1929-1931 yılları arasını kapsayan bu çalışmada, öncelikle buhranın ortaya çıkışı ile 10 Mayıs 1931 yılları arasında yaşanan iktisadi olayların üzerinde durulacaktır. Bu mevzu ele alınırken resmi kaynaklardan, gazetelerden ve araştırma eserlerinden faydalanılacaktır. Bu kaynaklar vasıtasıyla devletçiliğe giden yolda etkili olan hususlar değerlendirilecektir. Hemen ardından CHP'nin 10 Mayıs 1931 tarihli 3. Büyük Kurultayı, önce genel olarak, sonra da devletçiliğin yorumlanması üzerinden incelenecektir. Bu inceleme sırasında

1 Detaylı bilgi için bakınız: Hakan, Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, V/2, 2016: 273-305.

bahsi geçen kurultayın tutanakları ve araştırma eserleri kullanılacaktır.

1. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye'deki Etkileri

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, yarattığı etkiler bakımından pek çok ülkenin iktisadi ve dolaylı olarak da siyasi hayatını etkilemiş bir bunalım olarak karşımıza çıkmaktadır. Buhran, Amerikan borsasında ortaya çıkarak hammadde pazarları vasıtasıyla tüm dünyada etkisini göstermiş ve bu da ekonomide mala duyulan talebin ve fiyatların düşmesine sebep olmuştur.² 1923- 1929 yılları arasında hammaddeye dayalı ihracat ve sanayi ürünlerine dayalı ithalat yaptığı için Türkiye'de bu buhran, etkisini ciddi bir şekilde göstermiştir. Uluslararası ticarete mala duyulan talebin azalmasıyla, bir tarım ülkesi olan Türkiye'de ihracat olumsuz etkilenmiş, çiftçi ürettiği üründen kar elde edememeye başlamıştır. Bunun yanı sıra zorunlu sınıai tüketim mallarının büyük çoğunluğunu oluşturan şeker, un ve kumaşı içeren ithalatta yaşanan azalma, halkın hayat standardının da düşmesine sebep olmuştur.³

Çiftçinin bunalımdan bu derece etkilenmesi diğer ekonomik çevreleri de olumsuz etkilemeye başlamıştır. Temel gıda maddelerinin pahalılaşması bir yana devletin buhran dolayısıyla vergileri artırması, halkın Hükümet'ten yakınmaya başlamasına neden olmuştur. Bu sebeple Hükümet, 1930 yılının başından itibaren bunalımın kötü etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi tedbire başvurmuştur.

Amerika'da "Kara Cuma" olarak da bilinen bu bunalım, Türk parasının değer kaybetmesi ile Türkiye'de kendini göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası Hükümeti, Türk parasında görülen bu değer kaybını gümrük kanununun uygulanmasının ir sonucu olarak göreyek Kasım 1929'dan itibaren tasarrufa ve yerli mallarının kullanımına

2 Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s.76.

3 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2005), s.63.

yönelik söylemlerini arttırmış ve hatta her bu sebeple Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni kurmuştur.⁴ Hemen ardından Türk parasının kıymetini korumak adına Hükümet, 20 Şubat 1930 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu kabul etmiştir.⁵ Bu kanun vasıtasıyla devletin iktisadi alandaki varlığı daha da güçlenmiştir.⁶

1929 Dünya Ekonomik Bunalımın Türkiye'de iktisadi hayatta yarattığı etki, siyasi hayatta da yeni bir partinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet parti olarak anılan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 12 Ağustos 1930 tarihinde eski Başvekil Ali Fethi Bey tarafından kurulmuştur.⁷ Fırkanın kurulmasında, bilhassa Mustafa Kemal Atatürk'ün de rolü vardır. Dünya Ekonomik Buhranı'nın ülke içerisinde doğurdu sonuçların halkta nasıl yankı bulduğunu öğrenmek isteyen Mustafa Kemal, yeni bir fırkanın kurulması zaruri görmüştür. Mustafa Kemal'in bu girişiminde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iktisadi politikalarını bir muhalefet partisi aracılığıyla denetleme arzusu da yatmaktadır. Fırka kurulduktan sonra halkın da yoğun ilgisi ile karşılaşmıştır. SCF'nin bu başarısı buhranın yarattığı ağırlığın halkın üzerinden kaldırılmasına yönelik söylemleriyle açıklanabilir. Bunun yanı sıra SCF'nin bu denli ilgi duyulan bir parti haline gelmesinde CHF'ye karşı bir muhalefet oluşunun da büyük bir payı vardır. Devrimlerin mimarı olan CHF'den memnun olmayan muhafazakâr kitle, SCF'yi muhalif bir parti olarak hemen benimsemiştir. SCF içerisinde yer alan bu muhafazakâr kesimin yaratacağı potansiyel tehlikeden dolayı parti, Mustafa Kemal'in talimatıyla Ali Fethi Bey tarafından 17 Kasım 1930 tarihinde

4 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranı'ndan Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977), s.81.

5 "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 25.02.1930, No:1433, s.1.

6 Oktay Yenal, *a.g.e.*, s.80.

7 "Yeni Fırka Tescil Edildi", *Cumhuriyet*, 15.08.1930, No:2253, s.1.

kapatılmıştı.⁸

Ekonomik Bunalımın ortaya çıkışından sonra Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile başlayan devletçi ikame, 1930 yılının ikinci yarısından sonra daha da fazla artmaya başlamıştır. Başbakan İsmet İnönü, ilk defa 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas demiryolunun açılışında mutedil devletçilikten söz etmiş ve demiryollarının devletleştirilmesi ile ilgili şöyle demiştir: "*Şimendifer politikasını devletleştirmeye başlamak, bana başta, çifte müşkülât gibi göründü. Fakat bunu başarmak müyesser olunca, çifte muvaffakiyete erdim. Şimdi devlet eline geçen şimendiferlerin, hiçbir menfaat ve şart pahasına devlet elinde çıkmasına asla muvafakat etmeyeceğim. Geri gitmek hiçbir zaman kabul edeceğim bir adet değildir.*"⁹ Bu tarihten itibaren mutedil devletçilik CHF Hükümeti'nin iktisadi politikası olarak benimsenmiştir.

Ekonomik Bunalımdan sonra siyasi hayatta görülen bu yeni muhalefet partisi deneyi gerek Gazi Mustafa Kemal gerek ise CHF Hükümeti için önemli bir tecrübe olmuştur. CHF, SCF ile birlikte halkın hissettiği sıkıntıları daha fazla duyar olmuş ve bundan ders çıkarması gerektiğini anlamıştır. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, SCF kapatıldıktan hemen sonra büyük bir yurt gezisine çıkmıştır.¹⁰ Yurt gezisi sırasında Mustafa Kemal, gittiği yerlerde halkın sıkıntılarını dinlemiş ve şehrin ileri gelenlerine SCF'nin kapatılması ile ilgili görüşlerini sormuştur.¹¹ Mustafa Kemal'in Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Samsun, Trabzon, İstanbul, Trakya ve Bursa'dan oluşan bu geniş kapsamlı yurt gezisi, 8 "Serbes Fırka Kendi Kendini Feshetmeğe Karar Verdi", *Akşam*, 18.11.1930, No:4348, s.2.

9 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938*, C.1, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2011), s. 364.

10 "Gazi Hazretleri Bugün Seyahate Çıkıyor", *Hakimiyeti Milliye*, 18.11.1930, No:3358, s.1.

11 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1922-1938*, C.3, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1966), s.402.

yaklaşık 2 ay sürmüştür. İlk olarak daha fazla şehrin de dahil olduğu bir planda başlayan gezi, 23 Aralık 1930 tarihinde yaşanan Menemen Olayı neticesinde erken bitirilmiştir.¹² Gezi sırasında Mustafa Kemal'e Vekalet temsilcileri ve müşavirlerden oluşan bir heyet eşlik etmiştir. Bu heyet, gezi boyunca halkın şikayetlerini araştırarak doğruluğunu tescil etmiş ve bu şikayetleri bir rapor haline getirmiştir. "Atatürk'ün Seyahat Notları" olarak da bilinen bu rapor, zirai alanda yaşanan sorunlardan vergilendirmelere pek çok ekonomik sıkıntıyı ve bunlara getirilen çözüm arayışlarını yansıtmaları bakımından oldukça önemli bir çalışmadır. Bu rapor vasıtasıyla Hükümet, ileriki dönemde uygulayacağı iktisadi faaliyetlerin yönünü belirlemiştir.¹³

1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra devletin ekonomiye müdahalesi giderek artmaya başlamıştır. 20 Şubat 1930 tarihinde kabul edilen Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile başlayan bu müdahale en sonunda 10 Mayıs 1931 tarihinde düzenlenen CHF'nin 3. Büyük Kurultayı'nda parti ilkesi olarak benimsenmiştir. Yaklaşık bir senelik bu süre zarfında Merkez Bankası Kanunu kabul edilmiş, yerli malı kullanımı özendirilmeye çalışılmış, yeni bir muhalefet partisi kurulmuş ancak kısa sürede kapatılmış, Atatürk büyük bir yurt gezisine çıkmıştır. Atatürk'ün çıktığı bu yurt gezisinden edinilen tecrübelerin, 3. Kurultay'da devletçiliğin ilke olarak benimsenmesinde büyük büyük bir yeri vardır.

2. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3. Büyük Kurultayı ve Devletçilik

CHF'nin 3. Büyük Kurultayı, 10 Mayıs 1931 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün irat ettiği nutku ile başlamıştır. Kurultayın düzenlenmesinde bunalımın yarattığı ekonomik sıkıntılarının olduğu kadar

12 "Şeriat İsteriz! Diye Ayaklananlar", Cumhuriyet, 25.12.1930, No:2384, s.1.

13 Atatürk'ün Seyahat Notları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0., 34.142.1., 17.11.1930.

SCF'nin siyasi hayatta yarattığı muhalefet ile partinin kendini yenileyebilmesi adına tüzükte yapılacak düzenlemeler de etkili olmuştur.¹⁴

Atatürk, partinin Genel Başkanı olarak kurultayda önemli bir konuşma yapmıştır. Atatürk, kurultay açılışındaki konuşmasında, daha önce gazetelerin belirttiğinin aksine¹⁵ doğrudan ya da dolaylı olarak hiçbir şekilde devletçiliğe değinmemiş, ekonomik sorunlara ilişkin de herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.¹⁶ Konuşma sırasında Atatürk, 1927 yılı kurultayında olduğu gibi Sivas Kongresi'ne atıfta bulunarak şöyle demiştir:

*"Bugünkü kongremizin işlerine başlarken Sivas Umumi Kongresi'ni yad etmekten maksadım, onun Fırkamızca inkılabımızın tarihi bir hatırası olarak mahfuz tutulmasında fayda gördüğümüdür. Millet için ve milletçe yapılan işlerin hatırası her türlü hatıraların üstünde tutulmazsa, milli tarih mefhumunun kıymetini takdir etmek mümkün olmaz."*¹⁷

Mustafa Kemal'in konuşmasının hemen ardından Başbakan İsmet İnönü, son 4 yılın icraatlarına dair bir konuşma yapmıştır. İç politikadan eğitime, pek çok alanda açıklamalar yapan

14 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap 2. Bölüm, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010), s.15.

15 "Gazi Hazretleri Seyahat-ten Avdette Halk Fırkası Kongresi'nde Çok Mühim Bir Nutuk İrat Edecekler", *Akşam*, 22.11.1930, No:4352, s.2.

16 Hakan, Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, V/2, 2016, s. 281.

17 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), s. 1.

İnönü'nün, özellikle ekonomi alanında yaptığı açıklamalar devletçiliğe bakış tarzını yansıtmaları bakımından önemlidir. İnönü'nün ekonomi ile ilgili yaptığı bu konuşmasında göze çarpan en önemli unsur devletçilik anlayışıdır. İnönü, bu son dört seneyi açıklarken yerli ziraat ve sanayide Türkiye'nin "kendine yetebilmeye" başladığını ve bunu ekonominin her alanında geçerli kılmayı hedef edindiklerini açıklamıştır.¹⁸ Milli tasarruf meselesinin önemine de değinen İnönü, konuyla ilgili düşüncelerini "*Milli tasarrufu her ailede ve her fertte yalnız kendilerine ait bir menfaat değil, aynı zamanda vatanın refahını temin edecek en esaslı vasıta olarak mütemadiyen anlatmaya çalışıyoruz*" şeklinde dile getirmiştir.¹⁹ Bunun yanı sıra İnönü, Halk Fırkası'nın devletçi olduğunu ilk defa konuşmanın bu bölümünde söylemiştir.²⁰

Başbakan İsmet İnönü'nün son dört yılın icraatlarını anlattığı konuşmasının hemen ardından kurultayda görev alacak olan encümenler seçilmiştir. Encümen seçiminden sonra parti ilkelerini belirlenmiştir. Bu kısımda önemli olan nokta, devletçiliğin ilk defa parti programında yer edinmiş olmasıdır. Daha önce mevcut olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Laiklik ilkelerine Devletçilik ve İnkılapçılık de eklenerek, Kemalizm'in altı ilkesi hazır hale getirilmiştir. Devletçilik ilkesi, parti programının birinci maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır:

"Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen

18 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, s. 9.

19 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, s.9.

20 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, s. 10.

alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”²¹

Görüldüğü üzere önce parti programına daha sonra da Anayasa'ya dahil edilen devletçilik, müteşebbisi tamamen göz ardı eden bir anlayışa bürünmemiş, aksine önceliği ona vermiştir. Kurultaydan sonraki süreçte İktisat Vekili Celal Bayar'ın da katkısıyla müteşebbisler, iktisadi hayatta varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yine bu çerçevede dönemin İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, devletçiliği şöyle açıklamıştır:

“Malumu aliniz fırkamızın iktisadiyattaki noktai nazarı devletçi olmaktır. Devletçi olmak demek kendisi bizzat ticaret hayatına, istihsal hayatına girerek kazanmak gayesini takip etmek demek değildir. Devletçilik tanzim eder, murakabe eder, himaye eder, teftiş eder. İcabında amme hizmeti şeklinde bizzat idare eder. Murakabe etmek, teftiş etmek, himaye etmek, tanzim etmek teşebbüsü şahsi esasiyle devletçilik esasında teşebbüsü şahsiyi esas olarak kabul ederek bizzat idare ettiği hususi müesseseler üzerinde ancak amme hizmeti şeklinde yani bir temettü kastetmeksizin müşterek menfaatleri istihsal etmek ve o menfaatleri o hususi teşebbüse bıraktığımız takdirde vatandaşların bir kısmı diğerinin nef'ine çalışmakla müntehi olabilir. Yahut o mevzuu teşkil eden hizmet layıkıyla istihsal olunamaz. Buna mani olmak için veyahut layıkıyla elde etmek için amme hizmeti şeklinde onu idare eder. Devletçilik bu şekilde olduğuna göre bilfiil iktisadi hayatı alakadar etmekte ancak

bu çerçevede dahilinde bir mana ifade eder.”²²

Yukarıda da görüldüğü üzere Türkiye'de Sovyet Rusya'da olduğu gibi sıkı bir devletçilik uygulanmamıştır. Aksine Türkiye'deki devletçilikte özel teşebbüs esas tutulmuş ve devletin rolü düzenleyici olarak belirlenmiştir.

Devletçilikte tasarrufun ve yerli malı kullanımının önemli bir yeri vardır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan tasarruf sözü sıkça gündeme gelmiş, hatta Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Kurultay'da da üzerinde durulan bu sözcük, iktisat bölümünün birinci maddesinde “İktisatta hareketli sermaye mühimdir. Normal sermayenin yegâne menbai milli say ve tasarruftur. Bunun için çalışmayı arttırmak, fert ve aile hayatında ve umumiyetle devlet idaresinde, mahalli ve milli idarelerde tasarruf fikrini kökleştirmek, Fırkamızın başlıca görevidir.” olarak yer almıştır. Ülkede tasarruf anlayışının gelişmesi, doğrudan yerli malı tüketimi anlayışını da geliştirmiştir. 1929 Dünya Bunalımı'nda ortak pazara bağlı olan ülkelerin olumsuz etkilenmeleri, Türkiye'de ithal ürünlere karşı yerli ürün kullanımı olarak kendini göstermiştir. Sonraki süreçte ithalata kısıtlama getirilmiş ve hammaddesi Türkiye'de yetişen ürünlere göre sanayileşme düşüncesi ortaya çıkmıştır. İlk olarak Şakir Kesebir'in raporunda dile getirilen bu görüş, daha sonra İktisat Vekili Celal Bayar'ın da mottosu olmuş ve 1. ve 2. Sanayi Kalkınma Planları bu rapora göre hazırlanmıştır. Kurultayda da vurgulanan bu görüşü Eskişehir delegesi Emin Bey, Adana örneğinden şöyle açıklamıştır:

“Mesela Adana muhitini ne ile yaşatacağız. Düşünmeli. Sen pamuk ekeceksin, ben senin pamuğuna fabrika yapacağım. Memleket dahilinde bezleri senin pamuğundan yapacağım. Buğday, arpayı Adana'ya ektirmemeli. Başka yerlere bunu tahsis edip yine inkişafına müsait yerleri de büsbütün hububat

yetiştirmeye bırakmalı. Bizim memleketimiz için şuna buna arzı iftikar etmeden yegâne kurtuluş çaresini bu tespit ve tahdit usulünde görüyorum. Halkı kendi kendine bırakırsak tabii yürüyüş devam eder. Fakat bugün için bu yürüyüşten ziyade devletin takip edeceği böyle bakımsız bir yola doğru istihsal işlerimizi sevk etmek ve halkı ona göre idare etmek bence muvafık bir yoldur. Bir fırka prensibi olarak böyle bir maddeye lüzum ve zaruret vardır. Mademki amentümüz budur, hepimiz buna iman edeceğiz.”²³

CHF'nin 3. Büyük Kurultayı'nda yapılan bu konuşmalar, devletçiliğin çoğunlukla pragmatist bir yaklaşımla, dönemin iktisadi vaziyetinin gerektirdiği şekilde benimsendiğini göstermektedir. Özel teşebbüsü ekonomiden soyutlamadan, devletin bir kontrol mekanizması olarak içinde bulunduğu mutedil, diğer bir deyişle ılımlı devletçilik modeli oluşturulmuş ve sınırları netleştirilerek CHF'nin 3. Büyük Kurultayı'nda kabul edilmiştir.

Sonuç

1929 Dünya Ekonomik Bunalını, Türkiye'de dahil olmak üzere pek çok ülkeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası ticarete mala duyulan talebin azalması ve fiyatların artmasıyla, Türkiye'de ithalat ve ihracat büyük bir darbe yemiştir. Çiftçinin ürünü bereketli olsa bile ürettiğini satamaması ile tarım alanında yaşanan sıkıntılar tüm ekonomik dallarda da kendini göstermeye başlamıştır. 1929 yılının Kasım ayından itibaren buhranın etkisi Türkiye'de hissedilmeye başlanınca Hükümet, buhranın yarattığı sıkıntıları ortadan kaldırmaya yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Geliştirilen bu politikalar vasıtasıyla 1930'ların başından itibaren devlet ikameci sistem ekonomide daha fazla nüfuz sahibi olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik

21 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, s. 30.

22 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, s. 75.

23 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, s. 48.

Buhranı'nın yarattığı ekonomik bunalıma girmeyen tek ülkenin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olması da Türkiye'nin bu sistemi benimsemesinde önemli bir faktördür.

1929 yılından önce sanayi ürünlerini ithalat yoluyla temin eden, yani uluslararası ortak pazara dahil olan Türkiye bu sebepten dolayı buhrandan etkilenince, iktisadi alanda kendi kendine yeten bir devlet olma yoluna girmiş, ithalatını sınırlandırmış, yerli malını teşvik etmiş, hammaddesi Türkiye'de yetişen ürünlerin sanayisini kurmaya başlamış ve birçok fabrika açmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10 Mayıs 1931 tarihli 3. Büyük Kurultayı'nda mutedil devletçiliğin benimsenmesi, siyasi ve iktisadi hayatta Türkiye'de başka bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931. (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931).

Resmi Gazete (25.02.1930), "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun".

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0., 34.142.1., 17.11.1930.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet (15.08.1930), "Yeni Fırka Tescil Edildi".

Akşam (18.11.1930), "Serbes Fırka Kendi Kendini Feshetmeğe Karar Verdi".

Hakimiyeti Milliye (18.11.1930), "Gazi Hazretleri Bugün Seyahate Çıkıyor".

Akşam (22.11.1930), "Gazi Hazretleri Seyahatten Avdette Halk Fırkası Kongresi'nde Çok Mühim Bir Nutuk İrat Edecekler".

Cumhuriyet (25.12.1930), "Şeriat İsteriz! Diye Ayaklananlar".

Araştırma Eserler

AYDEMİR, Şevket Süreyya. İkinci Adam 1884-1938. C.1, (İstanbul, Remzi Kitapevi, 2011).

AYDEMİR, Şevket Süreyya. Tek Adam 1922-1938. C.3, (İstanbul, Remzi Kitapevi, 1966).

BORATAV, Korkut. Türkiye İktisat Tarihi. (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2005).

TEKELİ, İlhan- İLKİN, Selim. 1929 Dünya Buhranı'ndan Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1977).

TEKELİ, İlhan- İLKİN, Selim. Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu. (İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009).

TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi. 3. Kitap, 2. Bölüm, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010).

UZUN, Hakan. "Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947). Avrasya İncelemeleri Dergisi, V/2, 2016: 273-305.

YENAL, Oktay. Cumhuriyet'in İktisat Tarihi. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010).

Halkın Refahı mı? Devletin Refahı mı?

Aykut Can KIZILDOĞAN

Halkın ve devletin refahlarından bahsedildiğinde aynı kavram olarak algılanabilirler ancak bu iki kavram birbirinden farklıdır. Özellikle gelişmekte olan ve demokrasinin olmadığı ülkelerde halkın refah durumunun çok geride olduğu gözlenmektedir. İngiltere’de sanayi devriminden sonra merkantilizm etkisi görülürken; yoksul halkın örgütlenmesi sonucunda devlet yönetiminde bulunan asilzadeler yasalarla geçici işsizlik yaşayanlara, ailesi parçalanarlara, sakatlara ve hastalık sonucu yoksulluk yaşayanlara yardım etmek zorunda kaldı. Halkın refahını ve sosyal devlet görevini sağlayan ilk devlet İngiltere olmuştur. İngiltere’de başlayan devletin zenginliğinin belirli zümre yerine tüm halk için kullanılması diğer ülkelere örnek olmuştur. Ancak devletler halkın refahını sağlamayı küreselleşme ile birlikte ekonomik bir külfet olarak görmeye başlamış vatandaşlarına sunduğu hakları azaltmış veya hiç sunmamıştır. Devleti yönetenler, devletin imkânlarını ve gelirlerini tüm ihtiyaç sahiplerini kapsayacak yardım yapmak yerine, kendilerini iktidarda tutacak popülist yardımları tercih etmektedirler. Covid-19 salgınından sonrasında sosyal devlet anlayışı ve popülist yardımlar daha çok sorgulanmaya başlandı.

Salgından sonra sosyal devlet anlayışının eksikliği Türkiye’de daha çok hissedilmeye başlandı. Son birkaç yılda Türkiye’nin yaşadığı Fetö terör örgütünün darbe girişimi, Amerikan’ın uyguladığı ambargo, yanlış göçmen politikası, Suriye Politikası, rejim değişikliği hem halkın refahını hem de devletin refahını zor duruma soktuğunu söyleyebiliriz. Bu yıl yukarıdaki sorunlara, küresel salgının yarattığı ekonomik buhran ve döviz sorunu da eklendi. Döviz sorunu; 17 yıldır AKP’nin ana ekonomik politikası olan yabancı sermayeye uygulanan yüksek getirili faiz salgınıyla birlikte yabancı yatırımcının gelmemesinden dolayı sürdürülemez hale gelmiştir. Ülkeye giren yabancı sermayeyi istihdama yönelik kullanamamasından ve üretmeden verilen yüksek faiz ülke ekonomisine ağır bir külfet yaratmıştır. Salgından önce de yaşanan olaylardan dolayı Türkiye’ye yatırımlar gün ve gün azalmıştır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) 2020 dünya yatırım raporunda da

bu düşüş net olarak görülmektedir. Türkiye’ye 2015 yılında 19 milyar dolar yabancı yatırım yapılmışken 2019’da bu tutar 8,4 milyar dolara inmiştir. Küresel salgından dolayı 2020 yılında bu yatırımların daha da düşmesi beklenmektedir. Belirttiğim yabancı sermayenin büyük bir çoğunluğu Türkiye’ye sıfırdan yatırım yapmayı, hazır bir kuruluşu almayı tercih etmektedirler. Bu seçim Türkiye’nin ekonomik büyümesine ve istihdamına pozitif etki yaratmamaktadır. Döviz sorununun oluşmasında sadece yüksek faizle para girişi sağlama anlayışından kaynaklı olduğu söylenemez. Türkiye son 18 yılda üretimden uzaklaşıp, ithal ürün ticaretine yönelip üretmeden tüketmeye alıştırdı. Türkiye’de üretilen ürünlerin ise ithal girdi oranının %40’a yakın olması kazanılan paranın büyük bölümünün yurtdışına çıkması sebep olmaktadır. Döviz kurların yeni rekorlar test ettiği günlerde, üretimin ithal girdi oranının yüksek olması satın alma gücünün düşmesine sebep olmaktadır. Çünkü döviz arttığı sürece, üretilen ürün hammadde ithal olduğundan fiyatı artmaktadır ama çalışanların geliri dövize bağlı olmadığından satın alma gücü hissedilmeden düşmektedir. Döviz kuru üzerinden maaş alsaydık satın alma gücümüz tabii ki etkilenmeyecekti. Bu negatif durumda fırsatçı perakendeciler ellerindeki eski malların fiyatlarını da yeni seviyeye çıkartarak fazla kazanç sağlamaktadır. Bu fırsatçılar maalesef gıdadan enerji sektörüne kadar tüm sektörde bulunmaktadır. Bu gelişmeler zenginini daha zengin, fakir ise daha çok fakirleştirip gelir eşitsizliğini büyütmektedir.

Salgın sürecinde yaklaşık 4 milyon emekçi vatandaşımız salgın sürecinde ayda 1.170 TL kısa çalışma ödeneği ile geçinmek zorunda kalmıştır. Yıllarca vergi veren bu emekçi kesime devletimiz salgın sürecinde tam maaşını verememiştir. Ayrıca emekçilere ödenen 1.170 TL para, çalışanların maaşlarından kesilerek oluşarak işsizlik fonundan ödenmektedir. Olması gereken ise emekçinin maaşının eksik kalan kısmı hazineye karşılanması gerekirdi. Akıllara şu soru gelmektedir, zor günde devlet bize bakamıyorsa biz neden vergi veriyoruz? Bu soru akıllarda yerleşirse, devletin vergi toplaması zorlaşır ve vatandaş ile bağı zayıflar.

Bu durumun somut örneği ise, devlet işini kaybedenlere açlık sınırı altında para verip, kamu bankaların faizlerini, reel faizin altına düşürüp aradaki farkı kendisi karşılayıp gelir seviyesi iyi olan vatandaşlara konut, tatil, araç kredisi vermesidir. Tabi ki bu krediler bazı sektörleri canlandırmaya yöneliktir ancak ihtiyaç sahiplerinin maaşları tam ödemesi yapılıp ve bu krediler verilseydi ekonomimizde daralma olmadan büyüme gerçekleşebilirdi. Böylelikle vatandaşların devlete olan bağının güçlenmesi sağlanmış olacaktı. Tabi ki bu kadar yükün altına giren devletimiz ihtiyaç sahiplerine de düşük kredi sağladı. Ancak bu krediler işsiz veya zor durumdaki vatandaşlarımızın sadece borç yükünün arttırıp günlerini kurtarmıştır. Daha önceki yazımda belirttiğim hamleler yapılsaydı sadece günü değil yarınları da kurtarmış olacaktık. Gelir eşitsizliği ve borç yükünün olduğu ortamda halkın refahının iyi olduğunu söylemek çok büyük bir aldatmaca olur. Ayrıca halkın refahı, çamaşır makinesi satışların karşılaştırılması ve sadece ekonomik göstergelerle ölçülmez. Refah seviyeleri ülkenin ekonomik düzeyi, iş imkânı, yönetim şekli, demokratik ortam, hukuk bağımsızlığı, eğitim kalitesi, sağlık sisteminin yapısı, ulusal ve kişisel güvenlik, temel hak ve özgürlüklerin analizi ile ölçülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınması ve bağımsızlığı olmadan halkın refahının olması imkansızdır. Son günlerde gazetelerde sıkça okuduğumuz 'Ekonomimize Yurtdışı Bazlı Operasyon' ve 'Londra merkezli finansal kuruluşların Türk Lirasına Saldırısı' haberlerin alt yapısını son yıllarda uygulanan hatalı ekonomi politikası oluşturmaktadır. Ülke ekonomisinin yabancı sermayeye bağımlı hale gelmesi sonucunda yabancı finansörlerin istedikleri hamleler kolaylıkla gerçekleşir duruma gelmiştir Mustafa Kemal Atatürk'ün sözünde " Tam bağımsız olunabilmesi için ekonomik olarak bağımsız olmak şarttır." belirttiği gibi devletin refahı ekonomik bağımsızlıktan geçmektedir. Kısacası devletin refahı olmadan halkın refahı olamaz. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisi daha iyi yönetilmeye mecburdur.

Gençliğin Ekonomik Sorunlarına Dair Bir Değerlendirme

Başar DURSUN

Bu yazı, birkaç ay içerisinde doktora eğitimini tamamlayacak olan bir akademisyen adayı tarafından yazılmaktadır. Elbette yazının yazarı da pek çok doktora öğrencisi gibi, doktora eğitimi boyunca yalnızca eğitimini aldığı alanda çalışmak istemiş ve "gençler iş beğenmiyor" eleştirilerine rağmen kendi alanındaki farklı kurumlarda sigortasız olarak harçlığını çıkarmak için çalışmak zorunda kalmıştır. Tabi bu sigortasızlık durumu, aynı zamanda bir güvencesizlik anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "oku da kendini kurtar" mottosuyla yetiştirile bireylerin eğitim alınabilecek son aşamaya gelmesi, ana dil seviyesinde İngilizce bilmesi ve hatta ikinci bir dile de aşına olması kendisini kurtarmaya yetmemektedir. Nitekim şahsen doktora sonrasında bir üniversite kadro bulup bulamayacağım hususunda da ciddi kaygılar yaşamaktayım. Üstelik bu durum, yalnızca bana ait bir kaygı değildir. Zira yakın çevremizde onlarca yüksek lisans ve doktora öğrencisi veya mezunu bireyin yalnızca eğitim aldığı alanda çalışmak istediği için işsiz kaldığını görmek mümkün. Kısacası çok konuşulmasa da ülkemizde tıpkı üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerini yüksek puanlarla kazanmasına rağmen işsiz kalan gençler olduğu gibi, tıpkı atanamayan öğretmenler sorunu olduğu gibi, işsiz akademiker ordusu da bulunmaktadır.

Ülkenin dil bilen, tahsilli akademisyen adayları bu kaygıları yaşarken üniversitelerde iki büyük çürümüşlük dikkat çekiyor. Bunlardan ilki 65 yaş üstü akademisyenlerin bir türlü emekli olmamaları. Oysa belirli bir kazanım elde etmiş bu kişilerin emeklilik hayatında kitap ya da makale yazmalarının önünde bir engel bulunmuyor. Fakat onların işgal ettiği kürsüler, geleceğini kazanmak isteyen onlarca akademisyenin beklemesine neden oluyor. İkincisi ise çok daha kötü bir duruma işaret ediyor. Çünkü ikincisi akademi dünyamızdaki kokuşmuşluğu net bir şekilde ortaya koyuyor. Zira bu yazının yazıldığı günlerde, Pamukkale Üniversitesi Rektörü'nün eşine açtığı nokta atışı ilan tartışılıyor. Üstelik Rektör Bey yalnız değil. Onun gibileri hemen hemen her üniversitede görmek mümkün. Herhangi bir kadroya, nokta atışı bir şekilde adayın özgeçmişinin yazıldığı ve bir tek isminin verildiği

ilanların açılması, artık maalesef alıştığımız bir durum. Bu da gençlerin ülkenin geleceğine bilim üretecek bir idealizmle katkı koymalarını zorlaştırıyor.

Gençlerin yaşam koşullarındaki zorluğu bununla da sınırlı değil. Örneğin genç bir bireyin özel sektörde çalışması, genellikle 3 ile 6 ay arasında deneme süresi olarak ifade edilen staj statüsünde gerçekleşiyor. Bu da 3 ile 6 ay boyunca yoğun bir emek sömürüsüne maruz kalan bireylerin bedavaya çalıştırılmaları anlamına geliyor. Daha da vahimi stajı tamamlayan ortalama 5 gençten yalnızca 1'i yeterli görülerek staj yaptığı kurumda işe başlayabiliyor. Bu "şanslı" olan bir kişi ise mesai ücretini almadığı sigortasız bir çalışma koşulunda ya da asgari ücretle çalışmak durumunda kalıyor.

Asgari ücret demişken iş hayatına dahil olan gençlerin en büyük probleminin de asgari ücret olduğu ifade edilebilir. Asgari ücret, kelime anlamı itibarıyla bireylerin en az alması gereken maaşı ifade etmektedir. Yani kurumların, kişileri daha düşük ücrete çalıştırması uygun değildir. Lakin son yıllarda asgari ücret, olması gereken en azı değil; ortalamayı ifade etmektedir. Bir başka deyişle asgari ücretle çalışmanın normalleştiği; yani emek sömürüsünün vahşi bir boyut kazandığı bir süreç yaşamaktayız.

Mevcut durumda net asgari ücret, 2.324 TL'dir. Bu da haftada 6 gün ve günde 8 saat çalışan bir işçinin çalışma saatinin 12,1 TL olduğu anlamına gelmektedir. Buna karşılık ülkemizde yazının yazıldığı an itibarıyla 1 Amerikan doları 7,26 TL; 1 Avro ise 8,52 TL olarak işlem görmektedir. Bu da asgari ücretle çalışan bir emekçinin saatlik çalışma ücretinin 1,6 Amerikan doları ya da 1,4 Avro olduğu anlamına gelmektedir. Şüphesiz bu rakamlar korkunçtur. Hatta ülkemizi ucuz iş gücüyle öne çıkan bir üçüncü dünya ülkesi seviyesine getirmenin de ötesinde Afrika piyasası fiyatlarının geçerli olduğu bir ülke olarak konumlandırılmaktadır.

Benzer bir şekilde ülkemizin en ünlü üniversitelerinde eğitim almış genç bir mühendisi düşünelim. Mesela ODTÜ, İTÜ veya YTÜ gibi üniversitelerde eğitim almış yabancı dil bilen yeni mezun bir genci, 6.000 TL teklifle

çok rahat bir şekilde çalışmaya ikna edebilirsiniz. Üzgünüm ama Türkiye şartlarında 6.000 TL iyi gibi görünse de biz bu rakamla, en kalifiye mühendis arkadaşımızı 1.000 doların altında bir ücrete çalıştırıyor oluru. Elbette bu da acınası bir durumdur. Yani binlerce genç mühendis işsizlikle yüzleşirken ya da asgari ücretle çalışmaya zorlanırken görece daha iyi üniversitelerden mezun olan ve iş bulabilecek şansı olan mühendisler, kişi başı 1.000 doları bulmayan komik rakamlara çalışıyor.

Tüm bu tablo ise Türkiye’de işsizliğin sorumlusu olarak “iş beğenmiyorlar” söylemi üzerinden gençleri gösteren düzeni sorgulamayı gerektiriyor. Tam da böylesi bir dönemde, emek sömürsü sıradanlaşmışken “evrensel temel gelir” kavramını tartışmak ve prekarya bilincini oluşturmak için çaba harcamak namus borcudur.

Gün Kurtaran Türk Dış Politikasındaki Yanılsamalar

Ahmet Yavuz GÜRLER

Dış politikanın anlaşılabilmesi hususunda aslında devletlerin karşılaştığı çıktılara da değinmek gerekir. Bu bağlamda aslında amaçlar, stratejiler ve araçlardan yararlanır. Dış politikanın anlaşılmasına dair yapılan analizlerde politikanın anlayışıyla ilişkilidir. Çalışmanın içeriğinde sınırlı alanda aktarım sağlanacaktır. Dış Politika Analizi çerçevesinden sağlanacak aktarım aslında devletin başka bir devlet ya da uluslararası ortama yönelik izlediği politikaların incelendiği yaklaşımdır.

Türkiye'nin dış politikanın oluşumu esasında karar alıcıların etkileri önemli bir durumdur. Kimi zaman lider, kimi zaman bürokratik tarzda alınan kararlar alınmaktayken; özellikle son dönemdeki ortaya çıkan ikilemlerin ve günü kurtarmaya yönelik yaklaşımların sorunlar oluşturabilmektedir. Son yaşanan anayasa referandumuyla beraber dış politikanın karar alışıında etkisi azalan Dışişleri Bakanı'nın ve diplomatik temsilciliklerin yeteri kadar etkin sonuçları sağlayan politikalarını uygulama alanları bulunmamaktadır.

Eski dönemin iç siyasetinin de etkisiyle geçmişte "Kissinger gibi diplomasi" yaptığı iddia edilen Ahmet Davutoğlu ve kısa bir dönem dışişleri bakanlığı yapan Ali Babacan etki alanı kırılınca AKP yönetiminden ve fırsatlarından ayrılıp kendilerini yeni bir maceraya atıp ayrı ayrı parti kurdukları görülmektedir. Tüm bu minvalden hareketle Türk dış politikasının belirli ilkelere ve teamüllere uygun işleyiş imkanı ortadan kaldırılmıştır. Çıkar gruplarının ve iç siyasette kendi bireysel hedeflerini hatta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesindeki gibi: "...iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler..." Bu durumdan kastedilen esasında devletin çıkarlarını savunma ve çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırılma amacıyla yapılagelen dış politikanın tamamıyla zıt eylemler silsilesiyle yapılagelmesidir ve haliyle de -günün kurtarılmasını- sağlamaktadır.

AKP dönemindeki dış politikanın genel hatlarıyla bakma fırsatı olduğunda da aslında Irak-İran arasında kurulu olan Şii/Sünni eksenli Ortadoğu coğrafyasının şekillenmesi hikayesi

Irak'ın işgaliyle tek taraflı Şii dünyasının ve İran rejiminin etki alanını artırmıştır. Öte yandan ABD'yle yakın ilişkiler kurma eğilimindeki iktidarın söylem bağlamında stratejik ortak tarzında ittifak yaklaşımı gütmüştür. Hatta Model ülke olarak tanımlanan hareket alanı sayesinde Arap devletlerle ilişki oluşturulmaya çalışılmış dış politikada karşılıklı kazanç sağlanmaya çalışılmıştır.

Tüm bunların yanında Türkiye'nin dış politikadaki yaklaşımlarının genellikle büyük devletlerin sağladığı faydalarla oluşması ve yerine göre bağımsız tercihlere gitmesi sebebiyle ABD'yle ilişkilerdeki gerilimlerle birçok sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Komşularla Sıfır Sorun olarak oluşturulması amaçlanan yaklaşım yerini "Her Komşuyla Sorun"a bırakmıştır. Dış politikada Arap Baharı olarak adlandırılan ama aslında -Ortadoğu'ya atılan Reset hareketinin- karşısında uygulanan karmaşık hale getirilen politikaların Mısır, Suriye, Libya gibi ülkelerle kapsamlı olarak çok boyutlu sorunlara yol açmıştır.

Günümüzde gelinen noktaya bakılınca, Türk dış politikasının Avrasyacı mı? Batıcı mı? Yoksa farklı bir eksen de mi oluşacağı? Olarak ortaya çıkan sorunun kurucu ideallerin altyapıda oluşması ile yeni bir söylem/ eylem zincirine ihtiyaç duyulduğuaçıktır. Halen karşılaşılan sorunlarda; inada dayalı mezhepsel söylem, cihatçılara verilen önem, sadece anlık yapılan hareketler ama orta ve uzun vadede kurulacak Kuzey Suriye Özerk Yapısı gibi bir yapıyı engelleyemeyeceğinin vb. durumların değiştirilmesi ya da gerçeklerle karşılaşılması gerektiği durumu mevcuttur.

Sonuç olarak ana eksen de ihtiyaç duyulan şey; karşıt görüşlerin tartışılabileceği, sadece şahsi kararlara dayalı yapılmayan ve bulunduğu coğrafyanın hakkını veren, yeniden tanımlamaların yapılabildiği ve istikrar adası olarak ortaya çıkabilecek bir Türkiye ideası ortaya koymaktır. Dış politikayı zorlaştıran hava savunma sistemi muammasının, Halkbank davasının, siyasal olarak çatışmacı yaklaşımların çözümlenmesi gerekmektedir.

Ankara Üniversitesi, Açık Ders, Dış Politika Analizi Powerpoint Sunusu, (https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/115114/mod_resource/content/0/DPA.01.Hafta.2019.pdf).

Yenişafak Gazetesi, "Cumhurbaşkanlığı Sistemi: 2017 Anayasa Referandumunu", (<https://www.yenisafak.com/secim-referandum-2017>).

Hürriyet Gazetesi, "Davutoğlu Dört Kissinger'dan Biri", (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-dort-kissingerdan-biri-14063228>), 11.03.2010.

BBC Türkçe, "Gelecek Partisi: Ahmet Davutoğlu Genel Başkan Seçildi, Parti Yönetiminde Kimler Var?", (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50843083>), 19.12.2019.

BBC Türkçe, "DEVA Partisi: Ali Babacan hangi vaatlerde bulundu, partinin yol haritasında neler var?", (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51842258>), 12.03.2020.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi", (<https://www.ktb.gov.tr/TR-96304/aturk39un-genclige-hitabesi.html>).

Haberler, "İrak'ta Göstericiler, İran'ın Ülkede Artan Etkisini Protesto Etti", (<https://www.haberler.com/irak-ta-gostericiler-iran-in-ulkede-artan-etkisini-12563642-haberi/>), 28.10.2019.

Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-ABD Stratejik Ortaklığı Hakkında Ortak Açıklama", (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-abd-stratejik-ortakligi-hk-ortak-aciklama.tr.mfa>), 16.02.2018.

Hürriyet Gazetesi, "Ortadoğu'da çarpıcı araştırma: Türkiye bizim yönetimlerimizin yapamadığını yapan ülke" (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ortadoguda-carpici-arastirma-turkiye-bizim-yonetimlerimizin-yapamadigini-yapan-ulke-16916095>), 03.02.2011.

Dışişleri Bakanlığı, "Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası", (<http://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa>), 21.03.2013.

Anadolu Ajansı, "Arap Baharı Yıllar İçinde Kışa Döndü", (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-bahari-yillar-icinde-kisa-dondu-1363365>), 13.01.2019.

Hararet, Üçüncü Yol Ve Kemalist Portal'dan Üç Yazı Ve Düşündürdükleri

Muharrem ANIL

Son birkaç ay içerisinde farklı zamanlarda her biri Kemalist çizgideki üç internet mecrasında dikkatimi çeken ve üzerinde düşünmeme sebep olan üç farklı yazı yayınlandı.

Kemalizm ve sınıfsal perspektif üzerine kaleme alınan bu üç yazı, esasında birbirinden çok farklı noktaları işaret etse de, bunun üzerine bir tartışma altyapısı oluşturması ve Kemalistlerin çok kez kaçak dövüştükleri bir sahada kaleme alınmış olmaları, ayrıca Kemalist cenah içerisinde yaygın bazı düşünce şablonlarını gayet açık bir şekilde temsil ediyor oluşları ile incelenmeye oldukça değerlidir.

Bu yazılar, yayınlanma tarihlerine göre sırasıyla: Fatih Karaman'ın Hararet'te kaleme aldığı "Kemalizm'den 'Aforoz' Edilmek"¹, Zeki Atıcı'nın Kemalist Portal'da yayınlanan "1 Mayıs'ın Ardından / Kemalizm ve Sınıf Mücadelesi"² ile Ali Ergenedeoglu'nun Üçüncü Yol'da yer alan "Soma ve Bize Anlattıkları"³ başlıklı yazılarıdır.

Biz, denememizde yazıları yayınlanma tarihlerine göre değil, bize göre Kemalist düşünce tayfı içerisinde konumlandıkları yere göre sıralayarak ele alacağız. Daha sonra ise kısa bir şekilde kendi görüşlerimize yer vereceğiz.

Umarız bu deneme, Anlık da dahil olmak üzere Kemalist çizgideki adı geçen bu dört yayın içerisinde düşünsel bir tartışma başlatmaya ve bir sırat-ı müstakim tespiti için daha fazla yakınlaşmaya vesile olur.

Bir Muhakemedir, Engizisyon Değildir

Denememizde ilk ele alacağımız yazı, Fatih Karaman'ın Hararet'te yayınlanan "Kemalizm'den Aforoz Edilmek" başlıklı yazısıdır.

Karaman, "Kemalizm sağ mıdır-sol mudur?" tartışmasını ele aldığı yazısında, kişilerin "kendi iktisadi görüşlerine "Kemalizm" çerçevesinde bir meşruluk kazandırmaya çalıştıkları" iddiasını gündeme getirmekte ve yazısının kalanında da özcü bir yaklaşım sürdürerek, yazarın tavrının en iyi ihtimalle sezilebileceği, askıda bırakılmış bir sol-Kemalistlik eleştirisi

ortaya koymaktadır.

Karaman, konu edindiği kesimlerin "öyle olduğu için değil, öyle olması gerektiği için Kemalizm sağdır veya soldur." şeklindeki yaklaşımını eleştirmekte ve "Kemalizmin özü" retoriği üzerinden ilerlemektedir. Yazının ilk paragrafında başlayan bu özcü yaklaşım, yazı boyunca kısaca "Kemalizm soldur" şeklinde ifade edebileceğimiz iddianın bir eleştirisi şeklinde devam etmekte ve "Kemalizm'in özü solcu veya sağcı olsaydı, bugün sağ Kemalizm ve sol Kemalizm gibi kavramları tartışıyor olmazdık." önermesi ile noktalanmaktadır.

Karaman'a göre "Milli İktisat" gayesi kapsamında uygulanmış olan ve dönemine göre değişen liberal veya devletçi politikalar, maalesef Kemalizm'in sağ veya sol olmak üzere çarpıtmak için kullanılmaktadır." Zira, yine Karaman'a göre haklı bir şekilde "dünya tarihinde amacı var olmayan bir burjuvazi sınıfını oluşturmak olan bir sosyalist hareket" olamaz ve "milli bir burjuva sınıfı yaratmak için planlamacı ve "devletçi uygulamalarda bulunan Kemalizm'i sol ilan eden ve sağ-liberal Kemalizm'in varlığını reddeden" kişiler "aforozcular"dır.

Yeri gelmişken Karaman'ın savlarına yönelik eleştirilerimize evvela bu noktada başlayalım. Öncelikle, Karaman bir yandan anlayış ve uygulamalardaki değişkenlikten söz ederken, diğer yandan takındığı özcü tavır ile bu değişkenliği göz ardı eden ve kimi hususları sabitleyen bir perspektif yanılığına düşmektedir. Buradaki en bariz örnekler, yukarıda yer verdiğimiz alıntılarda değinilen "Milli İktisat" yaklaşımı ve "Kemalizmin milli burjuva yaratmak amacı" hakkındaki görüşlerdir.

Öncelikle, Alman düşünür List'in etkisiyle İkinci Meşrutiyet döneminde benimsenmeye başlanan "Milli İktisat" anlayışının, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında bir evrim gerçekleştirdiğini ve taraftarlarının süreç içerisinde "milli burjuva" meselesine bakışındaki dönüşümü Karaman ihmal etmektedir. Bu konuda sayın Ömer Atagenç'in adeta erkenden yazılmış bir cevap niteliği taşıyan "2. Meşrutiyet Döneminden 27

Mayıs Sonrasına Türkiye’de ‘Milli İktisat’ Düşüncesinin Dönüşümü”4 başlıklı akademik makalesinin incelenmesini şiddetle tavsiye ederim.

Zira, özellikle Devletçilik yıllarıyla birlikte “Milli İktisat” taraftarlarının “milli burjuva” meselesine bakış açıları bir “yaratma” girişiminden “kendine bir oluşu kabul etme” haline evrilmekte ve retoriji sürdürülen “milli burjuva” bir amaç değil, araç halini almaktadır. Ayrıca, esas itibariyle bir “milli burjuva” yaratılması fikri, Kemalistlere değil, İkinci Meşrutiyet dönemi düşünce ve siyaset adamlarına aittir. Elbette, tarihsellik neticesinde bu fikrin Kemalistler arasında da taraftarları bulunmuş olup, nihayetinde Demokrat Parti “Atatürkçülüğü”nün “Her mahallede bir milyoner” propagandasında dahi bu fikrin kalıntılarının izini sürmek mümkündür.

Ancak, hem teorisi hem de pratiği itibariyle Kemalizmin amacının “milli burjuva” yaratmak olduğu iddiası en nazik ifade ile bir yarım okumadır. Kemalist pratiğin tarihsel seyri 1930’larda yaşanan kırılmayı göz ardı eden, bu süreçte konjonktür gereği dile getirilen bir takım politik söylemleri önceleyen ve Kemalist düşün çevrelerinin zaman içerisinde geçirdiği evrimi göz ardı eden ve kanaatimce hala bazı Soğuk Savaş kaygıları taşıyan bir yaklaşımdır. (Milli burjuva hususunda görüşlerimizi merak edenler Anlık Dergisi’nin 10. Sayısında yer alan “Milli Bir Burjuva Mümkün Müdür?”5 ve 12. Sayısında yer alan “Hep O Aynı Pireli Şiir”6 başlıklı denemelerimize bakabilirler.) Ayrıca, bu yaklaşım, Karaman’ın yazısında hakim olan özcü tavır ile de çelişmektedir.

Nitekim, Karaman aynı yazısının son paragrafında “Kemalist dönemdeki uygulamalar, dönemin kısıllığından dolayı Kemalizm’in özünü bize tam anlamıyla ifade edemez.” tespitinde bulunmakta ve dönemin şartlara göre değişen uygulamalarından yola çıkılarak bir tek Kemalizm yorumunda bulunulamayacağını, “dolayısıyla tamamlanmamış bir hareket için sonradan sağ ve sol fraksiyonların çıkmış olması fazlasıyla doğaldır.” şeklinde yine kendisi ifade etmektedir. Bu ise oldukça agnostik bir tavidir. Zira, eğer Kemalizmin özü, anlaşılabilir

ise ve bu nedenle sonradan sağ ve sol fraksiyonlar ortaya çıkıyorsa, yazar Kemalizmin iktisat politikalarının amacının “milli burjuva yaratmak” olduğu türünden yargılara hangi hikmetle varmakta ve “Kemalizmin sol olduğu” iddiasına karşı çıkmaktadır?

Yine Karaman, yazısının içerisinde, “uygulamalardan yola çıkarak Kemalizm’in özünün anlaşılamayacağı” önermesini desteklemek için Bismarck, Mao, Lenin gibi başka tarihi kişiliklerin ideolojik savunuları ile bazı pratikleri arasındaki tezat örneklerini sıralayarak bir kıyas gerçekleştirmekte ve böylece uygulamaların koşullar nedeniyle zaman zaman ideolojik özden sapabileceğini ifade etmektedir. Bu haklı bir savdır. Ancak itiraz ettiğimiz nokta, yazıdaki Kemalizmin devletçi uygulamalarının “milli burjuva yaratmayı amaçlayan” “Milli İktisat” yolunda konjonktür kaynaklı bir sapma olduğu imasıdır. Oysa sadece, Devletçilik ilkesinin Kemalizmin ana çerçevesini ifade eden “altı ilke”den biri olarak hem de Atatürk’ün sağlığında, resmîyet kazanmış olması dahi, bu yaklaşımın konjonktürel bir sapma değil, süreç içerisinde kazanılmış ideolojik bir esas olduğunu anlamak için yeterlidir.

Değınmemiz gereken bir diğer husus, Karaman’ın yazısında vurgulanan yaklaşım neticesinde teorik ve pratik evrimleşmeyi göz ardı etme eğiliminin, yazarı Kemalizmi, Atatürk’ün şahsı ile eşitleyen bir çıkarsamaya götürmesidir. Zira pek çok kişi tarafından sıklıkla başvurulan bu yaklaşım “Kemalizm sağ mıdır-sol mudur?” tartışmasını getirip Atatürk’ün şahsında kilitlemekte ve tartışmayı bir “Atatürk sağcı mıdır-solcu mudur?” kör dövüşüne evirtmektedir. Ayrıca, Karaman yazısında aynı yola Bismarck, Mao ve Lenin gibi örnek kişilikler için de sapmaktadır. “Bismarck’ın sosyal demokrasiye benzeyen uygulamaları onu sosyal demokrat yapmaz. Mao’nun veya Lenin’in kapitalizme benzeyen uygulamaları onların sosyalist olduğu gerçeğini değiştirmez. Haliyle, Atatürk’ün devletçi uygulamaları da onu solcu yapmaz.” Yazıdan anlaşılacak temel fikir budur. Doğrudur. Ayrıca, Atatürk belki de hiçbir zaman solcu – veya sağcı- olduğunu ifade etmemiştir. Zira, Türkiye siyasetinde ölümünden

yıllar sonra kullanımı yaygınlık kazanmış bu şablonlar ile kendisini ifade etmesi “zamanın ruhu” gereği imkansızdır. Lakin bu husus, “Kemalizm sağ mıdır-sol mudur?” tartışmasıyla oldukça ilgisizdir. Bu, özcü yaklaşımın bir eseri olarak, Nietzsche’nin Hristiyanlığa getirdiği “Son Hristiyan çarmıhta can verdi.” eleştirisine benzer şekilde, Kemalizmi Atatürk’ün şahsına endeksleyen bir yanılıdır.

Kemalizm, tarihsel kökenleri, bir mücadele içerisinde doğumu ve ardından da günümüze kadar gelişimi olan, Atatürk’ün şahsından aşkın bir ideolojidir. Bu nedenle, Kemalizmin özünün sağ-sol olup olmadığı tartışması, cevabı ne zaman ve nereden baktığınıza göre değişecek ve Atatürk’ün manevi şahsından müstesna bir tartışma olacaktır. Zira, algılanan, algılayanla münhasırdır. Bu yüzden, bize göre, asıl tartışılması gereken mesele, Kemalizmin ve Kemalistlerin bugün siyaset yelpazesinin neresinde olduğudur.

Modern siyasi ideolojilerin pek azı kökten bir şekilde sağ veya sol taksonomisine dahil edilebilmekte olup, pek çok ideoloji tarihin seyri, diğer ideolojilere karşı konumlanışı ve temsilcilerinin tutumu sonucunda sağ ile sol arasında yavaş da olsa hareket gerçekleştirebilmektedir. Örneğin; ana akım liberalizm, 18. yüzyıl koşullarında sol bir ideoloji iken, sosyalizm düşüncesinin gelişimi ile birlikte sağda kalmıştır. Ayrıca hala sağ-sol yelpazesinin bir ucundan diğerine uzanan çeşitli fraksiyonları mevcuttur. Sosyalizmin içerisinde türeyen sosyal demokrasi dahi, Leninizm gibi sol uca doğru ilerleyen diğer fraksiyonlar ile kıyaslandığında sevgili Doğancaz Başaran’ın tabiriyle “solun sağında” kalır duruma gelmiştir. Yani ortada bıçak kesici gibi ikiye ayrılmış bir siyasi ideolojiler tablosu olmayıp, flu geçişlerle kendisini renklendiren, göreceli ve renk kartelası zengin bir yelpaze mevcuttur. Bu bakımdan “sol-sağ Kemalizm” sınıflandırması Kemalizmin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı çatallanmayı niteleyen bir olgu tespiti olup, “Kemalizm soldur” önermesini de Türkiye’de mevcut diğer modern siyasi ideolojilerle kıyas edilerek ve tarihsel süreç göz önüne alınarak ortaya konmuş bir

durum tespiti şeklinde değerlendirmek kanaatimizce daha sağlıklı olacaktır.

Ortada bir engizisyon yoktur. Kemalizmin sol olduğu iddiasını sahiplenilenler ile liberal deliller ortaya koyarak öyle olmadığını iddia edenlerin birbirlerini aforoz etme girişimlerinin temelinde on yılların anti-komünizm propagandası ile toplum nezdinde sağ-sol kavramlarının irrite edici bir biçime sokulması ve bunun sonucunda Atatürk'ün manevi kişiliğinin sağcı veya solcu olarak nitelenmesinden duyulan yaygın rahatsızlık yatmaktadır. Şu halde, Kemalizmin yönü tartışmasını, en başta Atatürk'ün manevi kişiliğinin 'ne'ci olduğu tartışmasından azat etmek gereklidir. Ayrıca sağ-sol Kemalizm ayrışmasının var olduğunu inkar etmek eğiliminde olanların da yine sayın Ömer Atagenç'in "Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi: Sağ Kemalizm Üzerine Bir Deneme"7 kitabını incelemelerini tavsiye ederiz.

"Yol"dan Sapmaya Bir Adım Kala

İnceleyeceğimiz ikinci yazı Ali Ergenedeolu'nun Üçüncü Yol'da yer alan "Soma ve Bize Anlattıkları" başlıklı yazısıdır.

Başlarken belirtmek gerekir ki, Ergenedeolu'nun Soma maden faciası özelinde yaptığı tüm tespitler ve dile getirdiği görüşlerde hemfikiriz. Yaşanan bu trajedi ve müsebbiplerinin sorumsuzluğu konusunda Ergenedeolu son derece haklıdır.

Lakin, kanaatimizce Ergenedeolu, facianın kök nedenini ve haliyle çözümü yanlış yerde aramaktadır. Zira, KİT'lerin özelleştirilmesinden, ihale usulsüzlüklerine, denetim eksiklerinden, taşeronluğa hatta facia sonrasında öne sürülen kadercî söylemlere dair dile getirilen eleştiriler, üst yapısal nedenlere yönelik olup; modern ideolojileri düalist bir yapıda ele alan ve Kemalizmi, kapitalizm ve sosyalizmin yanında bir "üçüncü yol" olarak kavrayan perspektif içerisinde alt yapısal nedenler ıskalanmaktadır.

Ergenedeolu'na göre "1980'li yıllardan başlayarak bugüne kadar uygulanan ve uygulanmaya devam etmesi planlanan neoliberal politikalar [...] devletin öz kaynaklarını, özel

sektörünün eline vererek, birçok sektörde tekelleşmenin önünü açmış, halkı sermayedarların, emekçiyi patronunun insafına bırakmıştır." Bu neo-liberal politikalar neticesinde kâr elde etme amacıyla üretim düzensiz şekilde artırılmış ve denetimsizlik ile de birleşince facia kaçınılmaz olmuştur.

Yazarın ifadesi ile "kar odaklı üretim metodunun benimsenmesi bu tip faciaların oluşumuna ortam hazırlamakta"dir.

Burada dile getireceğimiz ilk eleştiri Ergenedeolu'nun "üçüncü yol" perspektifi dahilinde Kemalizmin iktisadi yaklaşımının hedefinin "özel sektör ile kamu arasında bir denge oluşturulması" olduğunu iddia ederken, özel sektörün "kar odaklı üretim metodu"na saptığı yönündeki eleştirisine olacaktır.

Daha önce "Milli Bir Burjuva Mümkün Müdür?" başlıklı denememizde de ifade ettiğimiz şekilde, kar, burjuvanın üretim faaliyetindeki yegane ereğidir. Burjuvanın girişimlerinde üretmeyi amaçladığı tek şey daha fazla kar ve sermaye artırımıdır. Burjuva, kamu yararını veya bu husustaki zorlayıcı tedbirleri, kar ettiği sürece gözetecek, kamu yararı veya bu nedenle ortaya çıkan zorlayıcı tedbirler, kar etmesini engellediğinde ya da daha karlı kaçış alanları bulduğunda, faaliyeti bırakacaktır. Aksi halde yaptığı faaliyetin adı zaten "amme hizmeti" olur.

Haliyle, burjuvanın eline terk edilen üretim alanlarında "kar odaklı üretim metodu"na sapılmamasını beklemek veya talep etmek fazlaca bir iyi niyettir. Ancak, "üçüncü yol" perspektifinin Kemalizmin iktisat anlayışının devlet ile özel sermaye arasında ekonomik faaliyette bir denge kurmak olduğu yönündeki sanısı, bu tip yanlışlara ziyadesiyle altyapı sağlamaktadır.

Ergenedeolu'nun bu sanıda olduğu da yazısındaki şu ifadelerden oldukça net bir şekilde anlaşılmaktadır: "Yıllarca neoliberal söylemlerin hedefi olan Kemalizmin Devletçilik politikasının belirlediği bir model olan Karma Ekonomi Modeli'nde özel sektöre yaşam sahası tanımakla beraber, piyasanın tamamıyla sermayedarların kontrolüne geçmesinin engellenmesi de amaçlanmıştır." Öyle

ki Ergenedeolu'na göre, "devlet, özelleştirme yaparken dahi halkın çıkarlarını korumayı ihmal etmeyecek şekilde üretim aracı satım işine girişmelidir."

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Karma Ekonomi Modeli ifadesi, Kemalist Devletçiliğe sonradan yakıştırılmış bir nitelemedir. Doğrusu ve tam ifadesi "Devletçilik"tir. Ve bu ekonomi politik, devlet ile özel sermaye arasında bir ortayolculuğu değil, ulusal kalkınmanın sağlanması yolunda şahısların bencilik, suistimal ve beceriksizliğine karşın, devletin imkan ve kabiliyetlerinin seferber edilerek, doğrudan "milletin genel ve yüksek çıkarları" adına iş yapılmasının ve devlet aygıtı aracılığıyla bunun da milletin egemenliği ve kontrolü altına alınmasının garantilenmesi anlamına gelmektedir.

Bu bakımdan, bir yandan burjuva demokrasisi içerisinde siyasi hayat sürdürülürken, diğer yandan devlet ile özel sermayenin barışık bir biçimde; burjuva kar odaklı faaliyete sapsadan ve milletin genel ve yüksek çıkarları korunarak ekonomik bir hayatın sürdürüleceğine dair inanış, en nazik tabirle asılsızdır.

Zira, devlet dediğimiz aygıt, mekanizmasını oluşturan tek tek bireylerden bağımsız, kendi başına işleyen her şeyin üzerinde ve dışında bir soyut kişilik değildir. Siyasetçiler ve bürokrasi tarafından teşkil edilmekte ve biçimlendirilmektedir. Haliyle, birer küçük devlet memuru olan bürokratların veya birbirleriyle kıyasıya bir iktidar mücadelesine giren siyasilerin, devlet ve özel sermayenin bir arada var olduğu bir ekonomik sistemde ve bir burjuva demokrasisinde, kolaylıkla burjuvanın tesiri ve kontrolü altına girmemesi ve akabinde sistemin kamu kaynaklarının da bu sermaye çevresi lehine işletimine evrilmemesi imkansızdır. Nitekim tarih bunun pek çok hazin örneği ile doludur.

Bu bakımdan, Soma maden faciası ve buna benzer trajedilerin ardındaki kök neden, Ergenedeolu'nun üzerinde durduğu şekilde Türkiye'deki siyasi iktidarların politikaları değil, bu politikaların ardındaki sınıf ilişkileridir. Kalıcı çözüm için bu sınıf ilişkilerine odaklanmak gerekir.

Buna da evvela, ulusun genel ve yüksek menfaatleri ile burjuvanın çıkarının sürekli uyum halinde olacağı, devlet ile özel sermaye arasında denge kurulu ve sınıf çelişkilerinin olmadığı bir ekonomik sistemin aksaksız yürüyeceğine dair sanının bir kenara bırakılması ile başlanmalıdır.

Nitekim, Ergendedeoğlu da yazısının son kısmında bu eşige son derece yaklaşmakta, "emeğin sömürsü geçmişin bir olayı değil, bugünün bir olgusu haline geldiğini" ifade etmekte, "emekçilerin sorunlarını anlamadan, Türkiye'yi anlayamayacağımızı" belirtmekte ve "Kemalistler, emek mücadelesinde inisiyatifini ellerine almalıydılar." görüşünü öne sürmektedir.

Bu noktaya kadar ulaşmışken, sevgili Ali Ergendedeoğlu ve tüm Üçüncü Yol'un belki de cesur bir düşünsel adım daha atmasının zamanı gelmiştir.

Derdi Çeken Mi Bilir?

Ele alacağımız son yazı ise Zeki Atıcı'nın aynı zamanda genel yayın yönetmenliğini de yürüttüğü Kemalist Portal'da yer alan "1 Mayıs'ın Ardından / Kemalizm ve Sınıf Mücadelesi" başlıklı yazısıdır.

Evvela, yazısının başında, içerisinde bulunduğu emek piyasasında başından geçen tatsız bir hadiseyi anlatan ve bu tecrübe ile edindiği bakış açısının "öznel" olduğuna vurgu yapan Atıcı'nın dile getirdiklerinin hiç de şahsiyle münhasır olmadığını belirtmek gerekir. Zira, ortada bugün artık yurdumuzdaki 20 milyon emekçinin gerçeği vardır.

Atıcı, yazısına tarihsel bir tespit yaparak başlamaktadır:

"Türk Devrimi'nin etkilendiği Fransız ve Sovyet devrimlerine baktığımız zaman ikisinin de sınıf mücadeleleri sonucu meydana geldiğini görürüz. Fransız Devrimi zaman içinde güçlenen burjuvazinin soylular, din adamları ve kraliyetle mücadelesi sonucu meydana gelirken, Sovyet Devrimi ise ağır şartlar altında çalışan ve emeğini alamayan işçilerin ve kısmen köylülerin önce burjuvaziyle birlikte çarlığı yıkması ardından da burjuvaziye tasfiyesiyle olmuştur.

Türk Devrimi ise Ulusal Bağımsızlık Savaşı'mızın ardından meydana gelmiştir. O devirde bir işçi sınıfı yoktu, az sayıda burjuva ise burjuva olduğunun dahi bilincinde değildi. Osmanlı'nın son döneminde toplum; seçkinler(padişah ve ailesi, soylular, ruhban sınıfı) ve halkın geri kalanı olanı olarak ayrıştıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın ardından padişah ve ailesi tasfiye edilmiş cumhuriyetin ilk yıllarında ise ayrıcalık sağlayan tüm unvanlar kaldırılmış, anayasada toplumun tamamının hiçbir ayırım göz etmeksizin eşit olduğu belirtilmiş, tekke ve zaviyeler kapatılarak ruhban sınıfı dağıtılmıştı. Kemalizm sınıfların eşitliğini ve topyekûn bir kalkınmayı hedeflemişti."

Kanaatimizce Atıcı burada çok kritik bir noktaya kadar tespitini ilerletmiş, ancak bu noktada tespiti tam olarak ifade etmeyi eksik bırakmıştır. Şunu açıkça ifade etmek gerekir: tüm devrimler, çeşitli toplumsal sınıflar arasındaki mücadelelerden doğmuştur. Büyük Türk Devrimi de, bir yandan emperyalist dış düşmanla mücadele ederken, diğer yandan Osmanlı'nın geri toplumsal yapısı içerisinde -saltanat ve saray çevresi, çoğunluğu gayri Müslim kompradorlar ve İslami bir ruhban halini almış olan din adamları sınıflarına karşı- bir sınıf mücadelesi karakteri taşımaktadır. Elbette o gün için, Osmanlı toplumunun içerisinde bulunduğu yarı sömürge koşullarında prematüre durumdaki kapitalist toplumun burjuva ve proletarya sınıfları arasındaki bir mücadeleden bahsetmek mümkün değildir.

Nitekim Atıcı da bu noktayı Ahmet Taner Kışlalı'dan yaptığı bir alıntı ile belirginleştirmektedir: "Kemalist halkçılık, "ayrıcalıksız, sınıfsız" bir toplum öngörüyordu. Fakat bu, toplumsal sınıfları kaldırmayı amaçlayan Marksist anlayışı yansıtmıyordu. Kurtuluş Savaşı Türkiyesinde Marksist anlamda bir "egemen sınıf" ve işçi sınıfı bulunmadığı varsayımından hareket etmekteydi. Öyleyse var olmayan bir sınıf çatışması ve ayrıcalıklı toplum kesimleri yaratılmamalıydı." Şüphesiz bu 20'lerin, 30'ların Türkiye'si için geçerli ve doğru bir tespittir. Endüstri devrimini yaşamamış, sanayileşmemiş, oldukça geri kapitalizm koşullarında ancak bir yarı-sömürge olarak bulunan

bir toplumda Kemalistler herhalde toplumda var olmayan sınıflar arasında bir çatışmaya taraf da olamazlardı. Ancak bu, gerek yukarıda da bahsettiğimiz üzere ayrıcalıklı sınıflara karşı, geniş halk kitlelerinin safında yer aldıkları gerçeğini de değiştirmemektedir.

20'ler ve 30'ların koşullarında Kemalistlerin önündeki toplumsal manzara budur ve elbette dönemin gerçeklerine göre tespitlerde bulunularak, tutum takınılmış ve eyleme geçilmiştir. Peki, bugün dünyada ve Türkiye'de 20'ler ve 30'ların toplumsal koşullarının geçerli olduğunu söylemek mümkün müdür? Atıcı, yazısında kısa bir tarihsel özet geçerek bu soruya şöyle cevap vermektedir:

""Her mahallede bir milyoner" yaratma gibi hedeflerle yurttaşlar arasında giderek artan gelir adaletsizliği 1980 sonrası neoliberal politikaların benimsenmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır.

Ülkemize günümüzde baktığımız zaman gördüğümüz ise işçi, çiftçi, köylü, memur, üst kademe olmayan beyaz yakalılar, prekaryalar; kısaca tüm emekçi sınıflar geçim sıkıntısı içerisindedir. Emekçi sınıflar ekonomiyi ve toplumu ayakta tutan temel güç olmalarına rağmen hem gelir dağılımından hak ettikleri payı alamıyorlar hem de sendikal ya da hukuki anlamda haklarını arama konusunda büyük sıkıntılar çekiyorlar.[...]

İşte bu şartlarda sömürülen sınıfların, sömürü güçlerine karşı hakkını araması kadar doğal bir şey olamaz."

Geçen on yıllar içerisinde Türkiye'de kapitalizm koşulları son derece hızlı bir gelişim göstermiş, Türkiye hızla sanayileşmiş ve artık toplumumuzda modern sermaye ve emek sınıfları oluşmuştur. Şu halde yüz yıl öncesinin toplumsal koşullarına göre ortaya konmuş ve bugün sadece bir retorik haline gelmiş söylemlerde ısrarcı olmak manasızdır.

Nitekim, Atıcı da yazısında bu söylemlerden biri olan ve son dönemde özellikle iktidar çevreleri ve siyasi müttefikleri konumundaki etnik Türk milliyetçisi ve Avrasyacı kimi siyasi kesimlerde de dillendirilen "aynı

gemideyiz" ve "milli birlik" retoriklerini şu şekilde eleştirmektedir:

"Toplumun küçük bir kısmı geri kalanını sömürürken ve hükümet politikaları bu sömürüyü devam ettirmek amacındayken ulusal birlik oluşturmak, bu birliği sürdürmek veya ulusun belli konularda tek vücut hareket etmesini sağlamayı planlamak hayalperestliktir."

Atıcı yazısını bitirirken ise sonraki bölümde daha detaylı olarak fikrimizi ifade edeceğimiz şu görüşü dile getirmektedir: "Kemalistlerin bu mücadelenin (emek mücadelesi) içinde olması Kemalizm'in gereğidir. Ekonomik ve siyasal olarak tam bağımsız bir Türkiye'yi, çağdaşlaşmayı, insanın insanı sömürmediği bir düzen hedefliyorsak önce emekçilerin kanını emen kapitalizme ve kapitalistlere karşı mücadele verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir sınıf başka sınıfları sömürmez ise ulusal bütünlük sağlamak ve emperyalizme karşı ulusal mücadele vermek çok daha kolay olur."

Kemalist çevrelerde sıklıkla vurgulandığı şekilde Kemalizm, pratikten doğmuş bir ideolojidir. Şu halde, tarih kitaplarından başımızı kaldırarak biraz da günümüz gerçeklerine bakmakta ve ideolojik savlarımızı buna göre geliştirmekte fayda vardır.

Nüfusunun en az 80%'i emeğe bağlı bir gelir ile geçimini sağlayan, büyük çoğunluğu yoksulluk koşullarında yaşayan, sanayileşmiş, küresel neo-liberal kapitalizm sistemine son derece entegre, onlarca milyarder, binlerce milyoneri bulunan ve sosyo-ekonomik adaletsizliğin ayyuka çıktığı yurdumuzda; bugün hala maksadın "milli burjuva yaratılması", "devlet ile özel sermaye arasında denge kurulması" veya "sınıfsız, kaynaşmış bir toplum inşası" (ki bu en baştaki milli burjuva yaratılması savıyla da çelişen bir yaklaşımdır) türünden dilek kipiyle çekimlenmiş geçmiş zaman savlarının peşinde koşmak beyhudedir.

Sağa mı, sola mı? Nereye gideceğiz?

"Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt; bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de, uluslar tarihinin bin bir acıklı olay ve sıkıntı

ile dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır."

M. Kemal Atatürk

Yukarıdaki kısımlarda, Kemalist çizgideki üç farklı yayında kaleme alınmış, Kemalizm ve sınıf meselesi konusunda üç farklı duruşu temsil eden üç yazıyı inceledik. Sadece bu üç yazının incelenmesi dahi Kemalizmin sağdan sola uzanan farklı yorumlarının olduğunu görmek açısından aydınlatıcıdır. Ancak bu husus bize ancak Kemalizmin birbirine göre daha sağda veya solda kalan yorumları olabileceğini göstermekte olup, Kemalizmin yönünün sağ mı yoksa, sol mu olduğu konusunda bir cevap vermemektedir.

1921 yılının Mart Ayı'nda Hüseyin Ragıp, Milli Mücadele'nin resmi gazetesi olan Hakimiyet-i Milliye'deki başyazısında şöyle sormakta ve kendince cevaplamaktadır:

"Fırtınaya tutulmuş, kendini dalgaların keyfine bırakmış, yönü meçhul gemilere benzemekten vazgeçelim. Ve genel memleket mesaisi için, iyi düşünülmüş, iyi tayin olunmuş bir hayat programına, ilim ve siyasette bizi bir gün sağa, bir gün sola bocalamaktan kurtaracak bir ölçüye, bir pusulaya sahip olalım. Sağa mı, sola mı? Nereye gideceğiz?"

Herhalde sağa değil. Çünkü insanlar, fikirleriyle, siyasetleriyle, ilimleriyle devamlı olarak aksi istikameti takip ediyorlar."8

Hüseyin Ragıp, bu yazıyı kaleme aldıktan neredeyse yüz yıl sonra, sesi olduğu Milli Mücadele'nin fikri ve manevi mirasçısı olduğu iddiasındakilerin hala "Nereye gideceğiz?" sorusu etrafında dönüyor olmaları ve Kemalizme bir yön tayin etmekte bocalamaları fazlasıyla açıktır.

Elbette şimdi, "1921 senesinde çıkan bu tip yazıların Sovyetler Birliği'nin uluslararası desteğini almak için kaleme alınmış manevralar olduğunu ve ideolojik esası teşkil etmediğini" dile getirecekler olacaktır. O nedenle başlarken ifade edelim ki, maksadımız ucuz bir yöntemle, Hüseyin Ragıp'ın tanıklığına başvurarak bir "Herhalde sağa değil." sonucu çıkarmak değildir. Aksine, maksadımız fazla uzatmadan;

yaşayan ve gelişen bir ideoloji olarak Kemalizmin, tam bağımsız, egemen, uygar, kalkınmış, mesut ve refah içerisinde bir Türk toplumu yaratmak hedefine sadık kalarak, değişen koşullar altında bugünkü yönünün ne olduğunu tespit etmeye çalışmaktır. Bunu yaparken de başvuracağımız kaynak geçmişten misaller değil, Atatürk'ün 1937 senesinde Meclis kürsüsünde ifade ettiği şekilde "...içinde yaşadığımız yurt; bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de, uluslar tarihinin bin bir acıklı olay ve sıkıntı ile dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlar"9 olmalıdır.

Dergimizin geçmiş sayılarında kaleme aldığımız "21. Yüzyılda Kemalizm Üzerine Bazı Düşünceler" başlıklı deneme serimizin çeşitli bölümlerinde sık sık Türkiye'de ve dünyadaki sosyo-ekonomik durumdan bahsettik ve adaletsizlik manzaralarından örnekler verdik. Daha fazla uzatmamak adına bu hususu tekrarlamamıza gerek yoktur. Her gün gazete haberlerinde okuduğumuz bu manzara-i umumiye, idrak ve vicdan sahibi herkesin kavrayabileceği açıklıktadır.

Bunun yerine, belki de farklı eğilimlerde dahi olsa tüm Kemalistler tarafından müştereken kabul edilen "Kemalizm anti-emperyalist bir ideolojidir." ilkesi üzerinden ilerlemek ve böylece ortak bir cevaba varma imkanını denemek daha uygun olacaktır.

Tabi burada detaylı bir emperyalizm incelemesi yapmamızın imkanı yok ancak, Kemalizmin anti-emperyalist bir ideoloji olduğu konusunda hemfikir olan tüm Kemalistlerin, emperyalizmi yaratan kapitalizm koşullarını, ortaya çıkışı ve aksiyonundaki sınıfsal arka planı bir kere daha hatırlamaları gereklidir.

Emperyalizm dediğimiz olgu, bundan iki yüzyıl kadar önce gerçekleşen sanayi devrimi ve akabinde gelişen kapitalizmin habisi bir çocuğu olarak doğmuş ve sermaye artırımı, daha fazla kar ve bunlar için de pazarlar yaratılması fikri ile tahrik edilmiştir. Bunlar elbette tek başına devlet yöneticilerinin veya yukarıdan akan damlaları toplamak heyecanındaki geniş halk kitlelerinin hevesleri ile gerçekleşecek eylemler değildir. Emperyalizmin ortaya çıkışında ayan beyan ortada olan fail; sanayi devrimi ile git gide güçlenen ve siyasetten, sanata,

bilimden, ahlaka toplumsal hayatın her alanına yön verme kudretini elde eden ve kapitalist sistemin esas oyuncusu olarak sonsuz bir sermaye artırımını, hep daha yüksek kar ve mümkünse tekelleşme peşinde devamlı pazarını ve pazar payını büyütme için koşturan burjuvadır. Bundan yüz yıl önce Avrupa uluslarının siyasetine hakim konumdaki Avrupa burjuvazisi, kar hırsı ile egemeni oldukları devletlerin kaba gücünü de harekete geçirmiş ve Birinci Paylaşım Savaşı olarak da bilinen, emperyalizmin en vahşi temsilcilerinden birini gerçekleştirmiştir.

Yurdumuzun ve ulusumuzun zenginliğine göz koyan ve gasp etmeye kalkışanlar, yabancı devlet yöneticileri yahut ellerine silah tutuşturulup cepheye sürülen sıradan İngilizler, Fransızlar, Yunanlar vs. değildir. Bunlar, toplumsal hayata egemen durumdaki hırslı Avrupa burjuvazisinin birer enstrümanıdır.

Belki de 1921 yılında yurdu düşman işgali altındayken Hüseyin Ragıp'ın açık seçik hissettiği ve bugünün Kemalistlerinin kavramakta zorlandığı nokta emperyalizm konusundaki bu gerçektir.

Zira günümüzde emperyalizm çok ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Artık yüz yıl öncesine göre çok daha kozmopolit hale gelen ve ulusal sınırlamalarından kurtulan küresel burjuva çoğunlukla kimliğini açık edecek şekilde kaba kuvvete baş vurmamakta, daha sinsi yöntemler ile emperyalist maksatlarını gerçekleştirmektedir. Küreselleşme ve neo-liberalizm olarak adlandırılan kapitalizmin bu yeni ideolojik safhasında, ulusların zenginlikleri, neredeyse hiç hissettirmeden az sayıdaki seçkine doğru aktarılmaktadır. Dünyanın pek çok yerinde artık hükümetlerin ve devlet aygıtlarının elleri kolları uluslar arası bankerler, tefeciler ve rantiyeye çevreleri tarafından bağlanmıştır. Emeğin üretkenliği ile karşılığında elde edilen kazanç arasındaki makas farkı artmış, emek sömürsü büyümüştür. Yüksek borçluluk ile ulusların geleceği ipotek edilmiş, yerel burjuva ise birer kompradora, küresel sermayenin taşeronlarına dönüştürülmüştür. Bu süreçte belki de değişmeyen tek şey: kapitalizmin, sınırsız sermaye artırımını, daha fazla kar ve bunlar için de pazarlar

yaratılması şeklindeki esasıdır.

Velhasıl, emperyalizmin, kapitalizmin bir ürünü olduğu gerçeğini göz ardı etmek, bunun aksinde düşünmek ve hareket etmek; anti-emperyalizmi salt -emperyalizmin kaba kuvvetinin zuhur ettiği- ABD, AB, Rusya, Çin vs. karşıtlığına indirgemek olacaktır. Ki bu, işaret edilene değil, parmağa bakmak olur.

Küreselleşme propagandası ile başta ekonomi, finans sektörü ve pazarlar olmak üzere hemen hemen tüm konularda ulusal sınırların kaldırıldığı veya gevşetildiği ve sermayenin sınırsız bir hareket kabiliyeti kazandığı günümüzde; geniş halk kitleleri ile seçkin azınlık arasındaki ulusal bağlar git gide silikleşmekte, halk kitleleri arasındaki ulusal ayrımlar kimlik temelinde belirginleştirilip artırılırken, seçkin azınlık giderek kozmopolitleşmektedir.

Şu manzarada, kendi emekçi halkına ve onun çıkarlarının savunusuna dayanmayan anti-emperyalist bir ulusal mücadele neyi savunacaktır? Uluslararası sermaye hareketlerine sonuna kadar açılan sözde ulusal pazarlarda ekonomik etkinliği en aza indirilen devlet ile ezici bir serbestiyeye kavuşmuş küresel burjuvazi arasında denge sağlamayı mı? Kurulan ticari bağ ve ortaklıklar yahut borçluluk ile bu küresel burjuvazinin taşeronu haline gelmiş yerel kompradorları "milli burjuva"lara dönüştürmeyi mi? Yoksa, sermaye sahiplerinin önünde her türlü kapıların açıldığı ve artık sadece paraya sahip olmanın bir para kazanma yöntemi haline dönüştüğü finans piyasalarının rantiyeye çarkına mahkum, emeği ve ulusal zenginlikleri talan edilen ulusları "sınıfsız, kaynaşmış toplum" masalları ile teskin etmeyi mi?

Hayır! Kapitalin küreselleştiği günümüzde artık emperyalizme karşı ulusal mücadele ile sınıfsal mücadele iç içedir.

Şu halde, anti-emperyalist bir ideoloji olan Kemalizmin bugünkü savunucuları, bocalamayı bir kenara bırakarak, Kemalizmin yönünün ne olduğunu da bir kez daha tarihten ders çıkarıp, dünyanın ve yurdumuzun bugünkü koşullarını nazar-ı dikkate alarak değerlendirmek ve tespit etmek mecburiyetindedir.

Ve Hüseyin Ragıp'ın yüz sene önce yaptığı gibi kendileri sorup, kendileri cevaplamalıdır:

"Nereye gideceğiz?"

1 Fatih Karaman, "Kemalizm'den 'Aforoz' Edilmek", Hararet, <https://hararet.org/kemalizmden-afroz-edilmek/>

2 Zeki Atıcı, "1 Mayıs'ın Ardından / Kemalizm ve Sınıf Mücadelesi", Kemalist Portal, <https://kemalistportal.com/2020/05/02/1-mayisin-ardindan-kemalizm-ve-sinif-mucadelesi/>

3 Ali Ergendedeoğlu, "Soma ve Bize Anlattıkları", Üçüncü Yol, <http://ucuncuyol1919.com/2020/05/13/soma-ve-bize-anlattıkları/>

4 İhsan Ömer Atagenç, "2. Meşrutiyet Döneminden 27 Mayıs Sonrasına Türkiye'de 'Milli İktisat' Düşüncesinin Dönüşümü", Social Sciences Studies Journal, Aralık 2017

5 Muharrem Anıl, "Milli Bir Burjuva Mümkün Müdür?", Anlık Dergisi, <https://anlikdergisi.com/milli-bir-burjuva-mumkun-mudur/>

6 Muharrem Anıl, "Hep O Aynı Pireli Şiir", Anlık Dergisi, <https://anlikdergisi.com/yirmi-birinci-yuzyilda-kemalizm-uzerine-bazidusunceler-5-hep-o-ayni-pireli-siir/>

7 İhsan Ömer Atagenç, "Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi: Sağ Kemalizm Üzerine Bir Deneme", Kriter Yayınevi, İstanbul 2019

8 Hüseyin Ragıp, "Sağdan Sola Doğru", Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi: Hakimiyeti Milliye Yazıları, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s.125

9 Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin V. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d3yy.htm

Kadrocuların Ankara'sı Üzerine Bir Deneme

Beyza Selen ÇAVUŞ

Entelektüel bir hareket olarak Kadro, 1932 yılında, inkılabı ideoloji olabilecek bir fikiryat sistemi¹ yaratmak amacıyla bir araya gelmiştir. İnkılabın köklerinin ancak toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak güçlü bir zeminde sağlanabileceğinin bilincinde olan Kadrocular, bu zeminin ideolojik tarafını kurmak istemişlerdir. Millî kurtuluş hareketleri ideolojisini formüleştirirken de iki noktanın altı çizilmiştir. Bunlardan biri bağımsızlık, diğeri de devletçiliktir.² Kadrocular, bağımsızlığın ve devletçiliğin önemine dikkat çekerken bu ilkeleri sadece ekonomide ve siyasette değil, yaşamın her alanında esas alınması gereken bir tavır olarak görmüşlerdir. Hareketin içindeki tek edebiyatçı Yakup Kadri'nin Ankara'sı da bu ideallerin -veya arzuların- dile getirilişi olarak ortaya çıkmıştır.

Ankara, adı üstünde Ankara etrafında teşkil eden bir değişimin ve bu değişim sonunda gerçekleşmesi beklenen bir idealin romanıdır. Erken Cumhuriyet Dönemi romanının genel özelliği olarak mekân Anadolu'dur. Romanın başında İstanbul'da doğup büyüyen Selma'nın Ankara'ya taşınmasının Ankara'yı merkeze alan yeni bir hayat devresinin başlangıcını simgelediği aşikâr. Yakup Kadri, 1921-42 arasını üç bölüm halinde ele alırken bu bölümlere bir isim vermiyor; ancak Selma'nın Ankara'ya taşınması ile başlayan ve Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar süren ilk bölüme Millî Mücadele, Zafer'den sonra Kurtuluş Savaşı döneminin idealist ruhunu kaybederek yozlaşan Millî Mücadeleci aydınların eleştirildiği ikinci bölüme Hiciv ve Kadro Hareketi'nin hedefindeki kalkınmış ve refaha kavuşmuş Türkiye'nin hayal edildiği son bölüme de Ütopya denebilir. 1937-42 yıllarının hayal edildiği ve altın çağını yaşamakta olan bir Türkiye'nin anlatıldığı bu bölümde devlet inkılapların meyvesini yemeye başlamıştır. Üçüncü bölümün bir hayalin ötesine geçebilmesi için Türkiye'nin ikinci bölümdeki devrimden kopmuş aydın takımını sırtından atması gerekmektedir. Ne var ki 1964'e gelindiğinde Yakup Kadri "Ya son bölümde hayalini kurduğum Türkiye'nin gerçekleşmesine doğru bir gelişme olmuş mudur? Hâlâ romanımın ikinci bölümünde verdiğim ve karikatürünü yaptığım Ankara'nın içinde tepiniyor durmaktayız." diyecek,

sebebini de "Ben o zamanlar, bir gün gelip öleceğimi aklımın ucundan bile geçirmedim Atatürk'ün öncülüğü ve rehberliğiyle bu ideal Türkiye'ye yirmi yıl içinde varacağımızı umuyordum."³ diye açıklayacaktır. Ankara üzerine yazdığı eleştiride, Yakup Kadri'nin, Atatürk'ün bir gün öleceğini düşünmemesine "Ne akıl!" diyerek ağır bir eleştiri getiriyor Fethi Naci.⁴ Gerçekten de Yakup Kadri gibi aydın sorumluluğunu bu kadar derinden hisseden, hayatı boyunca Türkiye'nin durumu ve geleceği üzerine düşünen ve çözüm arayan bir entelektüelin ağzından bunları duymak şaşırtıyor insanı. Yine de 2020 yılına gelindiğinde halen Atatürk'ün ölümünü kabullenemeyen ve başına "Atatürk yaşasaydı, Atatürk olsaydı..." gibi cümleler konurmadan argüman üretmeyen aydınlarımızın yanında Yakup Kadri'nin sözlerinin masumane bir itiraftan ve hayıflanmadan ibaret olduğu aşikâr.

Siyasi tezinin ötesinde Ankara bir roman olduğundan onun edebî değeri hakkında da konuşmak gerek. "Yaban" adlı yazısında Şevket Süreyya Aydemir, "Yakup Kadri'de işlenen hisler değil; fikirlerdir."⁵ diyor ve bunu bir övgü ifadesi olarak kullanıyor. Aydemir gibi kendini fikir işçiliğine adanmış bir entelektüelin edebiyata bakışının bu olması, romanı bir fikir anlatısı olarak görmesi son derece doğaldır. Bununla beraber, edebiyatın malzemesi insandır ve insan düşüncelerinin olduğu kadar hislerinin de ürünüdür, bu sebeple hislerden soyutlanmış bir roman, kendini de kişilerini de yarım bırakacaktır. Ankara'nın zaafı da buradadır. Karakterler kendilerinden başka her şeydir, bir fikri veya zihniyeti temsil etmekten öteye geçemezler. Savaşın kokusunu duymaya başladığı anda Selma'yı da Millî Mücadele'yi de umursamadan kaçıveren Bankacı Nazif, onurlu ve mert bir Binbaşı iken emekli olup komisyonculuğa başlayınca o eski halinden eser kalmayan Hakkı Bey, aldatıldığına değil de yabancı bir kadınla aldatıldığına hayıflanacak kadar millî değerlere ve yerliliğe bağlı Selma Hanım ve romana girdiği andan romanın sonuna kadar Millî Mücadele günlerinin idealist ruhunu hiç yitirmeyen, fikir adamı kimliğini bırakmayıp gazetecilik ve edebiyatla uğraşarak para meselelerine hiç bulaşmayan -bu sebeplerle

Selma'yı mutlu etmeyi başaran tek erkek olan- adıyla müsemma Neşet Sabit... Hepsı birer sembolden ibarettir. Görüldüğü üzere Ankara'nın insanları, duyguları, iç çatışmaları, kendileriyle bir alıp veremediği olmayan, şahsiyetten yoksun, yalınkat ve karikatürize tiplerdir. Onlarla ilgili en dikkat çekici mesele, Yakup Kadri'nin kendisini temsilen yarattığı Neşet Sabit'i bir eş ve bir entelektüel olarak sürekli yücelterek ideal Türk erkeği ve aydınına kendisini örnek göstermesidir. Bununla beraber Neşet Sabit 1950'de tefrika edilen Panorama'da olumsuz bir karakter olarak okurun karşısına çıksa da Ankara özelinde ideal olanın temsilidir.

Kadro'nun 18. sayısında yer alan "İnkılâp Edebiyatı" yazısında Eflatun Cem Güney edebiyatı iktisada benzetir. Onun da inkılabın bir parçasını olduğunu söyler ve devleti göreve davet ederek edebiyatı bunun gerektirdiği şekilde düzene sokmasını ister. İnkılaba uygun edebiyat eseri olarak da Yaban'ı örnek verir. Bu yazı kaleme alındığı zaman yani 1933'te Ankara henüz basılmamıştı; fakat basılsa idi Eflatun Cem Güney'in inkılap edebiyatı için vereceği bir diğer örnek olacaktı kuşkusuz. Ankara'nın Türk edebiyatında parmakla gösterilen romanlardan olmadığı, hatta alabildiğine zayıf bir roman⁶ olduğu ne kadar su götürmez bir gerçekse, 1923-45 yıllarının memleketçi edebiyat anlayışı ile Kadro'nun hedeflediği inkılâp edebiyatının önemli örneklerinden biri olduğu da o kadar yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple Ankara'nın değerini, bir romandan ziyade, edebiyat ve fikir adamı Yakup Kadri ile Kadro Hareketi'ni oluşturan diğer aydınların yeni kurulmuş bir devletin geçirdiği süreç ve kalkınması ile ilgili düşüncelerini edebî düzlemde ele almasıyla kazandığı söylenebilir.

1 "Kadro", *Kadro*, Sayı 1, Ocak 1932

2 Kurtuluş Kayalı, "Kadro Hareketi ve Gelişimi", *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019*

3 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964*

4 Fethi Naci, "Ankara", *Yüzyılın 100 Türk Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017*

5 Şevket Süreyya Aydemir, "Yaban", *Kadro*, Sayı 18, Haziran 1933

6 Fethi Naci, "Ankara", *Yüzyılın 100 Türk Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017*

Toplumsal Gerçekliğin İzdüşüm Alanı Olarak Sinema

İlknur Burcu KESER

Her toplum, tarihsel akış içerisinde kendi toplumsal gerçekliğini üretir. Toplumsal gerçeklik dediğimiz bu olgu, paylaşılan ortak duygular, iktisadi durum, siyasi olaylar, sınıf ilişkileri gibi birçok toplumsal yapı unsurunu içinde barındırır. Sinema tıpkı edebiyat ve birçok sanat dalı gibi tarihi ve toplumsal olaylara ve toplumsal gerçekliklere ışık tutar. Onat Kutlar, sinemayı halkla en yakın ilişkiyi kurabilen sanat olarak tanımlar. [1] Sinema, kullanılan teknikle, filmde geçen diyaloglarla ve birçok film ögesi ile dikkatleri bir noktada toplayabilir. Filmlerde tarihi ve siyasi olaylar olduğu gibi aktarılabilir, taraflar "iyi" ya da "kötü" olarak temsil edilebilir, hatta filmler bir propaganda aracı işlevi bile görebilir. Bu bakımdan sinemanın öğretici, sorgulatan ve yönlendirebilen bir işlevi de vardır diyebiliriz. "Sinema tarihsel ve toplumsal gelişimin bir izdüşümüdür. Hem içinden çıktığı yapıyı yansıtmakta hem de bu yapının ideolojik ve kültürel olarak biçimlenmesine katkıda bulunmaktadır" [2]. Bir filmi izlerken asıl karakterlerin yaşamının arka planında, o zamanki iktisadi durum, toplumsal yapı ve toplumsal sınıfların yaşayış biçimleri, insanların birbiri ile iletişim şekilleri, hatta oyuncuların giysilerinden yola çıkarak temsil edilen toplumun kültürü ile ilgili çıkarımlarda bulunabiliriz. Aslında, filmlerden bahsederken toplumdaki, toplumdaki bahsederken de filmde bahsederiz. [3] Bir film temsil ettiği toplum hakkında çok fazla sosyolojik analiz barındırabilir, bu bakımdan "sinema filmi, sadece yönetmenin ve diğer çalışanların bir ürünü değil, filmi üretenlerle birlikte içinden çıktığı toplumun ürünüdür." [4]

Amacı, toplumsal ve tarihsel olayları yansıtmaya ve anlatmada önemli bir yere sahip olan sinemanın toplumsal gerçekliği nasıl kurduğuna değinmek olan bu çalışmada konu işçi sinemasında önemli yere sahip olan üç film üzerinden örneklenmekte ve açıklanmaktadır. Çalışma; "Potemkin Zirhlisi", "Metropolis" ve "Gazap Üzümleri" filmleri üzerinden ele alınmıştır. Ek olarak bu filmlerden yola çıkarak, işçi sınıfının sinemasal olarak nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur.

Sergei Eisenstein yönetmenliğindeki Potemkin Zirhlisi, Fritz Lang yönetmenliğindeki Metropolis ve John Ford yönetmenliğindeki Gazap Üzümleri

ortak olarak işçi sınıfına değinen filmler olmakla birlikte toplumsal gerçekliği yansıtmakta ve temsillerinde bazı farklılıklar barındırırlar.

Potemkin Zirhlisi, konusunu gerçek tarihi bir olaydan yani Potemkin Zirhlisi isyanından almaktadır. Film, Lenin'in Ekim Devrimi için söylediği "Devrim savaştır. Tarihteki tüm savaşlar içinde bilinen en adil, haklı, kesin ve müthiş savaştır. Rusya'da bu savaş ilan edilmiş ve başlamıştır" sözleri ile başlar. Film gemideki kötü yaşam koşullarına başkaldıran bir kısım gemi çalışanının başlattığı isyanı konu alır. Eisenstein kendi sinemasını şöyle tanımlar: "Bizim sinema anlayışımızda kolektivist hareket çok önemli bir rol oynamaktadır. Kolektif değeri olan filmler yapma zorunluluğu bizim koca-karı-aşıktan kurulan kutsal üçgeni kırmamıza yardım etmiştir." [5] Sergei Eisenstein, 1920'li tarihlerde devrim sorasında oluşan güç ve destek sayesinde biçim ve içerikte devrimci bir sinemayı yaratmayı başarmıştır. [6] Film 1905 isyanının 20. yılı için Sovyet yönetiminin Eisenstein'a bir film yapmasını teklif etmesi üzerine yapılmıştır. Aslında devrimci bir film yapılmış olsa da Eisenstein'ın çalışması mevcut iktidarın hegemonyasını sağlamlaştıran ve bir nevi iktidardaki ideolojinin propagandası sayılabilecek bir çalışmadır. Filmde kullanılan teknik konusunda ise Jean-Luc Godard, Eisenstein'ı Doğu Rüzgarları filminde eleştirmektedir. Filmdeki yorumcu Godard'ın kendisidir ve Eisenstein'ın kullandığı tekniği devrimci bulmaz. Godard'a göre, Eisenstein Potemkin Zirhlisi'nin öyküsünde Griffith'in Amerikan İç Savaşı'nda Güneyli beyazların eski ırkçı amaçlarını övmek için kullandığı tekniklerin aynısını kullanmıştır. Godard bunu Eisenstein'ın devrimi konu edinen filmler yapan ve savunan bir sanatçı olmasına rağmen devrime uyan bir sinemasal üretimde bulunmadığı ve kendi estetiğini devrimden değil, eski toplumdaki egemen estetikten (Griffith'in estetiği) oluşturduğu şeklinde yorumlamaktadır. [7]

Metropolis filmi çalışmadaki diğer iki filmde farklı olarak tarihi bir dönemi ya da olayı değil çağının ilerisinde kurgusal bir olayı anlatmaktadır. İşçi sınıfı ile burjuva Metropolis'te mekânsal olarak da ayrılmıştır. Şehrin alt katmanlarında

makinelere çalıştıran ve yaşamını da alt katmanda sürdüren işçiler vardır. Günlük çalışma süreleri olan on saati doldurmaları gerekmektedir ve işçilerin yürüyüş ve hareketleri bazı sahnelerde makineyi andırmaktadır. Bu sahneler akla Chaplin'in Modern Zamanları'ndan benzer sahneleri getiriyor. Şehrin üst katmanı ise lüks yaşamın sürüldüğü bir katmandır. Karl Marx'ın altyapı – üstyapı kavramları, onları temsil eden kitleye göre fiziki mekan olarak da ayrılmıştır yorumunu yapabiliriz aslında. Şehrin yöneticisi pozisyonundaki Joh Fredersen'in oğlu Freder Fredersen'in alt katmanda yaşayan ve işçilere vaiz veren Maria'yı görmesi ile filmin seyri değişir. Freder işçilerin yaşadığı hayata üzülür ve babasından farklı bir tavırla onlara yardım edilmesi gerektiğini düşünür. Buraya kadar Dışavurumcu Alman sinemasının bir örneği olan bu film her ne kadar "işçilerin yanında" bir yapıt gibi görünse de dikkatli yorumlandığında eleştirilecek birçok noktası vardır. Maria işçilerle konuşurken "Akılla el birleşmek istiyor ama bunu yapacak yüreği yok." kalıbını sık kullanır ve onlara bir "arabulucu"nun geleceğini söyleyerek sabırlı olmaları konusunda telkin eder. Burada "el" işçileri, "akıl" işvereni temsil etmektedir. Arabulucu ise Freder olarak temsil edilir. Kötü yaşam koşulları ve eşitsizlik filmde gözler önüne serilir lakin bunun için işçilerden sabretmeleri beklenir ve bu bir "erdem" olarak gösterilir. Yaşanılan mekanı bile alt ve üst katman olarak ayıran çok belirgin bir toplumsal eşitsizlik vardır lakin işçilerden bu durum için sabretmeleri beklenir. Filmin kaçık mucidi olan Rotwag bir hümanoid (insan-robot) tasarlamaktadır ve Joh Fredersen ile anlaşarak bu insan-robotu Maria'nın yüzünü verir. Makine Maria gerçeğinin yerini alır ve işçileri kıskırtır. Ayaklanmaya başlayan işçiler makineler yıkıldığında kendi yaşadıkları yerin sular altında kalacağını ve çocuklarının da orada olduğunu akıllarına getirmezler bile ve makinelere saldırırlar. Bu sırada yaşadıkları alan sular altındadır ve gerçek Maria ile Freder işçilerin çocuklarını kurtarmaktadır. İşçiler ancak bir ustabaşının hatırlatması ile çocuklarını hatırlayabilir. Bu sefer de çocuklarını kurtarmaya koşmak yerine cadı avına çıkar ve bunlardan sorumlu tuttıkları Maria'yı yakalayıp yakmak isterler. Ateşlerin arasında yanan

Maria'nın robot olduğunu anlarlar ve çocuklarının kurtulduğunu öğrenince sakinleşirler. Maria aynı repliği tekrarlar ve işçi ile işveren arasında arabulucu yer alır ve el sıkışıp anlaşır. Burada işçilerin başkaldırmasının yanlış bir şey olduğu, başkaldırırlarsa kötü şeyler olabileceği, sabretmelerinin ise "erdemli" bir davranış olduğu mesajı çıkmaktadır. Ek olarak işçiler bireysel iradelere sahip olmayan, kim nereye yönlendirse öyle hareket eden bir kitle olarak temsil edilmiştir. İşçi ile işverenin bir arabulucu ile el sıkışması da akla arabulucunun devlet olabileceği ve korporatist bir yapının iyi bir düzen olduğu mesajının verilmeye çalışıldığını getiriyor. Bu bakımdan Metropolis'te işçi sınıfının diğer iki filmde daha farklı bir şekilde ele alındığını, filmin aslında "işçileri destekleyen" bir yapıt olmadığını da söyleyebiliriz. Kaldı ki Hitler'in filmi çok beğendiğini dile getirmesi de akıllarda bu konuda soru işaretleri bırakmalıdır. Zaman Makinesi kitabının yazarı H.G. Wells ise filmi "gördüğüm en saçma film" ifadesi ile değerlendirmektedir.

John Ford'un yönetmenliğindeki Gazap Üzümleri filmi ise, Joad ailesinin yaşayışını anlatırken arka planda 1929 Dünya Ekonomik Buhranının işçileri nasıl elverişsiz koşullarda yaşamaya yittiğini, iş umuduyla gidilen yerlerin de umutsuz ve çaresiz mevsimlik tarım işçileri ile dolu olduğunu gözler önüne seriyor. Tarım ve bankacılık uygulamalarının insanları nasıl topraklarından ettiği Joad ailesinin evlerine banka tarafından el konulması ve yıkılması ile iyi bir şekilde temsil edilmiştir. Joad ailesinin kit maddi imkanlarla gittikleri kamplar dönemin işçilerinin yaşayış koşullarını yansıtmakta. Grev yapan ve başkaldıran işçiler olsa da çaresizlik grevleri etkisiz kılmaktadır. Binlerce insan açtır ve verilen ücrete razı bir şekilde çalışırlar. İşverenler de bu çaresizliklerinden dolayı işçiler grev yapsa da yerine yenilerini kolayca bulabileceklerinin farkındadır. Film anne Joad'ın konuşmaları ile biter ve aslında bu konuşmalarda toprak sahipleri ile toprak işçileri arasında erdeme dayalı bir vurgu vardır. Anne Joad emeği yücelten sözleri ile ezen ve ezilenlerin hep olacağı lakin "insan" olmanın emekle olacağına vurgu yapar.

Bu üç filmde de görüldüğü gibi toplumsal gerçeklikler sinemada

kendine yer bulur ve toplumun çeşitli kesimleri, insanların yaşayışları, eşitsizlikler, iktisadi ve siyasi konular sinemada farklı biçimlerde yansıtılabilmektedir. İşçi sınıfı – günümüzde azalsa da- birçok yapıtta işlenmiştir. Ama bu işleniş birbirinden oldukça farklıdır. İşçiler kimi filmlerde şanlı direnişçiler olarak, Metropolis gibi kimi filmlerde de bir arabulucu ile işverene sadık kalması gereken bir kitle olarak ele alınmıştır.

Kaynakça

- [1] Onat Kutlar, Sinema... Sinema, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s.171.
- [2] Levent Yaylagül, Sinema Toplum Siyaset, Dipnot Yayınları 2018, s. 43.
- [3] Bülent Diken – Carsten B. Laustsen, Filmlerle Sosyoloji, Metis Yayınları 2016, s. 35.
- [4] Levent Yaylagül, "1960-1970 Dönemi Türk Sinemasında Düşünce Akımları", F. D. Küçükkurt & A. Gürata (ed.), Sinemada Anlatı ve Türler, Vadi Yayınları, Ankara 2004, s. 232.
- [5] Kutlar, a.g.e., s. 18.
- [6] M, Gümüş, (2019). Politik Sinemada İşçi Sınıfı Temalarının İşleniş: Ken Loach Sineması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, s. 14.
- [7] Ertan Yılmaz, "Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine", B. Bakır & M. T. Altınkaya (ed.), Sinemasal, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2018, s 13-34.

Son notlar

- 1 “Kadro”, Kadro, Sayı 1, Ocak 1932
- 2 Kurtuluş Kayalı, “Kadro Hareketi ve Gelişimi”, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019
- 3 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964
- 4 Fethi Naci, “Ankara”, *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017
- 5 Şevket Süreyya Aydemir, “Yaban”, Kadro, Sayı 18, Haziran 1933
- 6 Fethi Naci, “Ankara”, *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017